

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2011

Bc. Pavla Ajili

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

Anna Barbora Harbuval von Chamaré, rozená von Sannig.

Životní pouť šlechtičny osmnáctého století.

Bc. Pavla Ajili

Diplomová práce

2011

UNIVERSITY of PARDUBICE
FACULTY of Arts and PHILOSOPHY

Anna Barbora Harbuval von Chamaré, born von Sannig.

A life journey of an aristocratic woman of the 18th century.

Bc. Pavla Ajili

Master Thesis

2011

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2009/2010

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Pavla JANÁČKOVÁ**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Anna Barbora Harbuval-Chamaré. Životní pouť šlechtičny osmnáctého století**
Zadávací katedra: **Katedra historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Práce se zaměří na každodennost šlechtičny Anny Barbory Harbuval-Chamaré, roz. Sannigové, (1711-1773) v průběhu jejího života. 1. Úvod 2. Život urozené ženy v osmnáctém století 3. Rodina Anny Barbory von Sannig 4. Manželka a matka 5. Vdova 6. Závěr

Rozsah grafických prací:
Rozsah pracovní zprávy:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**
Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.**
Katedra historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. dubna 2009**
Termín odevzdání diplomové práce: **31. března 2010**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2009

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

KOZÁKOVÁ, Anděla. Právní postavení ženy v českém právu zemském. Praha, 1926. SMUTNÝ, Bohumír. Rodinný archiv Harbuval ? Chamaré Potštejn. (1584) 1701-1848. Inventář, 2005. SMUTNÝ, Bohumír. Jan Ludvík Harbuval ze Chamaré, zakladatel plátenické manufaktury v Potštejně a jeho rodina. In Procházka stoletími. Sborník příspěvkům k padesátinám PhDr. Vladimíra Wolfa, *Dissertationes historicae 1*. Hradec Králové, 1993, s. 159-168. DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen im bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800-1870*. Frankfurt n. Mohanem, 1998. MAŤA, Petr. Aristokratická prestiž a aristokratická společnost. Česká šlechta 1500 ? 1700. Diplomová práce FF UK. Praha, 1997. MAŤA, Petr. Svět české aristokracie (1500 ? 1700). Praha, 2004. BASTL, Beatrix. Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechtičen v raném novověku. In *Dějiny a současnost 1994*, s. 24-26. BĚLINA, Pavel ? KAŠE, Jiří ? KUČERA, Jan P. *Velké dějiny zemí Koruny české. X. 1740-1792*. Praha ? Litomyšl, 2001. BLACK, Jeremy. *Evropa osmnáctého století*. Praha, 2003. KUBEŠ, Jiří ? LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?*. In *Scientific Papers of the University of Pardubice, Serie C, Faculty of Humanities Supplement 9 (2004)*. Pardubice, 2004. LENDEROVÁ, Milena. *Tragický bál: Život a smrt Pavlíny ze Schwarzenbergu*. Praha, 2004. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha, 1999. LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002. LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Žena v českých zemích*. Praha, 2008 (?). PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha, 2003. VALENTA, Aleš. *Soukromé účty jako pramen k analýze finančního hospodaření aristokracie v raném novověku*. In *Časopis Národního muzea, Řada historická 176 (1-2)*, 2007, s. 59-88. BOLOGNE, Jean-Claude. *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Praha, 1997. SCHULZE, Winfried (ed.). *Ego-Dokumente. Annäherung an den Menschen in der Geschichte*. Berlin, 1996. *Základní prameny: Státní oblastní archiv Zámbrsk, Rodinný archiv Harbuval-Chamaré*.

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 8. 9. 2011

Pavla Ajili

Poděkování

Chtěla bych především poděkovat vedoucí mé práce, prof. PhDr. Mileně Lenderové, CSc., za její podporu a vstřícnost, se kterou mi radila při psaní mé práce.

Mé díky také patří SOA Zámrsk za zpřístupnění pramenné základny nutné pro vypracování této práce.

ANOTACE

Práce se zaměřuje na aspekty každodenního života urozené ženy 18. století. Zdůrazňuje základní mezníky jejího života a na základě rozboru dokumentů osobní povahy pojednává o jejím každodenním životě

KLÍČOVÁ SLOVA

gender, aristokratky, ego-dokumenty, každodennost, raný novověk, 18. století.

TITLE

Anna Barbora Harbuval von Chamaré. A life journey of an aristocratic woman.

ANNOTATION

This work focuses on the aspects of everyday life of an aristocratic woman of the 18th century. The main turning points of her life are emphasized and on the basis of the analysis of the ego-documents dealt with her everyday life.

KEYWORDS

gender, aristocratic women, ego-documents, everyday life, early modern age, 18th century

OBSAH

1. ÚVOD.....	8
1.1. BĀDÁNĀ V OBLASTĀ GENDER HISTORY A DĚJĀN ŠLECHTY.....	8
1.2. EGO-DOKUMENTY A JEJICH ROLE V REKONSTRUKCI ŽIVOTA RANĚ NOVOVĚKĚ ŽENY.....	12
1.3. UŽITĚ PRAMĚNY A LITERATURA.....	16
1.4. PODOBA DENĀKŮ ANNY BARBORY A JOHANKY.....	20
2. ŽENA A ŽIVOTNĀ CYKL Y. ŽIVOT ANNY BARBORY HRABĚNKY HARBUVAL VON CHAMARĚ, ROZENĚ VON SANNIG.	24
2.1. RODINA, DĚTSTVĀ A DOSPĀVÁNĀ.....	27
2.2. ŠNATEK, MANŽELSTVĀ A MATEŘSTVĀ.....	49
2.3. VDOVSTVĀ.....	63
2.4. SMRT.....	66
3. ŽIVOT NA ZÁMKU ANEB ŠLECHTICKĀ KULTURA A KAŽDODENNĀ ŽIVOT VE SVĚTLE DENĀKŮ DVOU UROZENĚCH ŽEN	68
3.1. ARISTOKRATICKĀ ŽIVOT VŠEDNĀ I NEVŠEDNĀ.....	68
3.2.1. <i>VenkovskĀ rezidence versus mĚstskĀ palác.....</i>	<i>68</i>
3.2.2. <i>CestovĀnĀ.....</i>	<i>69</i>
3.2.3. <i>ManželskĀ soužitĀ.....</i>	<i>70</i>
3.2.4. <i>DĀm a pĚĉe o nĚj.....</i>	<i>73</i>
3.2.5. <i>Potomci.....</i>	<i>76</i>
3.2.6. <i>ZĀbava.....</i>	<i>78</i>
3.2.7. <i>DĚnĀ kolem.....</i>	<i>80</i>
3.2.8. <i>Jedna o druhĚ.....</i>	<i>82</i>
3.2.9. <i>PĚĉe o tĚlesnou schrĀnku a zĀravĀ.....</i>	<i>83</i>
3.2.10. <i>PĚĉe o dušĀ.....</i>	<i>90</i>
3.2. ZĀVĚR.....	92
4. SEZNAM LITERATURY A PRAMĚNŮ.....	96
4.1. PRAMĚNY.....	96
4.2. LITERATURA.....	97
5. RESUMĚ.....	108

Úvod

1.1. *Bádání v oblasti gender history a dějin šlechty*

V dnešní době již nelze pochybovat o velkém badatelském zájmu o dějiny šlechty v různých kontextech.¹ Jako důkaz slouží řada velkých počinů, v nichž jejich autoři posuzovali roli šlechty z různých aspektů – politického, náboženského, kulturního, ale také, a to je zejména důležité, z hlediska vztahu obou pohlaví. Prohlubující se zájem o role žen z hlediska vztahu k sobě samým, mužům a i společnosti jako celku umožnilo nahlédnout za kulisy „velkých dějin“, které byly chápány jako dějiny tvořené muži. Vždyť to byli právě oni, kdo měl přístup k politickým úřadům, disponoval rozsáhlými právy a možnostmi vzdělání, které otevíralo nejen mocenská dvířka, ale také nabízel různé funkce náboženského charakteru. Bylo již vydáno velké množství publikací a statí, které se tomuto tématu věnovaly. Bezpochyby nejdůležitějšími díly, jež tvoří základní kostru při studiu dějin urozenců v raném novověku, jsou díla pocházející z per kolektivu autorů působících na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Patří sem zejména syntézy *Věk urozených*,² *Svět české aristokracie*,³ dále ediční řada *Opera Historica*, do jejichž svazků přispívají hojně i rakouští badatelé a nalezneme zde svazky, které se věnovaly velkému množství témat, dotýkajících se života

¹ Výběrově viz: KRÁL, Pavel. *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*. České Budějovice, 2002. ISBN 80704006976., BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel. *Paměť urozenosti*. Praha, 2007. ISBN 978-80-7106-928-7. KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha, 2004. ISBN: 80-7185-639-8. Dále například k otázce finančního hospodaření aristokracie práce Aleše Valenty a Václava Ledvinky. Např. VALENTA, Aleš. *Finanční poměry české šlechty ve druhé polovině 18. století: (chlumečtí Kinští v letech 1740-1770)*. Hradec Králové, 2006. ISBN: 8070412720. Nižší šlechtě se věnoval např.: BŮŽEK, Václav. *Rytíři renesančních Čech*. České Budějovice, 1995. ISBN: ISBN: 80-85770-28-8. Dále např. sborník: KUBEŠ, Jiří (ed.). *Šlechtic na cestách v 16. - 18. století. Sborník příspěvků (nejen) ze 3. adventního kulatého stolu, který se na téma "Prameny k dějinám šlechtického cestování, 1550-1800" konal na půdě Katedry historických věd FF UPa dne 28. listopadu 2005*. Pardubice 2007. ISBN 978-80-7194-928-2.

² BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl, 2002. ISBN 80-7185-417-4

³ MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-312-6.

urozenců v raném novověku.⁴ Dále například publikace *Alchymie štěstí*,⁵ či práce Tomáše Knoze,⁶ které která shrnuje poznatky o moravské šlechtě v raném novověku.

Badatel se nemůže zabývat jedincem, aniž by znal širší souvislosti. Nemůže se snažit objektivně nahlédnout do života urozené dámy, aniž by neznal dějiny jejího stavu, aniž by nevěděl, co bylo běžnou prací a co bylo výjimečným jevem.

Zmínila jsem, že „velké dějiny“ byly vnímány jako dějiny, jejichž chod a směřování určovali muži. Samozřejmě i žena měla možnost zvolit si církevní dráhu, nebo ovlivnit politické dění. Avšak co do počtu se jedná o nesrovnatelně menší množství a navíc jí ve většině případů chyběla možnost vlastní samostatné volby, poněvadž o jejím osudu měla právo rozhodovat rodina – zejména otec, bratr, po svatbě manžel. Nicméně její důležitost v dějinách lidstva tím rozhodně není snížena, neboť žena, ač nebyla v kontextu dějinných událostí osobností tak výraznou, ovlivňovala svým působením historický vývoj stejně jako muž. Její místo bylo po dlouhá staletí v rámci domu, kde jí byly vyčleněny funkce, jež byly dle dobových názorů v souladu s její povahou a přirozeností, s její Bohem danou slabostí tělesnou i duševní.⁷ A to se měnilo jen velmi pomalu. Ostatně téma pohledu na ženu z hlediska duševní vyzrállosti a tělesných předpokladů bylo již několikrát čtenáři předloženo.⁸

Český zájem o dějiny „něžného pohlaví“ se velice zvolna rozvíjel od 19. století. Zpočátku se jednalo spíše o jednotlivce, kteří se zaměřovali na ženy z privilegovaných vrstev a ženy, které byly něčím pro současníky výjimečné.⁹ Zajímavým a dobře využitelným dílem byla edice archivních pramenů, které pocházely z per několika urozených dam. Badatelům je

⁴ Výběrově např. svazky: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Život na dvorech barokní šlechty (1600-1750)* (=Opera historica 5). České Budějovice, 1996. TITÍŽ. *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr* (=Opera historica 10). České Budějovice, 2002.

⁵ KROUPA, Jiří. *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*. Brno, 2006. ISBN: 80-7366-063-6.

⁶ KNOZ, Tomáš. *Karel starší ze Žerotína -- Don Quijote v labyrintu světa*. Praha, 2008. ISBN: 978-80-7021-956-0. TÝŽ. *Moravská barokní šlechta*. In: KNOZ, Tomáš (ed.) *Morava v době baroka*. Brno, 2004, s. 47-56.

⁷ ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918*. Brno, 2002. ISBN 80-7325-060-8.

⁸ Viz. např. Jana Ratajová – Lucie Storchová (ed.): *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2008. ISBN: 9788086197951. Pohled duchovních otců na ženu nabízí např. studie Boženy Kopiczkové „Žena evropského středověku v zajetí své doby“ In LENDEROVÁ, Milena et al. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002, s. 13-44. ISBN: 80-246-0375-6. Pohled na jednotlivé konstrukty nabízí i publikace: LENDEROVÁ, Milena - KOPIČKOVÁ, Božena - BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2008, s. 20-67. ISBN: 978-80-7106-988-1. Pro období evropského raného novověku nalezneme shrnutí podstatných faktů v knize *Zrození moderní ženy* anglické historičky Lynn Abrams.

⁹ LENDEROVÁ, Milena. *Gender history v českých zemích*. In *Československá historická ročenka 2001*, s. 141. ISBN 80-210-2743-6.

zpřístupnil František Dvorský se svým kolektivem pomocníků.¹⁰ V podstatě byla cesta k poznání problematiky a vůbec objevení zájmu o roli ženy v dějinách pomalá a znatelného boomu doznala až v posledních desetiletích, a to vše pod vlivem světových badatelských trendů.¹¹

V posledních desetiletích vyšla řada děl a bylo uspořádáno několik badatelských setkání, jejichž obsah byl zaměřen na ženu. Mezi důležité studie zabývající se raně novověkou šlechtickou patří zejména práce Marie Ryantové¹² a Jany Ratajové.¹³ A protože při studiu dějin českých zemí raného novověku je nezbytné vnímat stejnou měrou dění v celé habsburské monarchii, tak i při bádání o šlechtě je nutné zaměřit se i na práce zahraničních historiků, u gender history zejména na díla rakouské historičky Beatrix Bastl,¹⁴ je možné čerpat i z knihy „*Er ist die Sonn', sie ist der Mond*“ německé historičky Heide Wunder,¹⁵ podnětná je kniha o dvorních dámách na vídeňském dvoře konce 17. století od Katrin Keller, v níž autorka zachycuje složitý provázaný systém vídeňského dvora.¹⁶ K dispozici je také řada studií pojednávajících o konkrétních šlechtických a jejich životních osudech.¹⁷

V dnešní době máme již tedy k dispozici množství studijního materiálu, věnujícímu se tématu dějin ženy z různých perspektiv.¹⁸ Předmětem zájmu již navíc dávno není pouze žena-výtečnice,¹⁹ ale i žena zcela obyčejná, která zdánlivě nemá co nabídnout.²⁰ Takto se však

¹⁰ TAMTÉŽ, s. 142.

¹¹ Jednalo se o badatelské trendy, které postupně přecházely ze zájmu o demografii ke studiu dějin každodennosti, rodiny a proměny rodinných vztahů. TAMTÉŽ, s. 139-140.

¹² Např. publikace o Polyxeně z Lobkovic. Viz např. RYANTOVÁ, Marie. Polyxena z Lobkovic. In LENDEROVÁ, Milena et al. *Eva nejen v ráji*. Praha, 2002, s. 67-105.

¹³ Např. RATAJOVÁ, Jana. *Alžběta Lidmila z Lisova – rodinné paměti*. Praha, 2002. ISBN: 80-86197-37-9.

¹⁴ Zcela zásadní je obsáhlá práce: BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien, 2000. ISBN: 3-205-99233-4.

¹⁵ WUNDER, Heide. *Er ist die Sonn', sie ist der Mond. Frauen in der Frühen Neuzeit*. München, 1992. ISBN: 978-3406366659.

¹⁶ KELLER, Katrin. *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*. Wien, 2005. ISBN: 3-205-77418-3.

¹⁷ RATAJOVÁ, Jana. *Alžběta Lidmila z Lisova.*, RYANTOVÁ, Marie. Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštejna, a její hospodářská činnost. In VOREL, Petr (ed.). *Pernštejnové v českých dějinách*. Pardubice, 1995, s. 105-114., DVORSKÝ, František. *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna*. I-II. Praha, 1894-1895.

¹⁸ K dějinám aristokratek v raném novověku viz výběrově například: JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. Praha, 1977. ISBN: 80-85946-25-4., HAJNÁ, Milena. Rožmberský fraucimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby. In: *Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001*, s. 5-29. ISSN: 0323-004X., LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008. ISBN: 80-7254-956-1. Ač je tato publikace dedikována 19 století, lze z ní čerpat poznatky i pro 18. století., KELLER, Katrin. *Hofdamen*. Z hlediska právního postavení ženy nelze opominout práce Jana Kaprase a Anděly Kozákové: KAPRAS, Jan. *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*. Praha, 1908., KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy v českém právu zemském*. Praha, 1926. Komplexně pak nahlíží na ženy tyto základní práce: LENDEROVÁ, Milena - KOPIČKOVÁ, Božena - BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích*, BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre*.

¹⁹ Pozoruhodný seznam takových výjimečných žen nabízí publikace: STLOUKAL, Karel – VILÍMEK, J. R. (red.). *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha, 1940.

uvažovat nedá. Vždyť pokud bychom se nezajímali o každodenní život větší skupiny lidí, nemohli bychom dnes usuzovat, jak naši předkové žili, co je bavilo, čeho se obávali, jaké všední povinnosti je zaměstnávaly a co považovali za důležité a co za výjimečné. K poznání těchto všech detailů ze života nám Ivím podílem přispívají takzvané dokumenty osobní povahy.

²⁰ Zájmu badatelů se neteší pouze královny a šlechtičny, ale také měšťanky či venkovanky. Viz např. práce WUNDER, Heide. *Weiber, Menscher, Frauenzimmer. Frauen in der ländlichen Gesellschaft, 1500-1800*. Göttingen, 1996. ISBN: 3-525-01361-2., LEDVINKA, Václav - PEŠEK, Jiří. *Žena v dějinách v Prahy. Documenta Pragensia XIII. (Sborník příspěvků z konference Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro gender studies 1993)*. Praha, 1996. ISSN: 0231-7443., KORBELÁŘOVÁ, Irena. Ženy ve slezské měšťanské společnosti barokního období (několik poznámek na okraj probíhajícího výzkumu). In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie. (Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006.)*. Pardubice, 2006. ISBN: 80-7194-920-5, s. 251-263. Venkovským ženám se věnuje např. Alice Velková: VELKOVÁ, Alice. Venkovské ženy v letech 1650-1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen*, s. 125-145., TÁŽ. Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In HOJDA, Zdeněk – OTTOVÁ, Marta (edd.). *Vetché stáří nebo zralý věk moudrosti*. Praha, 2009. ISBN: 978-80-200-1691-1, s. 204-224.

1.2. *Ego-dokumenty a jejich role v rekonstrukci života raně novověké ženy*

Ego-dokumenty jsou jedinečným zdrojem poznatků k dějinám každodennosti a dějinám mentalit.²¹ Z jejich stránek je možné vyčíst kvantum informací, které by historik z úředních dokumentů nezjistil. Proto se zájmu historiků ve světě těší již několik dekád. I přesto si jich čeští historikové začali považovat před poměrně nedávnou dobou.²² Během posledních dvou desetiletí vyšlo množství cenných příspěvků věnujících se rozboru pramenů osobní povahy.²³ Zpočátku se zájmu odborníků těšily zejména archiválie pocházející od mužských autorů. Jich je také dochované větší množství.²⁴

O osobní korespondenci šlechtičen byl projeven zájem již v minulosti. Mnoho jich vyšlo v edicích.²⁵ V dopisech ženy zachycovaly zejména běžné každodenní starosti.²⁶ Avšak už forma dopisu znamenala, že jeho autor/ka musela dbát určitých všeobecně platných pravidel, a to i přesto, že byl směřován osobě blízké a že jeho obsah nebyl určen širší veřejnosti. Milena Lenderová charakterizuje styl dopisu takto: „*V dopise nestačí povědět jen o tom, co se skutečně stalo, dopis musí být duchaplný, musí respektovat pravidla kurtoazie, musí potěšit. Dopis je zkrátka malou literární formou, mající svá pravidla, obývající svůj čas a prostor.*“²⁷ Z toho plyne, že autorka tak vlastní slova podrobovala autocenzuře, snažila se více či méně stylizovat do role, která se od ní očekávala.²⁸

²¹ Viz úvod sepsaný Milenou Lenderovou k publikaci KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* Scientific Papers of the University of Pardubice, Serie C, Faculty of Humanities Supplement 9 (2004). Pardubice, 2004. ISBN: 80-7194-650-8, s. 5-8.

²² LENDEROVÁ, Milena. Úvodem. In KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Osobní deník a korespondence*, s. 5.

²³ Např. RATAJOVÁ, Jana (ed.). *Alžběta Lidmila z Lisova*.

²⁴ Výběrově viz např. SOCHOROVÁ, Ludmila. Každodennost v deníkových záznamech Jana Josefa hraběte z Vrtby. In *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 1994*, s. 129-142., SEHNAL, Jiří. Deníky Jana Jáchyma ze Žerotína. Životní styl českého šlechtice v době vrcholného baroka. In *Časopis Matice Moravské 2000*, s. 367-389. ISSN: 0323-052-X., KOLDINSKÁ, Marie – MAŤA, Petr. *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*. Praha, 1997. ISBN: 80-7203-170-8.

²⁵ Např. KALISTA, Zdeněk. *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*. Praha, 1941. DVORSKÝ, František. *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna*. I-II. Praha, 1894-1895. TISCHER, František (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635-1651*. *Věstník Královské české společnosti nauk 1908*, Praha, 1909, s. 1-111., SKÝBOVÁ, Anna (ed.), *Listy bílé paní rožmberské*, Praha 1985.

²⁶ KOLDINSKÁ, Marie. Nepřítomné i všudypřítomné. *Obraz žen ve šlechtických ego-dokumentech 16. a první poloviny 17. století*. In KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Osobní deník a korespondence*, s. 12.

²⁷ LENDEROVÁ, Milena. *Chvála deníků a dopisů*, s. 25.

²⁸ O tom, jaké základní rysy měla tato sebereprezentace: KOLDINSKÁ, Marie. *Nepřítomné i všudypřítomné*, s. 9-20.

Prameny, které se nově dostaly do zorného pole historiků, jsou například testamenty,²⁹ ženské štambuchy a deníky.³⁰ Zatímco památníky jsou v raném novověku často se vyskytující písemnosti, ženské deníky jsou v prostředí českých zemí stále ještě raritou.³¹ V 19. století jich je již početně a tyto deníky patří dnes již k dobře vytěženým pramenům, a to díky Mileně Lenderové, která jim věnovala řadu publikací, v nichž se nejen věnuje obecným charakteristikám ženských deníků devatenáctého století, ale zároveň věnuje pozornost každému z nich zvlášť.³²

Přes všechno, co již bylo vybadáno, je však stále co objevovat. Ačkoliv bylo prozkoumáno velké množství šlechtických archivů, nelze považovat za stoprocentní, že již nic nového nenajdeme. Nově byly objeveny osobní deníky aristokratek, které žily v českých zemích 18. století. Jedná se o tři deníky Jany Marie hraběnky Harbuval von Chamaré, rozené hraběnky z Valdštejna (1722-1792) z let 1769-1772, 1782 a 1791,³³ dále o pět deníků její tchyně, Anny Barbory hraběnky Harbuval von Chamaré, rozené von Sannig (1710-1773) z let 1763-1771³⁴ a také o deník z let 1785-1808 Gabriely Sobkové hraběnky ze Spens-Booden (1773-1808)³⁵ Do období „mezi časy“ spadá též cestovní deník Pavliny ze Schwarzenbergu³⁶ a Marie Sidonie Chotkové.³⁷ Stále je tedy naděje, že se objeví další exempláře, které obohatí naše dosavadní znalosti a pomohou nám nahlédnout za oponu velkých dějin, do městských paláců a venkovských sídel, kde urozené dámy trávily dny svého života.

²⁹ Rozborem (nejen ženských) testamentů se zabývá KRÁL, Pavel (edd.). *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*. České Budějovice, 2002. ISBN: TÝŽ. KRÁL, Pavel. Žena ve šlechtických testamentech 16. a 17. století. In *Československá historická ročenka 2001*, s. 157-167. ISBN: 80-210-2743-6. Dále také nově např. studie: SWIEDEROVÁ, Kristina. Testamenty urozených žen doby baroka. Několik poznámek k tématu. In *Theatrum historiae 5*, 2009. Pardubice, 2009, s. 63-84.

³⁰ RYANTOVÁ, Marie. *Památníky aneb štambuchy, tj. alba amicorum. Kulturně historický fenomén raného novověku*. České Budějovice, 2007. ISBN: 978-80-7040-976-3.

³¹ K nejstarším deníkům vzniklým na území českých zemí viz MAŤA, Petr. Nejstarší české a moravské deníky. (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny). *Folia historica bohemia 18*. Praha, 1997, s. 99-120. ISBN 80-85268-56-6. Jedná se ale pouze o deníky mužské.

³² Nejnověji viz LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha, 2008. ISBN: 80-7254-956-1., dále např.: LENDEROVÁ, Milena. Deníky aristokratek. Pramen k dějinám každodennosti. In *Cours d'honneur 3*, 1999, s. 63-69., LENDEROVÁ, Milena. Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit. In *Studie k sociálním dějinám 3*, Kutná Hora, 1999, s. 39-54. ISBN 80-86224-08-2.

³³ Deníky jsou uloženy ve Státním oblastním archivu (dále jen SOA) Zámorsk, Rodinný archiv (dále jen RA) Harbuval a Chamaré, signatura DIV10, karton č. 42, inventár. č. 1475, 1476 a 1477., JANÁČKOVÁ, Pavla. Deníky Jany Marie hraběnky Harbuval von Chamaré (1722-1792). In *Theatrum historiae 5*, s. 85-111.

³⁴ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inventár. č. 1115-1119.

³⁵ ČAPSKÁ, Veronika - MARKOVÁ, Veronika. *Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden. Deníkové rodinné záznamy (1785-1808)*. Praha, 2009. ISBN: 978-80-87271-17-9.

³⁶ LENDEROVÁ, Milena. Chvála deníků a dopisů. In KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření? Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities Supplement 9 (2004)*. Pardubice, 2004. ISBN: 80-7194-650-8, s. 9.

³⁷ MIXÁNKOVÁ, Hana. *Cestovní deník Marie Sidonie Chotkové z cest po Benátkách a Milánu (1782)*. Bakalářská práce FF Univerzity Pardubice. Pardubice, 2008.

Pokud bychom přihlédli k informacím, které lze považovat za obecně platné, co vlastně znamenal osobní deník a čím se vyznačoval?

Ne všechny písemnosti, které dnes zahrnujeme pod pojem *deník*, byly ve své době chápány exaktně jako deník. Slovo sice přesně vystihuje základní charakteristiku – pravidelné denní zápisy, avšak samotné autorky jej nazývaly různě. Obě „hlavní hrdinky“ této práce jej označovaly jako „*protocol*“, Gabriela Sobková z Spens-Booden je nadepsala jako „*Verschiedene Familiendnotata*“.³⁸ Je nasnadě, že i impuls a účel vedení mohl být rozdílný. Zatímco Gabriela Sobková jej začal vést jako svědectví rodinných událostí, Anna Barbora Harbuval von Chamaré jej vedla především jako společenský itinerář a přehled o přijatých a vydaných penězích, Johance Harbuval von Chamaré sloužil jako přehled o prožitých dnech, jako nástroj zpestření každodenního rutinního života (to zejména v pozdějších letech života).³⁹ Vždy však šlo o texty, které sloužily pro vlastní potřebu a potěšení.⁴⁰ Nadto stejně, jako se v průběhu života měnil životní styl autorek, jejich postoje a vnímání sebe samé a okolí, tak se s nimi měnil i jejich deník. V průběhu let tak mohl nabýt zcela jiné formy a obsahu.

Deník si žena mohla vést prostě ze zvyku, poněvadž k tomu byla vedena od dětství (alespoň od konce 18. století tomu tak bylo).⁴¹ Mladá dáma se tak měla naučit vyjadřovat své názory a zároveň také zpytovat svědomí.⁴² Žena mohla začít vést deník ale až v pozdějším věku díky nějaké zvláštní události,⁴³ jež ji mohla přivést k „pravidelnému úklidu v duši“⁴⁴ Stejně tak ji mohla nějaká podstatná životní událost či změna od zapisování do deníku odvést. Příkladem může být smrt Jana Ludvíka Harbuval von Chamaré, jež od psacího stolku odvedla Annu Barboru na několik měsíců. Potom se ale k jeho stránkám opět vrátila.⁴⁵

Při rekonstrukci života raně novověké šlechtičny není důležité jen samotné získání informací z pramene, ale také uvedení je v souvislost s jinými zdroji, abychom získali kompletní obraz ženy a co nejvíce se vyvarovali celkovému zkreslení či překroucení

³⁸ ČAPSKÁ, Veronika - MARKOVÁ, Veronika. Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden. Deníkové rodinné záznamy (1785-1808). Praha, 2009. ISBN: 978-80- 87271-17-9.

³⁹ Johančinými deníky jsem se zabývala ve své bakalářské práci. JANÁČKOVÁ, Pavla. *Deníky Jany Marie Harbuval-Chamaré, rozené z Valdštejna*. Bakalářská práce UPa, 2008.

⁴⁰ LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se knížko má*, s. 16.

⁴¹ TAMTÉŽ, s. 42.

⁴² LENDEROVÁ, Milena. Chvála deníků a dopisů, s. 23.

⁴³ M. Lenderová uvádí jako impuls k vedení deníku události francouzské revoluce. Pod dojmem politických událostí si tak začal vést deník Elisa Šliková, Marie Sidonie Chotková a Františka Khevenhüllerová. Viz LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se knížko má*, s. 46.

⁴⁴ Slovy Mileny Lenderové. Viz LENDEROVÁ, Milena. Chvála deníků a dopisů, s. 24.

⁴⁵ Toto přetržení nitě v psaní denních poznámek nastalo 24. dubna 1764 a trvalo až do října téhož roku. Návrat k denní evidenci prožitého nastával jen velmi pozvolna.

zjištěného. Tím se myslí pokusit se zrekonstruovat, jak vnímala žena sebe samou, ale také, jak ji vnímalo okolí a jaký vztah s ním udržovala.⁴⁶

⁴⁶ KOLDINSKÁ, Marie. Nepřítomné i všudypřítomné, s. 9.

1.3. Užitá prameny a literatura

Diplomová práce je rozdělena do dvou tématických celků. První shrnuje život Anny Barbory od narození až po uložení do hrobu. Snažila jsem se v něm shrnout veškeré zjištěné biografické údaje jak o ní, tak i o její rodině. Hlavním záměrem je, aby se čtenář seznámil s těmito údaji chronologicky bez přeskokování, a nemusel je hledat roztráštěné v textu. Snažila jsem se co nejvíce potlačit aspekt každodennosti, který je akcentován v druhé části mé diplomové práce.

Základním zdrojem pramenů je rodinný archiv Harbuval a Chamaré, uložený ve Státním oblastním archivu v Zámrsku. V něm jsou uchovány nejen veškeré dochované archiválie rodu Harbuval von Chamaré, ale také pozůstatky rodinných písemností rodu Sannigů. Archiválie tohoto nepříliš známého rodu jsou zachované pouze ve fragmentech a samotný archiv rodu Sannigů je roztroušený jednak v České republice, jednak v Rakousku. Další sannigovské dokumenty jsou totiž uloženy i v Haus-, Hof- und Staatsarchiv ve Vídni jako součást soukromého zámeckého archivu Ludwigsdorffů pod názvem Archiv Guntersdorf, Nachlaß Sannig.⁴⁷ Narozdíl od pramenů, které jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, jsou dokumenty v ludwigsdorffské pozůstalosti spíše úředního charakteru a dokládají úřední působení Jana Kryštofa von Sannig ve Slezsku.⁴⁸ Výjimku tvoří několikastránkový seznam knih, které obsahovala původní sannigovská knihovna, jež se pak dědila v mužské linii.⁴⁹ Je velmi zajímavé, že jsou zde uloženy dokumenty spadající pod činnost České dvorské kanceláře.⁵⁰

Velmi cenným zdrojem poznatků o životě jednotlivých členů rodiny jsou zápisky z historie rodu Sannigů,⁵¹ jejichž autorem byl Jan Kašpar von Sannig a životopis Jana

⁴⁷ Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien (dále jen HHStA), Archiv Guntersdorf, Nachlaß Sannig.

⁴⁸ Nalezneme zde například kšafy, akta zemského práva z let 1523-1711, matriky lehnické Rytířské akademie, spisy týkající se daní ve Slezsku, úřední korespondence, apod.

⁴⁹ Ve svém prvním testamentu je odkázal svému bratrovi Janu Leopoldovi. Poněvadž ten zemřel ještě dříve než on, odkázal je dalšímu nejstaršímu žijícímu Sannigovi – vnukovi Johannu Antonu Rudolfovi (nar. 1726) von Ludwigsdorff. Viz testament Jana Kryštofa von Sannig s kodicy. SOA Zámrsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV6, inv. č. 1128. Jan Kryštof ani jeho bratr Jan Leopold totiž zemřeli bez mužských potomků, a proto byly knihy odkázány vnukovi, nejstaršímu synovi prvorozené Marie Alžběty. Proto se tento seznam dochoval uložený v: Haus-, Hof- und Staatsarchiv Wien, Archiv Guntersdorf, Nachlaß Sannig, karton č. 255. Knihy byly převážně v latině, němčině, francouzštině. Nalezneme zde díla právnícká, filozofická, lingvistická (zejména francouzština a italština), historická, geografická, dále také životopisná (nechybí život císaře Leopolda, život vévody de Malborough či Beatrice princezny z rodu Borghesů), dále i nejspíše milostná literatura (napovídají tak tituly *L'Histoire amoureuse de Gaules*, *Le amours de Madame de Maintenon*, *Tableau de l'amour*, *Les amours de Henri IV. Roi de castillo* atd.)

⁵⁰ Např. protokoly, zajímavé je také dochování sešitu s názvem „Böhmischen Krönungseremonien“, pod kterým se skrývá popis korunovace krále a římského císaře Leopolda I. dne 14.9.1656. Viz. HHStA, Archiv Guntersdorf, Nachlaß Sannig, karton č. 259.

⁵¹ SOA Zámrsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV6, inv. č. 1125.

Kryštofa von Sannig.⁵² V nich jsou chronologicky zachyceny důležité životní okamžiky členů rodu v časovém rozpětí 1637 – 1740. Při jejich procházení bylo samozřejmě nutné myslet na to, že s odstupem času si autor některá data nemusel přesně pamatovat, některá si pamatovat ani nemohl (jako například své narození nebo útlé dětství). Navíc Jan Kryštof čerpal některé informace ze zápisů svého otce, což je na první pohled poznat z toho, že doslova opisoval některé věty. I přesto nám velice pomáhá v orientaci a objasňuje nám životní osudy lidí, kteří by jinak zůstali v zapomnění.

Na základě vytěžení těchto dvou pramenů a komparace s dalšími životními daty a událostmi, získanými z jiných pramenných zdrojů (například testamenty, Hofzahlamstbücher a různých stvrzenek a účtenek) a literatury byla sestavena stručná kapitola seznamující čtenáře s rodem Sannigů. Využity byly i staré lexikony, jako například *Grosse vollständige Universal-Lexicon* Johanna Heinricha Zedlera, ve kterém se také rod von Sannig objevuje.⁵³ Pro lepší orientaci ve členech rodu jsem sestavila na základě získaných informací rozrod čtyř generací Sannigů (viz str. 23-24). Protože rod vymřel ve čtvrté generaci po meči, přidala jsem alespoň potomky poslední generace.

V další části prvního celku pojednávám o sňatku, stavu manželském a vdovském Anny Barbory. V této fázi přišla nejdříve do nové rodiny a po smrti manžela nabyla svobody. Jedná se o základní mezníky ženina života, které měly své charakteristické rysy a lišily se od jiných životních fází.

Pro část pojednávající o dějinách rodu Harbuval von Chamaré, rodu, který se stal Barbořinou novou rodinou, byly použity práce Bohumíra Smutného. Ten podrobně zdokumentoval podnikatelskou činnost Jana Ludvíka, Barbořina manžela, ale také jejich syna Jana Antonína.⁵⁴ Bohumír Smutný byl zároveň tím, kdo zinventarizoval rodinný archiv a sepsal dějiny původce fondu,⁵⁵ avšak při čerpání z jeho textu je důležité vyvarovat se opisování dějin rodu Chamaré bez komparace s jinými zdroji. Autor se totiž dopustil několika chyb v biografických údajích, které se ale v jeho jiných (starších) pracích nevyskytují.⁵⁶

⁵² SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV6, inv. č. 1126.

⁵³ Johann Heinrich Zedler. *Universal-Lexicon*, heslo Sannig.

⁵⁴ Viz SMUTNÝ, Bohumír. *Loscani a Chamaré o východočeském plátenictví. Studie o hospodářské politice habsburské monarchie mezi slezskými válkami a válkou sedmiletou a edice korespondence z let 1754-1757*. Zámorsk, 1998. ISBN: 80-238-2273-X. TÝŽ. *Potštejská manufaktura na česko-kladském pomezí: studie o východočeském plátenictví v letech 1754-1761*. Kladský sborník. Supplementum 4. Hradec Králové, 2002. ISSN: 1212-1223. TÝŽ. *Dvě cesty Jana Ludvíka Harbuvala Chamaré do Krkonoš v r. 1755*. In: *Krkonoše - Podkrkonoší 7/1983*.

⁵⁵ SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv Harbuval – Chamaré Potštejn. (1584) 1701-1848. Inventář*. Zámorsk, 2005.

⁵⁶ V dějinách rodu například uvádí, že Jan Ludvík se s Annou Barborou oženil 17. 11. 1736, což je chyba. Dle životopisu Jana Kryštofa von Sannig víme, že se tak stalo až v únoru následujícího roku, což nám dokazují

Popisuje život mužských členů rodu, avšak informace o jejich drahých polovičkách jsou omezené pouze na zmínění jména, otce a společných dětí.

V druhé části práce jsem se zaměřila na aspekty každodenního života raně novověké šlechtičny na základě jednak ego-dokumentů, jednak rozbořem jiných dochovaných pramenů. Nejcennějším zdrojem informací se bezpochyby staly osobní deníky jak samotné Anny Barbory, tak i její snachy Johanky. Jak již bylo řečeno, jedná se pro toto období českých dějin o jedinečný pramen, který nabízí nový pohled na každodenní život urozené ženy. Deníky obou zmíněných žen jsou v tuto chvíli stále nejstaršími dochovanými žánrovými exempláři.⁵⁷

Vytyčila jsem základní témata, která tvoří kostru obou deníků. Samozřejmě, že se v denících objevují i jiné informace, ty jsem však pro jejich sporadičnost vynechala. Zaměřila jsem se zejména na to, čeho si všímaly nejvíce a co jim stálo za zaznamenání. Do každého deníku je vtištěna osobnost pisatelky, a proto k jejich deníkům bylo třeba přistupovat jako k unikátu. I přesto, že autorkou každého svazku byla jedna žena, i tak se forma a obsah měnil v průběhu života. Proto když popisuji deníky jednotlivých žen, nemohu poznatky generalizovat a musím občas přistoupit k popisu jednotlivých sešitů zvlášť.

U témat, která jsem takzvaně vypíchlá, pak používám metodu komparace. Zaměřila jsem se i na to, zda obě ženy měly k jedné věci stejný vztah, zda ji věnovaly stejnou pozornost, jak intenzivně se o ni zajímaly. U zajímavých mezníků jsem se snažila použít i ukázky, poněvadž se domnívám, že je někdy lepší a jednodušší nechat promluvit přímo pramen. Poněvadž jsem ale deníkům Johanky Harbuval von Chamaré věnovala již ve své bakalářské práci, nechala jsem promlouvat pouze Annu Barboru a u Johanky se spíše obracím k odkazům na mou bakalářskou práci. Ačkoliv bych si však přála citovat více, strohost zápisů mi někdy nedala jinou možnost než zůstat u shrnutí.

Ke komparaci obou žen jsem se rozhodla zejména proto, že to byly ženy, které byly nejen od sebe věkově příliš vzdálené (dědilo je od sebe 12 let), ale také protože byly příbuzné a velmi dobře se znaly a často se stýkaly. Byly téměř denně v kontaktu (pokud jedna z nich nepobývala příliš daleko). Proto jejich deníky zároveň slouží jako dílek skládačky, který byl třeba doplnit, aby obraz života získal na celistvosti.

i dopisy samotného Jana Ludvíka a matriční zápis v matrice oddaných ve farnosti Rýžoviště. V listopadu 1736 se odehrály pouze zasnuby a byla sepsána svatební smlouva, v žádném případě se nejednalo o sňatek. Srov. viz SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv*, s. 5. Životopis Jana Kryštofa von Sannig SOA Zámrsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV6, inv. č. 1126 a dopisy Jana Ludvíka Harbuval von Chamaré Anně Barboře. SOA Zámrsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV6, inv. č. 1193 a matriční zápis: Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Oddací matrika římské katolické fary Rýžoviště, sign. R-X-XIII, inv.č. 7506, s. 78.

⁵⁷ Ze staršího období se dochovaly pouze mužské deníky a zabýval se jimi článek Petra Mati: MAŤA, Petr. Nejstarší české a moravské deníky.

Navíc vzhledem k tomu, že v této době opravdu zatím o jiných denících vzniklých na území českých zemí nevíme, je to zároveň zajímavé srovnání, které lze pak konfrontovat s deníky mladšími.

Ačkoliv se tyto deníky liší od deníků 19. století v tom, že nenabízí hluboký vhled do niterního světa autorky, jsou nenahraditelným pramenem. Díky nim máme dnes možnost slepit pestrou mozaiku každodennosti dvou žen, které by jinak v podstatě upadly do zapomnění.

1.4. Podoba deníků Anny Barbory a Johanky

Obě šlechtičny začaly vést deník až jako vdané ženy. Jejich deníky jsou si v několika ohledech podobné, většinou reflektují pisatelku a její osobní názor, co z prožitého je hodno písemného záznamu. Co mají tedy společného a v čem se deníky liší?

Motiv, jenž přivedl obě pisatelky k psaní deníku, není ani v jednom případě známý, ani jedno z nich pohnutku k založení deníku neuvádí. Lze předpokládat, že Johanka začala vést deník pod vlivem své tchyně. Obě autorky nazývají své texty „*protokol*“. Anna Barbora si tak nadepsala všech pět podomácku v papírové vazbě svázaných deníků z let 1763 - 1771 (chybí období od února 1767 do konce roku 1768),⁵⁸ Johanka, autorka tří deníkových svazků, zahrnujících roky 1769 - 1781, pouze deník poslední. Archivář, který pořádal rodinný archiv Harbuval-Chamaré, upřesnil některé časové údaje, místy se dokonce objevují vpisky a zvýraznění pastelkou či obyčejnou tužkou!

Písmo Anny Barbory je dostatečně velké a dobře čitelné, avšak nepříliš úhledné, autorka však do textu často zasahovala a události, jež se jí vybavily dodatečně, doplňovala pomocí vsuvek do textu. Také velmi často škrtila. Poznámky psala asi s větším než denním odstupem, protože často popis konkrétního dne přeškrtila, aby jej pak znovu zapsala ke dni následujícímu. Narozdíl od Johančiných jsou Barbořiny deníky již od počátku vedeny pravidelně. Výjimku tvoří období od 24. dubna 1764 do počátku října téhož roku. Právě na svátek sv. Jiří roku 1764 zemřel její manžel Jan Ludvík. Událost sice do deníku nezasla, patrně ale na psaní dočasně rezignovala. K psaní se zvolna vrátila až v říjnu téhož roku. Zpočátku se jednalo pouze o pár řádků věnovaných každému měsíci, na nichž rozepisovala své výdaje (zejména platy služebnictva). K obnovení pravidelnějších záznamů dochází až v roce 1766. Poslední deník je doveden pouze do poloviny března 1771, přestala tedy psát již zhruba dva roky před svou smrtí,⁵⁹ snad kvůli zhoršujícímu se zdraví. Její snacha svěřila svému deníku, že tchyně již špatně vidí a že dopisy pro ni diktuje další osobě.⁶⁰

Styl deníků Anny Barbory je charakteristický stručnými větami; zápisy se jeden od druhého příliš neliší. Často odbývá několik dní v řadě strohou poznámkou „*nic se nedělo*“.⁶¹ Velkou část prostoru věnuje denním i měsíčním výdajům, ale také společenským aktivitám.

⁵⁸ Tato část deníku se se patrně ztratila. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115-1119.

⁵⁹ Zesnula až 26. února roku 1773. SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv*, nestr.

⁶⁰ Jedná se o poznámku z března roku 1772. Deník z roku 1772. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1476.

⁶¹ Takto odbyla například popis 13., 16.-19. dubna 1764: „*Den 16ten den 17ten, 18ten Vnd 19ten ist nichts vorgegangen*“ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1116.

Johanka byla pilnější: každý den našla něco, co jí za poznamenání stálo. Výjimku tvoří její první deník, který se stručností zápisů podobá deníkům Anny Barbory.

Zajímavostí je závěrečná strana deníku z roku 1763 a z let 1764-65, v nichž jsou pod sebou seřazeny měsíce a k nim připsány finanční obnosy (do 100 rýnských zlatých), v druhém deníku se objevují i součty. Bohužel se mi nepodařilo zjistit, čeho se týkaly, avšak zdá se, že pisatelka deníku použila deník jako zdroj k finanční bilanci.

Johanka po sobě zanechala celkem tři podomácku svázané, velmi drobným a úhledným písmem hustě popsané sešity. První deník zahrnuje období 1769-1773, druhý se váže k roku 1782 a třetí si psala v roce 1791, tedy rok před svým skolem. Ve srovnání s dobře dochovanými deníky Anny Barbory se na Johančiných denících čas podepsal znatelněji. Papír je místy děravý, někde nám čtení ztížila sama pisatelka rozpitým inkoustem, na mnoha stránkách prosáklým naskrz. Škrty se objevují jen minimálně, jejich absenci lze vyložit i častou stereotypností poznámek. Vazba v prvním deníku zcela povolila, v druhém prokazatelně chybí jeho začátek, nemluvě o chybném dodatečném seřiznutí některých listů na počátku. Porozumění ztěžuje i neuvěřitelná rozsochatost vět: jedna věta tvoří zápis jednoho dne. Navzdory německým pravopisným pravidlům psala autorka velká písmena na počátku substantiv zcela výjimečně. I většina vlastních jmen a geografických názvů je psána s malým začátečním písmenem. Zkratky se v jejich záznamech objevují jen výjimečně.

Zkraje prvního a třetího deníku Johanka uvádí stručnou rekapitulaci událostí, které předcházely samotnému započetí toho kterého deníku. U druhého sešitu se nám bohužel toto shrnutí nedochovalo z důvodu již uvedeného – začátek deníku chybí. Je možné, že se ztratil již za života pisatelky, poněvadž na první dochované straně dole je poznamenáno „*protocól von gantzen jahr 1782*“.⁶² První dochovaná strana tohoto druhého sešitu začíná v půlce věty.⁶³

Johančin první deník z let 1769-1773 byl psán nepravidelně a skládá se ze stručných záznamů zachycujících zpětně události jednotlivých měsíců. Vždy je nadsazen měsíc (případně rok). Převažují události vymykající se rytmu všedního dne, například cesty, na kterých doprovázela manžela (pokud jí to zdraví dovolovalo), státní události (kupříkladu návštěva Prahy císařem Josefem II.), dále některé katastrofické události (hladomor z let 1772-1773, epidemie černých neštovic objevivší se zároveň s hladomorem, povodeň v Praze v 70. letech) ... Záписы jsou vedeny nepravidelně, snad kvůli autorčině zaneprázdněnosti způsobené množstvím aktivit (o nichž nás zpravuje i její tchyně Anna Barbora, která s ní přicházela do

⁶² TAMTÉŽ.

⁶³ „*der ganze abend war auch so garstig in der witterung wür solchen zugebracht in der täglichen unterhaltung [...]*“, TAMTÉŽ.

častého kontaktu), snad vleklým a vracejícím se onemocněním, které ji velmi omezovalo, ba občas psaní přímo znemožňovalo.⁶⁴

Deník z roku 1782 a deník poslední je podrobnější a systematictější. Dá se říci, že čím byla Johanka starší, tím podrobněji se snažila zachytit vše, čemu se věnovala jak ona, tak její nejbližší okolí, a tím se samozřejmě její poznámky stávají obsáhlejšími. Zápisy jsou značně stereotypní, poněvadž život starší dámy, trávený zejména na venkovském sídle, neoplýval významnějšími událostmi.

Obě autorky píší německy, v textu se vyskytují výpůjčky z francouzštiny. Francouzské výrazy jsou místy poněmčené, jako například „*soupiren* (tedy večeřet) „*discourir*“ (značící zpravidla večerní diskuzi v kroužku aristokratických přátel) či „*revertiren*“ (vrátit se). Zkomolená česká slova se objevují pouze v souvislosti s některými geografickými názvy a vlastními jmény sloužících či jiných poddaných.

Ve všech denících užívají obě autorky dataci číslovkou, kterou Johanka navíc zdůrazňovala podtržením, a doplnila ji i o název dne v týdnu. Anna Barbora nadepisuje pouze měsíc, dále pak je každý zápis označen datem bez jakéhokoliv zvýraznění. Dny v týdnu si nezaznamenávala.

Poznámky obou autorek nenaznačují, že by je psaly s větším časovým odstupem, jelikož Johanka uvádí i přesné časové údaje u řady činností či událostí a Anna Barbora zase přesné vydané či přijaté finanční částky. Tyto informace by si ženy asi po výraznějším časovém odstupu nepamatovaly.

Obě ženy také vždy uvádějí aktuální místo pobytu. Johanka jej nadepisuje nad každým dnem zvlášť, zatímco Anna Barbora jej zmiňuje pouze v textu, když došlo na přesun z jednoho místa do jiného.

Ve třetím Johančině deníku se objevuje další „inovace“, a to jakýsi heslovitý popis dne, umístěný v pravém horním rohu odstavce. Někde je charakteristika denního zápisu nahrazena uvedením místa aktuálního pobytu, jindy jsou to pak hesla naznačující zpestření popisovaných každodenních zážitků. V tomto deníku začala autorka užívat fráze, kterými odkazuje na předešlé poznámky, a to proto, že téměř každý večer na Potštejně, pokud zrovna neměli hosty, trávila s manželem de facto stejně.⁶⁵

⁶⁴ Jednalo se určitě o hemoroidy, pak také o tzv. prsní vodnatelnost a další blíže nespecifikované neduhy. O těchto problémech bude řeč později.

⁶⁵ „[...] und wir dem übrigen abend [...] im unser alltäglichen als gewöhlichen unterhaltung zugebracht, so zu suchen ist dem 14 martz tag woh wir allein, als ohne gast gewest, worinnen alles außführlichen beschreiben stehet umb es nicht immer zu wiederhollen [...]“ Takto si poznamenala do svého deníku 27. března 1791, viz SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1477.

Zdá se tedy, že Johanka měla více času či chuti věnovat se psaní deníku podrobněji a systematictěji. A v jejích se tedy člověk na první pohled dobře časově i prostorově orientuje.

2. Žena a životní cykly. Život Anny Barbory hraběnky Harbuval von Chamaré, rozené von Sannig.

Raně novověký člověk žil ve společnosti, která se řídila závaznými normami, jež se definovaly sociálním statusem, náboženským vyznáním a také pohlavím. Jejich dodržování bylo vyžadováno a kontrolováno. Je již velmi dobře známou skutečností, že ne všechna obecně platící pravidla byla pro muže tak závazná, jako pro ženu. Ukázkovým příkladem je pohled na předmanželský styk. Zatímco u muže byla jistá zkušenost v intimní oblasti vítána, u žen byla striktně zapovězena.⁶⁶ Stejně tak i nad mužskou nevěrou společnost přimhouřila oči, naproti tomu žena byla souzena jako cizoložnice a trest ji neminul. Obdobně se i lišil význam životních cyklů, které rozdělovaly lidský život do několika etap. Rozdělování lidského života do odlišných a uzavřených kapitol mělo pomoci definovat a pochopit jeho zákonitosti.⁶⁷ Po celá staletí se učenci snažili vhodně rozčlenit život na dílčí fáze, které budou co nejvíce odpovídat realitě.⁶⁸ Mezi nejznámější definice životních cyklů patří dělení na sedm etap, které navrhl již v 7. století Isidor Sevilský.⁶⁹ Velmi názorně jsou zobrazeny lidské věky na zámku Hrubý Rohozec. Vstup do nového životního období probíhal přes přechodový rituál, který tvořil předěl mezi starou a novou skutečností.⁷⁰ Tyto přechody, které byly silně ritualizovanými obřady, uvádějícími jedince do nové životní etapy, se po staletí změnily jen velmi málo.⁷¹ Člověk jimi převzal novou životní roli a tím se podrobil dalším závazným normám, které byly s novým statusem neodmyslitelně spojené.⁷² Zásadním rozdílem je, že jednotlivé životní fáze byly mnohem více přelomové pro ženu, než muže.

Ženské životní cykly po staletí vymezoval biologický věk. Určujícím faktorem byla ženská plodnost, na jejímž základě se v podstatě utvořila pouze tři životní období: dětství, fertilita a období odkvětu.⁷³ O osudu ženy rozhodovali vždy jiní. Její otec, případně jiná oprávněná autorita rozhodla o tom, jaké vzdělání obsáhne, zda bude provdána. Sňatkem se

⁶⁶ BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Člověk českého raného novověku*. Praha, 2007. ISBN: 978-80-7203-694-3, s. 9-53.

⁶⁷ BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl, 2002, s. 271. ISBN: 80-7185-417-4

⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 271., Milena - KOPIČKOVÁ, Božena - BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 68-69.

⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 68.

⁷⁰ BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených.*, s. 266-267.

⁷¹ TAMTÉŽ, s. 265-266.

⁷² LENDEROVÁ, Milena - KOPIČKOVÁ, Božena - BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 68.

⁷³ TAMTÉŽ s. 69.

dostává z původního područí otce či poručníka pod ochranu manžela, kterému je povinna poslušností. Provdáním získala nejen predikát manžela, ale i jeho status, a tím se i změnil pohled společnosti na ni. Přivedením dědice na svět nabývá vážnosti a úcty, protože dává rodu dědice.⁷⁴ Tato role byla vůbec tou nejzásadnější. Manželský stav se narozením dítěte stává plnohodnotným, vždyť dát muži potomka, dědice majetku a pokračovatele rodové tradice znamenalo naplnění posvátné úlohy, která byla ženě dána do vínku. Na tuto roli byly dívky připravovány již od dětství.

Šlechtické dítě vyrůstalo v prostředí, v němž se všemi různými způsoby zdůrazňovala nadřazenost rodových zájmů nad potřebami a pocity jedince. Vědomí, že závazky vůči rodu musí být bezesbýtku splněny, bylo neustále připomínáno a posilováno. Rodové galerie předků, pověsti o výtečnicích z řad členů rodu, rodové hrobky, pomníky, důraz na dobrý původ a kvality a tradice šlechty... to vše u mladého šlechtice a šlechtičny utužovalo přesvědčení, že pro zachování rodu se musí udělat maximum.⁷⁵ Zkrátka a dobře se na sňatek, který rodovou kontinuitu garantoval, pohlíželo silně pragmaticky, city hrály druhořadou úlohu. Muži si měli vybrat přiměřeně urozenou, zámožnou dámu, která pocházela z dobré rodiny a (v ideálním případě) splňovala dobové představy o ideální ženě. Dívka měla být co nejlépe provdána za urozeného muže (mládí nehrálo roli), který by měl přiměřené představy o věnu, jež dívce musela rodina přiknout, a dokázal jí zajistit dobrý život na úrovni. Zároveň dívka neměla sňatkem ani utrpět újmu z hlediska společenské prestiže.⁷⁶

Postavení ženy v rámci sociální skupiny bylo vymezováno na základě jejího postavení vůči muži. Byla vždy dcerou, manželkou, matkou, vdovou... Se svým místem v rodině, třídě a společnosti jako celku, byly ženy z valné většiny ztotožněné. Vypovídají o tom jejich vlastní poznámky v dochovaných pramenech. Nahlédneme-li například do deníků Anny Barbory hraběnky Harbuval von Chamaré, rozené von Sannig, a její snachy Marie Jany hraběnky Harbuval von Chamaré, rozené z Valdštejna, nelze si nevšimnout, že šlechtičny, o nichž píše, jsou jmenovány buď křestním a rodovým jménem manžela, nebo jeho funkcí. Anna Barbora například píše 1. června 1763 o svých aktivitách, včetně návštěvy u (pravděpodobně) hraběnky Marie Terezie Krakovské z Kolovrat, rozené del Caretto-Cavriani di Millesimo,

⁷⁴ TAMTÉŽ, s. 119.

⁷⁵ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen* s. 27-36.

⁷⁶ Jak je známo, žena získávala po sňatku status svého muže. Muž si výhodným sňatkem mohl polepšit pouze finančně, hospodářsky, politicky nebo mohl získat díky svým novým příbuzným jinak výhodnou podporu. Avšak jeho šlechtický stav se nezměnil. HOLÝ, Martin. „Čehož jsem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“ Sňatky české a moravské šlechty na prahu novověku (1500-1620). In *Oznamujeme láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007. ISBN: 978-80-86046-97-6, s. 9-11.

první manželky Leopolda Viléma Krakowského z Kolowrat, nejvyššího kancléře⁷⁷: „den 1ten haben meine sohn bey der gräfin Pettingen gespeiset abents bin mit ihr und ihrer freyle sambt meinem grafen in der obero gewesen vorhero aber en visit bey der **gräfin leobolt kolowrath** [zvýraznila P. J.]“.⁷⁸ Nebo 20. prosince téhož roku si poznamenala pobyt ve společnosti u Anny Barbory hraběnky Krakowské z Kolowrat, rozené Michnové z Vacínova, manželky nejvyššího purkrabího hraběte Filipa Krakowského z Kolowrat (otce výše zmíněného Leopolda Krakowského z Kolowrat):⁷⁹ den 20ten bin bey der wahlenstein bis 6 uhr gewesen als dann bin in die geselschaft zu **der oberst burggrafin** gefahren [zvýraznila P. J.].⁸⁰ V případě, že se jednalo o neurozené ženy, jsou jmenovány buď křestním jménem či povoláním manžela. Tak se porůznu v denících objevuje *jägerin*, *verwalterin*, *haubtmanin* apod. Časté je také označení osobním či příbuzenským stavem (slečna, vdova, sestra ...). Bohužel je mnohdy nemožné určit, o kterou ženu se přesně jednalo, pokud není její osoba jinak přiblížena. Tento problém se objevuje stejně často v denících obou jmenovaných hraběnek, avšak Anna Barbora mnohem více užívala ztotožnění dámy dle jejího manžela včetně jeho křestního jména.

Postavením, kterého mohla (ale nemusela) ženy nabýt, bylo vdovství. Jednalo se o jediný stav, který jí poskytoval možnost relativní svobody (pokud zde nehrály roli jiné faktory, jako například finance). Vdova se mohla provdat dle své svobodné vůle, svobodně rozhoduje o svém vlastním majetku a nemusí se ohlížet na rady příbuzných.⁸¹

⁷⁷ <http://genealogy.euweb.cz/kolowrat/kolowrat6.html> [15.6.2011].

⁷⁸ Deník Anny Barbory Harbuval von Chamaré z roku 1763. Viz Státní oblastní archiv (dále jen SOA) Zámorsk, Rodinný archiv Harbuval a Chamaré (dále jen RA), signatura DIV6, karton č. 31, inventár. č. 1115.

⁷⁹ <http://genealogy.euweb.cz/kolowrat/kolowrat6.html> [15.6.2011].

⁸⁰ Deník Anny Barbory Harbuval von Chamaré z roku 1763. Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115.

⁸¹ KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy v českém právu zemském*. Praha, 1926. s. 39-40.

2.1. Rodina, dětství a dospívání.

2.1.1. Původ

Dne 16. prosince 1710 ve Vídni poprvé spatřila světlo světa v pořadí již druhá dcera českého královského rady Jana Kryštofa von Sannig a Marie Antonie Stanislavy von Sannig, rozené Gebhartové von Duppenau.⁸² Sannigové patří mezi málo známé slezské rody, které velmi rychle vystoupaly po společenském žebříčku a stejně tak rychle upadly do zapomnění. V době, kdy přišla Anna Barbora na svět, bylo povýšení Sannigů mezi svobodné pány čerstvou záležitostí.

Sannigové byli původem slezskou měšťanskou rodinou z Nisy. Během dvou generací se jim podařilo vystoupat strmě nahoru do jednoho z nejdůležitějších správních úřadů habsburské monarchie, z měšťanského rodu přes rytíře až na svobodné pány.⁸³

Dle dostupných pramenů lze rod Sannigů vystopovat do roku 1637, kdy se Johannovi Sannigovi a Rosině Schlegelové narodil syn Kašpar Franz, první člen rodu, který dokázal využít pobělohorských společenských i náboženských změn ve vlastní prospěch. V souvislosti s postupující byrokratizací správy zemí monarchie se čím dál více otevíraly cesty pro schopné úředníky. Mnohem více, než v předešlém století, se po třicetileté válce stává podstatnou také víra jedince. Katolické vyznání a věrnost Habsburkům se v žebříčku důležitosti staví nad starobylost rodu, a tyto vlastnosti se stávají další nezbytnou podmínkou pro kariérní postup.⁸⁴ Ve Slezsku tomu nebylo jinak. Evangelickým rodům jsou odnímány úřady a jejich místo zaujímají katolíci, a to jak ze šlechtické, tak i měšťanské vrstvy. Zdá se, že ještě v této době nepatřila slezská šlechta jako celek k velmi vzdělaným složkám společnosti, což nahrávalo právě vzdělaným měšťanům, kterým se tak díky schopnostem, katolické víře, věrnosti a lojalitě vůči Habsburkům mohla uvolnit cesta k nobilitaci a postupnému kariérnímu vzestupu.⁸⁵ Jako příklad lze zmínit právě rod Sannigů. Pohlédněme

⁸² Viz paměti Johanna Christophu von Sannig SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

⁸³ CONRADS, Norbert. *Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707-1709*. Köln, 1986, s. 290-312. ISBN: 3-412-90171-7. Kariérní postup představitelů rodu zachycují zápisky z historie rodu z pera Kašpara Franze a jeho syna Jana Kryštofa von Sannig, které jsou uloženy v SOA Zámorsk. Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1125 a 1126.

⁸⁴ BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Člověk*, 79-110.

⁸⁵ KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŠMERDA, Milan – ŽÁČEK, Rudolf. *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska)*. Opava, 2002, s. 196-230. ISBN: 80-86224-43-0. A právě o nobilitaci rozhodoval v době pobělohorské panovník, šlechta pozbyla privilegia rozhodovat o přijetí nového rodu do mezi sebe. Navíc je v Čechách s konečnou platností prosazena říšská titulatura. BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Člověk*. Praha, 2007, s. 95-96.

tedy ve stručnosti na cestu, kterou tento rod ušel až do doby, která je stěžejním tématem této práce.

Kašpar Franz von Sannig, který byl již zmíněn, se narodil 9. září 1637. Po absolvování filozofických a právnických studií ve Vídni a Praze získal roku 1660 post notáře u nišské kapituly a postupně se dopracoval až k nejvyššímu slezskému úřadu – roku 1679 se stal vrchním radou v Královském vrchním úřadě Horního a Dolního Slezska.⁸⁶ Za své zásluhy byl císařem 30. srpna 1678 povýšen do rytířského stavu⁸⁷ a roku 1681 jej císař jmenoval komisařem ve vřatislavském knížecím sněmu.⁸⁸ Tento ambiciózní a striktní katolík byl též literárně činný. V roce 1674 vydal příručku k císařskému apelačnímu procesnímu řádu, čímž prokázal perfektní znalost slezského práva.⁸⁹

Jeho (pravděpodobně jediný) sourozenec, mladší bratr Jan Kryštof (1641-1687), studoval taktéž na pražské a vídeňské univerzitě.⁹⁰ Díky patronaci generálního vikáře a kanovníka ve vřatislavském dómu, Ignáce Ferdinanda Richtera, se dostal v roce 1663 na studium teologie na Sapienze v Římě. Tam se mu též dostalo veškerého svěcení.⁹¹ Po svém návratu působil jako kanovník v nišské kapitule, později se v 70. letech 17. století stal nejvyšším písařem a představeným vřatislavské chrámové kapituly.⁹²

Kašpar Franz ve svých pamětech zanechal nejen podrobný popis svého kariérního postupu, který (avšak za pomoci jiných pramenů) popisuje Norbert Conrads, ale i rodinného života. V roce 1663 se oženil s dcerou Kryštofa Pietsche von Eylau a Rückerswalde, vřatislavského biskupského rady a rentmistra.⁹³ Měl s ní celkem osm dětí, a to tři syny a pět

⁸⁶ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1125., CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 290-312. Zdá se, že se Norbertu Conradsovi nedostaly do rukou prameny, ležící v rodovém archivu Harbuval a Chamaré, jak vyplývá nejen z jeho seznamu použitých pramenů, ale i ze samotného textu.

⁸⁷ Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1125, DOERR, August von. *Der Adel der böhmischen Kronländer; ein Verzeichnis derjenigen Wappenbriefe und Adelsdiplome welche in den Böhmischen Saalbüchern der Adelsarchives im k.k. Ministerium des Innern in Wien eingetragen sind*. Praha, 1900, s. 163.

⁸⁸ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1125. CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 290-312.

⁸⁹ Spisek vyšel na jeho vlastní náklady ve Vídni pod názvem „Ad sanctionem pragmaticam caesarereiam Leopoldinam circavitalia appeil it onis in ducatu utrisque silesiae observandae“. Johann Heinrich Zedler. *Grosse vollständige Universal-Lexicon Aller Wissenschaften und Künste*. Leipzig 1731-1751, svazek 33, s. 1039, heslo Sannig. Dostupný online na <http://www.zedler-lexikon.de/index.html> [27. 10. 2009].

⁹⁰ Na právnické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity se imatrikuloval v roce 1659. Viz Archiv Univerzity Karlovy, Matriky, sign. M12 – *Matricula renovata continens nomina dominorum jurisstudiosorum ab anno 1638 usque 1762*.

⁹¹ TAMTÉŽ.

⁹² „Protonarius apostolicus und Domherr“. Viz Johann Heinrich Zedler. *Grosse vollständige Universal-Lexicon*, svazek 33, strana 1038-1039, heslo Sannig. Dostupný online na <http://www.zedler-lexikon.de/index.html> [27.10. 2009]

⁹³ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1125.

dcer.⁹⁴ Dospělosti se jich dožilo pět. Data narození a křty svých dětí si zapisoval jejich otec na hodinu přesně. V souladu s koloritem doby u některých narození navíc doplňuje také informace o znamení či fázi měsíce. Víra v astrologii byla tedy stále silná. Astrologové sestavovali dítěti horoskop na základě postavení hvězd v okamžiku narození, protože věřili, že hvězdy mohou napovědět o povaze potomka i o jeho osudu.⁹⁵ Zapisoval si též úmrtí některých z nich a také smrt dalších příbuzných, jako byla jeho žena Anna Alžběta, rozená Pietschová, jež zesnula roku 1679.

Kašpar Franz zemřel na mrtvici 22. ledna 1686. V této době byla již jeho manželka po smrti a děti byly, až na nejstaršího Jana Kryštofa, nezletilé.

Jan Kryštof, nesoucí jméno svého strýce, se narodil 26. 8. 1664. V letech 1681 – 1684 absolvoval studijní cestu po Evropě a studoval obojí právo na univerzitách v Lovani a Paříži. Krátce po svém návratu se musel ujmout velmi obtížné role – role poručníka svých mladších a nezletilých sourozenců a správce rodinného majetku. Přál si tak ve své poslední vůli jeho otec.⁹⁶ Spravoval nejen jejich majetek, který měl po dosažení dospělosti jednotlivých sourozenců uspokojivě dle otcova přání mezi ně rozdělit, ale měl se také postarat o jejich výchovu a své sestry co nejlépe provdat. Nejstaršímu sourozenci, sestře Marii Rosině, bylo v době smrti otce 19 let, nejmladšímu, bratrovi Leopoldu Antonínovi, 10 let. Věk obou sester nebyl až tak důležitý, zletilou se žena stávala v podstatě svým provdáním, formou jejího dědictví byla výbava a věno.⁹⁷

Již rok po smrti otce se Marie Rosina (narozena 26. 11. 1667) provdala za Ottu Jindřicha von Zedlitz. Dala mu dvě děti a velmi záhy (v roce 1690) během svého druhého šestinedělí zemřela.⁹⁸

Dalším ze sourozenců byl Kašpar Franz (nar. 5. 9. 1671), který se taktéž imatrikuloval na právnické fakultě Univerzity Karlo-Ferdinandovy, a to v roce 1689.⁹⁹ Nakonec se však nerozhodl pro úřednickou kariéru, nýbrž pro vojenskou dráhu. Stal se praporečником

⁹⁴ Viz TAMTÉŽ.

⁹⁵ BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených.*, s. 282.

⁹⁶ Viz paměti Johanna Christopha von Sannig SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

⁹⁷ Žena dle zákona měla nárok na dědický podíl z rodového majetku. Pokud rodina čítala hodně členů, pravděpodobně žena byla před svým sňatkem „vybyta“ věnem a výbavou a na jiné dědictví pak nárok neměla. To však neznamenalo, že jí otec neodkázal ještě něco jiného. Jednalo se však o majetek „navíc“. KAPRAS, Jan. *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*. Praha, 1908, s. 13., KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy*, s. 20.

⁹⁸ Viz paměti Johanna Christopha von Sannig SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

⁹⁹ Archiv Univerzity Karlovy, Matriky, sign. M12 – Matricula renovata continens nomina dominorum jurisstudiosorum ab anno 1638 usque 1762.

v dragounském pluku hraběte Schlika.¹⁰⁰ Dva roky poté, co se s ním Jan Kryštof řádně vyrovnal, zemřel v Petrovaradině na blíže neurčený druh horečky. Jeho jmění se tak vrátilo k Janu Kryštofovi, kterého jeho bratr stanovil dědicem.¹⁰¹

Další na řadě byla jeho sestra Kateřina Alžběta (nar. 8. 3. 1674). V roce 1691 byla přijata pod jménem Patientia k řádovým sestřám ve vratslavském dominikánském klášteře sv. Kateřiny. Zda se dobrovolně rozhodla, že se stane nevěstou Kristovou, nebo zda o tom rozhodl její bratr jako poručník (ostatně na to měl právo), není z jeho zápisků jasné. Skutečnost, že se neprovdala, ale žila zbožně ve vši čistotě, neměnila však nic na tom, že jí musel vyplatit dědický podíl z rodového majetku. Její věno připadlo klášteru a ona v něm s největší pravděpodobností žila z ročních rent, které jí pravděpodobně rodina musela vyplácet.¹⁰² V klášteře setrvala až do roku 1729, kdy jako mistrová novicek zemřela.¹⁰³

Posledním sourozencem byl Leopold Antonín (nar. 22. 1. 1676). V roce 1708 se stal vrchním radou při Královském vrchním úřadě v Horního a Dolního Slezska. Kráčel tedy v otcových šlépějích.¹⁰⁴ O jeho dalších osudech nevíme. Zemřel až po roce 1725, poněvadž ve své závěti se o něm jeho bratr Jan Kryštof zmiňuje.¹⁰⁵

Během doby, kdy se jeho sourozenci postupně vydali na vlastní cestu životem, se z Jana Kryštofa stal kancléř v klášteře sv. Matouše ve Vratislavi. Od roku 1699 působil jako generální zemský zřízenec slezských knížectví a stavů. Krom funkcí, které mu přinášely movitý zisk, zastával také prestižní funkci rektora nové Academie amoris, která mu umožňovala pronikat do vysokých a uzavřených katolických kruhů.¹⁰⁶ Díky svému vzdělání byl, obdobně jako jeho otec, velkým znalcem slezských právních poměrů. Byl zároveň katolíkem, loajálním nejen ke své církvi, ale také vůči svému císaři, což mu pomohlo dostat se v roce 1705 na pozici královského českého rady a tajného referendáře při české královské dvorské kanceláři ve Vídni. Jednalo se o nejvyšší post, kterého ve svém životě dosáhl. Svě nové funkce se ujal velmi horlivě, o čemž svědčí velké množství dochovaného archivního

¹⁰⁰ CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 290-312.

¹⁰¹ SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

¹⁰² Krom toho jí navíc její bratr Jan Kryštof v roce 1725 odkazuje roční plat 50 rýnských zlatých, který jí má být vyplácen po celý zbytek jejího života na její potřeby. Patientia však opustila pozemský svět ještě před svým bratrem. SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1128.

¹⁰³ Paměti Johanna Christoph von Sannig SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

¹⁰⁴ CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 290-312., Johann Heinrich Zedler. *Grosse vollständige Universal-Lexicon*, svazek 33, strana 1038-1039, heslo Sannig. Dostupný online na <http://www.zedler-lexikon.de/index.html> [27.10. 2009]

¹⁰⁵ Testament Jana Kryštofa von Sannig. SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1128.

¹⁰⁶ Tato akademie byla katolickou formací, věnující se literární činnosti. CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 296-297.

materiálu, uloženého v Haus-, Hof- und Staatsarchiv ve Vídni.¹⁰⁷ Jako projev ocenění jeho služeb a přízně mu císař roku 1709 daroval portrét lemovaný diamanty.¹⁰⁸ Ve funkci setrval až do roku 1720, kdy z vlastního rozhodnutí rezignoval. Ve své zprávě, v níž uvádí důvody své rezignace, píše, že tak učinil zejména kvůli sporům s nejvyšším kancléřem Leopoldem Josefem hrabětem Schlikem. Jan Kryštof si stěžoval, že jej Schlik již od jeho nástupu do funkce pronásledoval a intrikoval proti němu.¹⁰⁹ Někdy v době, kdy působil u české dvorské kanceláře, jej císař povýšil na svobodného pána.¹¹⁰

Jeho postavení mu umožnilo účastnit se dvorských slavností. Pravděpodobně na některé z nich se setkal s Marií Antoníí Stanislavou Gebhartovou von Duppenau, komornou císařovny-vdovy Eleonory Magdalény Falcko-Neuburské.

Marie Antonie Gebhartová von Duppenau se narodila v roce 1675.¹¹¹ O rodu Gebhartů z Duppenau nám bohužel není nic známo. Schaller se zmiňuje o Leonardu Gebhartovi von Duppenau, jenž působil jak registrátor u českého místodržitelství v Praze,¹¹² Petr Mašek zase o Martinu Antonu Gebhartovi von Duppenau, úředníkovi, který počátkem 18. století působil u české expedice české komory v Praze.¹¹³ Jisté je pouze to, že některý člen rodu dokázal umístit Marii Antonii na dvůr (tehdy ještě) císařovny Eleonory Magdalény. Tato mladá dáma v přítomnosti císařovny určitě pobývala v letech 1701-1706.¹¹⁴ Zda mohla nastoupit do služeb císařovny dvora již dříve, není bohužel známo. Hofzählamtsbücher ji totiž zmiňují jako komornou až v roce 1703. V knize z tohoto roku je uváděna datace pro zpětné vyplacení platu od 1. září 1701. Vzhledem k tomu, že plat byl služebníků dvora vydáván často s větším zpožděním, nemůžeme si být jisti, zda nastoupila do služeb až v tomto období. Knihy z let 1698-1702 ji však mezi členy dvora nevidují. Její roční plat činil 120 rýnských zlatých, byl jí vyplácen většinou čtvrtletně, ale, jak již bylo řečeno, se zpožděním.¹¹⁵ Plat však nebyl důvodem, proč se rodiče mladých aristokratek snažili dívku na dvůr umístit. Služba u dvora

¹⁰⁷ Jedná se o velké množství materiálu úřední povahy, které dokumentuje jeho úřednickou kariéru při České dvorské kanceláři. Viz HHStA, Archiv Guntersdorf, Nachlaß Sannig.

¹⁰⁸ Zmiňuje jej jednak ve svých pamětech, jednak ve svém testamentu. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126 a 1128.

¹⁰⁹ Důvody rezignace Jana Kryštofa von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1127.

¹¹⁰ CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 309.

¹¹¹ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1132.

¹¹² SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreichs Böhmen. Zweyter Theil. Ellbogner Kreis*. Praha, 1785, s. 113.

¹¹³ MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti - I.díl*. Praha, 2008. ISBN: 978-80-257-0027-3.

¹¹⁴ Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofzählamtsbücher, kniha č.145-148.

¹¹⁵ Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofzählamtsbücher, kniha č.145-148.

byla znamením císařské přízně, bylo to čestné vyznamenání pro celý rod.¹¹⁶ Je na místě zdůraznit, že pojem „dvůr“ nelze chápat jako jednotný útvar. Císařský dvůr byl vlastně komplexem, složeným z několika menších dvorů. Tvořily je na jedné straně dvory mužské (císařův, dvory arcivévodů), na druhé straně dvory ženské (císařovnin, dvory neprovdaných arcivévodkyň, případně i dvůr císařovny-vdovy, což je případ, kam spadala právě Marie Antonie).¹¹⁷ Zatímco na mužském dvoře převažovali ve funkcích muži a ženy zde tvořily služebnickou složku, na dvorech členek císařské rodiny jasně převažoval ženský element. Dvory členů císařské rodiny kopírovaly dvůr císařský, avšak byly početně menší. Katrin Kellerová uvádí, že císařův dvůr kolem roku 1675 čítal přibližně 1125 osob, zatímco dvůr jeho každé manželky zahrnoval kolem 80-90 osob, dvůr nevládnoucích arcivévodů a arcivévodkyň byl tvořen asi 25 osobami.¹¹⁸ Po ovdovění císařovny Eleonory Magdalény Falcko-Neuburské v roce 1705 byl její dvůr značně okleštěný.¹¹⁹

Být dvorní dámou arcivévodkyně, královny či císařovny mělo pro mladou šlechtickou dívku hned několik výhod. Bylo o ni dobře postaráno, což pomohlo zvláště rodině od finanční zátěže, spojené s náklady na její výchovu a obživu.¹²⁰ Urozená slečna se naučila pohybovat ve šlechtické společnosti, což znamenalo, naučit se konverzovat, správně pečovat o svůj zevnějšek, umět správně držet tělo, tančit atd. Musela zvládnout veškerou nezbytnou etiketu, na jejíž dodržování se dbalo.¹²¹ Završilo se tím její vzdělání a dívka tím současně zvýšila šance na „sňatkovém trhu“.¹²² Setrváním ve dvorské společnosti mohla potkat velké množství potencionálních nápadníků na úrovni. Vzhledem k tomu, že dvorní dámy byly svobodné dívky, které nastupovaly do služby průměrně v 18 letech, byly de facto všechny zralé na

¹¹⁶ KELLER, Katrin. *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*. Wien, 2005, s. 40. ISBN: 3-205-77418-3.

¹¹⁷ KELLER, Katrin. *Hofdamen*, s. 19-22.

¹¹⁸ Zpočátku měly císařské děti jeden společný dvůr. Jakmile arcivévodové dosáhli věku 10-14 let, dostali svůj vlastní dvůr. Arcivévodkyně zhruba ve věku sedmi let dostaly svou první dvorní dāmu. Členy všech dvorů vybíral a schvaloval sám císař. KELLER, Katrin. *Hofdamen*, s. 21.

¹¹⁹ Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofzahlamtsbücher, kniha č. 147.

¹²⁰ Na druhou stranu však reprezentace, tedy zejména ošacení a šperky představovaly značný výdaj, kterému se nedalo vyhnout. Dívka sice za svou službu u dvora dostávala plat a občasně dárky, nicméně bylo třeba vynaložit značné finance na její vhodné oblečení. KELLER, Katrin. *Hofdamen*, s. 47.

¹²¹ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen*. s. 27-36.

¹²² Viz TAMTÉŽ.

vdavky.¹²³ Výjimku tvořila hofmistryně, ovdovělá šlechtična, která měla dohlížet na celý ženský dvůr a uplatnit přitom vlastní životní zkušenosti.¹²⁴

Pravděpodobně během některé z dvorských slavností se setkal Jan Kryštof von Sannig s Marií Antonii Gebhartovou von Duppenau a 19. ledna 1706 v osm hodin večer byli za přítomnosti císaře Josefa I., císařovny-vdovy Eleonory Magdalény a arcivévodkyň Alžběty a Marie Magdalény oddáni.¹²⁵ Sňatek příslušníků dvora byl vždy slaven jako velká událost, a proto přítomnost některého člena císařského domu nebyla věcí neobvyklou.¹²⁶ O bližších informacích ohledně jejich zasnoubení a sňatku bohužel není k dispozici žádný dochovaný pramen.

Uzavření sňatku bylo velkou životní změnou hlavně pro Marii Antonii, které tím skončila služba u dvora. Od té chvíle z ní měla být hospodyně ve šlechtické domácnosti a zejména dobrá manželka a matka budoucích potomků. O tom, kde vlastně jejich šlechtická domácnost byla, přesně nevíme. Conradsovi se podařilo zjistit, že si Sannig ve Vídni pronajímal různé domy, a to i v době, kdy již měl rodinu.¹²⁷ Kolem roku 1732 prý zakoupil panství Göpfritz an der Wild v Dolním Rakousku.¹²⁸ Pravděpodobně si pronajímal celé šlechtické paláce (nebo možná jen například patro), které jejich majitelé nevyužívali, což bylo běžnou praxí, ale zejména u jedinců, kteří nebyli nuceni pobývat ve Vídni po většinu roku.¹²⁹ Conrads například uvádí, že v roce 1710 pobýval v pálfyovském domě.¹³⁰ Pronájem paláce byl nákladnou záležitostí a navíc setrvání v jednom domě dlouhodobě bylo obtížné kvůli nájemním smlouvám, které byly jen málokdy uzavírány na období delší než jeden rok.¹³¹ Zda se s ním tedy jeho rodina rok co rok stěhovala z jednoho pronájmu do druhého, nebo zda již před rokem 1732 vlastnil ještě venkovské sídlo nebo vlastní palác, ve kterém jeho manželka pobývala s dětmi a starala se o chod hospodářství, bohužel s jistotou nevíme.¹³²

¹²³ KELLER, Katrin. *Hofdamen*, s. 52. Jak Kellerová podotýká, situace byla diametrálně odlišná v západní Evropě, kde existoval tzv. francouzsko-burgundský model dvora. Dvorní dámy byly provdané, jejich důvody pro setrvání u dvora tedy jasně vylučují naději na nalezení vhodného ženicha. Na druhou stranu služba u dvora habsburského modelu se vztahovala pouze na krátkou část života. Dospívající dívka nastoupila ke dvoru na průměrně pět až šest let a opouštěla jej ve většině případů kvůli uzavření sňatku. Viz KELLER, Katrin. *Hofdamen*, s. 29-30.

¹²⁴ KELLER, Katrin. *Hofdamen*., DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen*.

¹²⁵ Paměti Jana Kryštofa von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

¹²⁶ KELLER, Katrin. *Hofdamen*, s. 53.

¹²⁷ Jako příklad uvádí pronájmy z let 1708, 1710 a 1719. CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 307.

¹²⁸ CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 307.

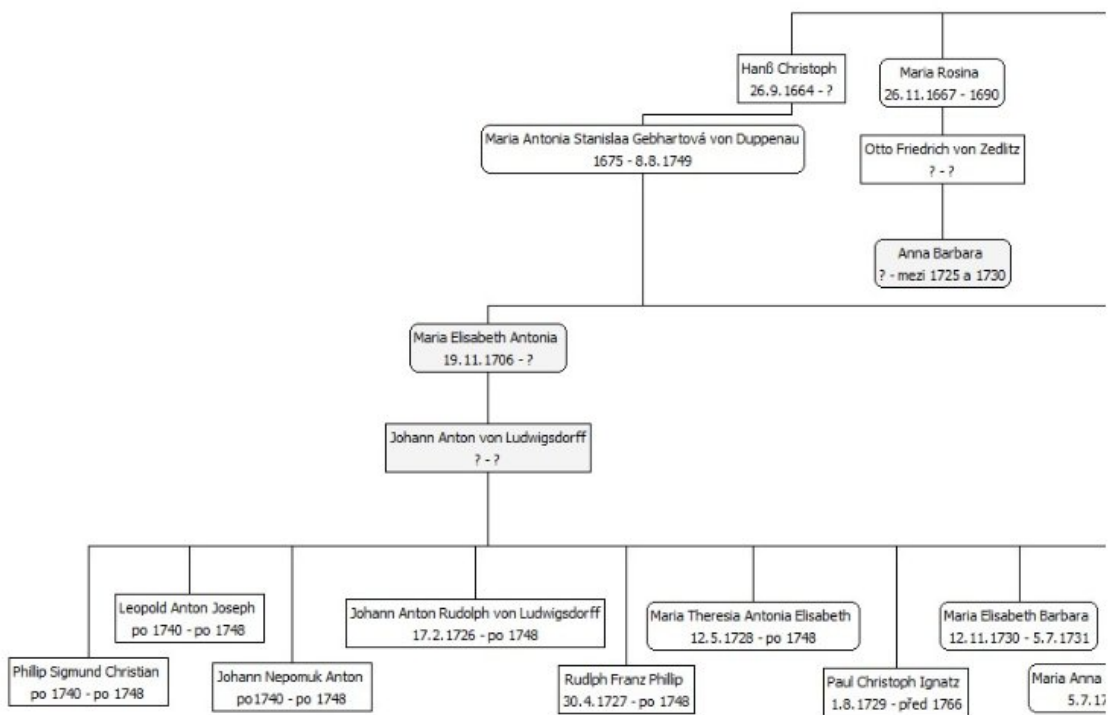
¹²⁹ KUBEŠ, Jiří. Sídlní strategie knížat z Lobkovic ve Vídni v raném novověku (1624-1734). In *Porta Bohemica*. Sborník historických prací 3, 2005, s. 93-94. ISBN: 80-86971-01-5.

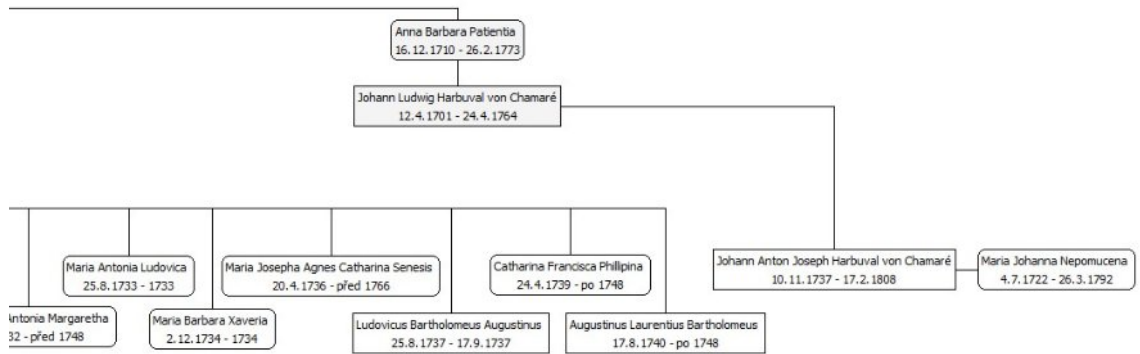
¹³⁰ CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 307.

¹³¹ KUBEŠ, Jiří. Sídlní strategie, s. 94.

¹³² Je však také možné, že si koupil po roce 1719 (uvádím toto časové zařazení proto, že ještě toho roku Conrads dokládá, že byl ubytován v daunischovském domě – viz CONRADS, Norbert. *Die Durchführung*, s. 307.)

vlastní vídeňský dům. Mohlo se tak stát nejdéle v roce 1725, neboť se o něm zmiňuje ve svém testamentu z roku 1725. Zda se však jednalo o dlouhodobé vlastnictví, se nedá usuzovat. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1128.

2.1.2. Narození, dětství a dospívání

Již deset měsíců po svatbě (a to na den přesně) se jim narodil první potomek. Byla jím dcerka, téhož dne pokřtěná ve Vídni u sv. Štěpána na Marii Alžbětu Antonii.¹³³

Druhá dcera spatřila světlo světa 16. prosince 1710. V ten samý den byla pokřtěna taktéž u sv. Štěpána na Annu Barboru Patientiu.¹³⁴

Tuto událost si zaznamenal následovně: „16. prosince 1710 se mi mezi dvanáctou a jednou hodinou polední opět narodila dcerka“¹³⁵ Pod slovem „opět“ lze pocítovat jeho mírné zklamání, že ani z druhého porodu nepřišel na svět dědic. Avšak jinak své pohaslé naděje najevo nedává, samozřejmě v té době nemohl tušit, že je Anna Barbora jeho posledním dítětem. Jan Kryštof se tak nedočkal dědice, po kterém toužil každý aristokrat. Rodina zpravidla na ženu vyvíjela psychický tlak, pokud se dědice dlouho nedostávalo. Lze říci, že za nenaplněná očekávání mohla vždy žena. U ní se hledala příčina neplodnosti a i ona sama vnímala smrt svého potomka jako vlastní selhání.¹³⁶ Přitom, jak je velmi dobře známo, jen malé procento porozených dětí se dožilo dospělosti.¹³⁷ Prevencí před bezdětností či před ztrátou pokračovatele rodu, bylo neustálé střídání období těhotenství, porodů a šestinedělí, které šlechtičnu provázelo po celou dobu její plodnosti.¹³⁸ Starší dcera, Marie Alžběta, kterou v roce 1725 její otec Jan Kryštof provdal za hraběte Jana Antonína von Ludwigsdorff,

¹³³ Narozena 19. 11. 1706. ¹³³ Paměti Johanna Christoph von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

¹³⁴ TAMTÉŽ.

¹³⁵ „A[nn]o 1710 den 16ten Decemb[ris] ist mir abermahlen ein Tochterlein zwischen zwölf, und Ein Uhr Mittags geboren...“ Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

¹³⁶ BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Člověk*. 9-53. Ženy dokonce za účelem „uzdravení“ přinášely světcům votivní dary, podnikaly nejen náboženské poutě, ale také léčebné pobyty v lázních. Nejznámějším příkladem je Polyxena z Rožmberka, které se nedařilo otěhotnět během jejího manželství s Vilémem z Rožmberka. Jak se později ukázalo, zdravotní problém nebyl na její straně, neboť svému dalšímu manželovi, Zdenku Vojtěchovi Popelu z Lobkovic, porodila v roce 1609 syna Václava Eusebia Františka. Avšak v naději na naplnění manželské povinnosti podstoupila jako jedna z prvních šlechtičen léčbu ve Františkových lázních. Viz RYANTOVÁ, Marie. Polyxena z Lobkovic. In: LENDEROVÁ, Milena et al. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002. ISBN: 80-246-0375-6, s. 67-103.

¹³⁷ Příčiny lze hledat jednak ve špatných hygienických podmínkách a nedostatečné a málo kvalifikované lékařské péči a mnoha dalším aspektům. NODL, Martin. Dětství v předmoderní době. In *Souvislosti* 4/1996, s. 22-23., ¹³⁷ LENDEROVÁ, Milena. Od porodní báby k porodní asistentce. In *Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice 1*, Pardubice, 2006, s. 129-154. ISBN: 80-7194-857-8., TÁŽ. Zrození dětství. In *Scientific Papers of University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities*, 7, 2001, s. 67. ISBN: 80-7194-455-6.

¹³⁸ BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Člověk českého raného novověku*. Praha, 2007.

porodila svému manželovi v letech 1726-1748 minimálně 15 dětí (sedm dcer a osm synů, viz schéma str. 28-29), z nichž jich pět zemřelo v dětském věku.¹³⁹

Každé těhotenství bylo provázeno nejen netrpělivým očekáváním budoucího potomka, ale zároveň hrůzou, která vyvstávala při představě potratu nebo snad dokonce samotného úmrtí nejen dítěte, ale i matky. Ženy se ubíraly k různým „zaručeným“ radám, jak možnému potratu předejít (například se jim doporučovalo jíst vlašské ořechy máčené v pivě nebo víně),¹⁴⁰ avšak to, že samy porod přežijí, jim žádný recept zaručit nemohl. Jejich strach byl oprávněný. Úroveň porodnictví byla počátkem 18. století stále mizerná, i když se již pomalu, ale jistě blýskalo na lepší časy. Již o pár desetiletí se v habsburské monarchii podniknou první zásadní kroky na cestě za zlepšením znalostí a tím i kvalifikace porodních báb, a to díky snaze Marie Terezie a jejího dvorního lékaře Gerharda van Swieteny.¹⁴¹ I nadále však strach z porodu a možného úmrtí ženy či dítěte zůstal opodstatněný.¹⁴² Avšak stále platilo, že osud matky i dítěte byl rukou Božích, a s tím se muselo počítat, i přes patrné snahy zabránit smrti rodičky i dítěte. Naštěstí Antonie Stanislava i její dvě dcerky tyto perné chvíle přežily.

Narozené dítě bylo křesťanskou společností chápáno jako stvoření, jehož duše byla již před narozením zatížená tělesným hříchem svých rodičů, a zároveň i dědičným hříchem, majícím počátky v Evině a Adamově provinění v ráji vůči Božímú přikázání.¹⁴³ Narozené dítě bylo třeba od hříchů očistit a dělo se tak právě křtem.¹⁴⁴ A vzhledem k obrovské novorozenecké a kojenecké úmrtnosti, jež se pohybovala ještě v 18. století kolem 30%,¹⁴⁵ panoval mezi katolíky opodstatněný strach z toho, že jejich dítě, které nestihnou pokřtít, bude věčně zatraceno.¹⁴⁶ Proto, když se zdálo, že se novorozenec řádného křtu nedožije, mohla porodní bába i jakýkoliv laik, provést nouzový křest.¹⁴⁷

¹³⁹ Vycházím ze záznamů Jana Kryštofa, který si zaznamenal narození každého svého vnoučete až do roku 1740. Mezi lety 1741-1748 se narodily další tři děti, jak dokládá testament Marie Antonie von Sannig, rozené Gebhartové von Duppenau. Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126 a 1131.

¹⁴⁰ BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených*, s. 276.

¹⁴¹ LENDEROVÁ, Milena. Od porodní báby, s. 129-154., SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN: 80-7254-424-1, s. 61-119.

¹⁴² BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených*, s. 276., DIEWOKOVÁ, Tereza. Voják se bitvy nebojí, tak ani já se nebojím svého porodu – Vnímání porodu na konci 18. a na počátku 19. století. In: *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha, 2007, s. 53-68. ISBN: 978-80-7203-923-4.

¹⁴³ NODL, Martin. *Dětství* s. 22-23.

¹⁴⁴ TAMTĚŽ, s. 22-23.

¹⁴⁵ TAMTĚŽ, s. 14.

¹⁴⁶ Někřteňátka dle katolického chápání víry byla zbavena šance na spasení. Věčně zatracena dlí v tzv. „limbu infantu“. BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Člověk*. Praha, 2007. strana 18-19., NODL, Martin. *Dětství*, s. 22-23. BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených*, s. 281.

¹⁴⁷ LENDEROVÁ, Milena. Od porodní báby, s. 63.

Křest měl jednoznačně velký společenský význam a byl nejdůležitějším přechodovým rituálem křesťanské společnosti. Až během křtu dostalo dítě jméno a bylo začleněno do křesťanské společnosti. Zkrátka získalo vlastní identitu.¹⁴⁸

Křest dítěte se měl uskutečnit nejpozději do devíti dnů po narození dítěte,¹⁴⁹ avšak vzhledem k tomu, že křest malého aristokrata či aristokratky byl velkou událostí, která musela být realizována za účasti co nejvýznamnějších hostů, byl termín konání někdy mnohem pozdější.¹⁵⁰ Šlechtické děti byly křtěny buď v zámeckých kaplích, nebo ve farním kostele a při křtu je držel jejich kmotr. Oficiálně mělo mít dítě kmotra pouze jednoho, realita však bývala odlišná. V křestních matrikách se tak u pokřtěných šlechtických dítek dočteme hned o několika kmotrech, často jimi byli i církevní hodnostáři, ač to bylo zakázané.¹⁵¹ Žádost o kmotrovství se neodmítala, i když to byl celoživotní závazek, z něhož mohly vyplývat povinnosti týkající se výchovy a hmotného zaopatření kmotřence. Role kmotra v životě dítěte spočívala v tom, že v případě osíření se měl stát jeho poručníkem, vychovatelem a správcem jeho majetku.¹⁵² Kmotrovství bylo ctihodnou sociální rolí, každý urozený rodič se snažil získat pro své děti co nejprestižnější kmotry. Často se se žádostmi obraceli přímo na členy panující dynastie.¹⁵³ Přes tyto skutečnosti nalezneme v poznámkách Jana Kryštofa zapsané, že za kmotry jeho prvorozené i druhorozené dcery šli dva chudáci, které k této příležitosti nově oblékl.¹⁵⁴ Dle Josefa Grulichy se v takovýchto případech jedná o dodatečný křest, který následoval po křtu nouzovém. Role žebráků jako kmotrů pak byla pouze symbolická. Zdá se, že pár hodin po křtu nouzovém se konal křest řádný, a to u sv. Štěpána. Tomu, že se asi jednalo o běžnou praxi, že symbolická role kmotrů byla udělena chudákům, by nasvědčovalo i to, že z celkových 15 křtů, které u dětí Marie Alžběty hraběnky von Ludwigsdorff, rozené von Sannig, zaznamenal Jan Kryštof, byli do role kmotrů angažováni žebráci celkem osmkrát. Čtyři z těchto osmi dětí velmi záhy zemřely.¹⁵⁵ V rozporu ale pak stojí samotná funkce

¹⁴⁸ NODL, Martin. Dětství, s. 7-30., HOLÝ, Martin. Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku. In *Historická demografie* 28, 2004, s. 21. ISSN: 0323-0937.

¹⁴⁹ HOLÝ, Martin. Křest, s. 21. Hranici devíti dnů však uvádí Josef Grulich jako nutnou pouze v případě nouzových křtů, kdy bylo dítě nouzově někým pokřtěno záhy po porodu. Dítě mělo být následně pokřtěno řádně v kostele, a to nejpozději devět dnů od narození. GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 49-82. ISSN: 0323-0988.

¹⁵⁰ GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“, s. 49-82.

¹⁵¹ TAMTĚŽ, s. 49-82.

¹⁵² HOLÝ, Martin. Křest ve šlechtickém prostředí, s. 22-23.

¹⁵³ TAMTĚŽ, s. 21.

¹⁵⁴ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

¹⁵⁵ Viz TAMTĚŽ.

takového kmotrovství. Vždyť kmotr měl dítě zaopatřit (pokud to okolnosti vyžadovaly). Také se mnohdy na výchově kmotřence podílel, častým jevem bylo pojmout chlapce za své páže nebo kmotřenku do fraucimoru šlechtičny.¹⁵⁶ Jak by to ale vypadalo v praxi, když rodiče opravdu zemřeli? O dítě se staral některý z příbuzných, nebo jiný testamentem určený poručník.

Jak již bylo řečeno, při křtu dostalo dítě své jméno. V případě urozených je na místě říci „jména“, poněvadž od 16. století bylo obvyklé dát dítěti dvě křestní jména,¹⁵⁷ v době baroka dokonce čtyři až šest jmen.¹⁵⁸ Na jménech, udělených dle rodových archiválií členům rodu Sannigů, i potomkům Marie Alžběty hraběnky von Ludwigsdorff a Anny Barbory hraběnky de Harbuval von Chamaré (viz schéma str. 11), je snadné rozpoznat, že udělování jmen se řídilo zejména rodovou tradicí a aktuálními módními a religiózními vlivy.¹⁵⁹ Za tradiční rodová jména lze v tomto případě považovat Alžběta a Anna pro dívky, Johann a snad i Kašpar pro chlapce.¹⁶⁰ Módními jmény 18. století byly pak Marie, Leopold, Josef či Johann (Nepomuk), jak je zřetelné na dětech Marie Alžběty. Téměř všechny její dcerky měly jedno ze jmen Marie, velmi často nesly dívky po matce a babičce jméno Antonie, či rodové Alžběta.¹⁶¹ Anna Barbora navíc byla třetím jménem Patientia, nesla tedy řádové jméno své (již zmiňované) tety Kateřiny Alžběty, tou dobou stále pobývajíc ve vratislavském dominikánském klášteře sv. Kateřiny.

O tom, jak bylo v minulosti chápáno dětství, zda na ně bylo nahlíženo jako na specifickou a plnohodnotnou životní fázi nebo jako na nepodstatnou přechodnou životní etapu, se začalo diskutovat v druhé polovině 20. století. Impulsem se stalo vydání knihy *Dějiny dětství*, napsané francouzským historikem Philippem Arièsem.¹⁶² Kniha vzbudila řadu emocí mezi historiky, zejména svým tvrzením, že společnost ve středověku neměla pražádný vztah k dětství a že děti byly chápány jako malí dospělí.¹⁶³ Úvahy nad pravdivostí jeho tezí nejsou tématem této práce, budiž však alespoň řečeno, že i přes výtky, které této tezi byly uděleny, jeho práce nadále zůstává přelomovou.¹⁶⁴ Od jejího vydání však uplynula již řada desetiletí a

¹⁵⁶ HAJNÁ, Milena. Rožmberský fraucimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby. In: *Jihočeský sborník historický 69-70*, 2000-2001, s. 5-29. ISSN: 0323-004X.

¹⁵⁷ LENDEROVÁ, Milena. Zrození dětství, s. 63-79.

¹⁵⁸ GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky, s. 49-82.

¹⁵⁹ HOLÝ, Martin. Křest ve šlechtickém prostředí, s. 18-20.

¹⁶⁰ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1125 a 1126.

¹⁶¹ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

¹⁶² ARIÈS, Philippe. *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*. Paris, 1960.

¹⁶³ LENDEROVÁ, Milena. Zrození dětství, s. 63., NODL, Martin. *Dětství*, s. 7-8.

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 63.

mezitím bylo několik publikací, které nám dětský svět z velké části odkryly, řada jich byla vydána také působením českých historiků.¹⁶⁵

K dětství Anny Barbory von Sannig nejsou bohužel dochované žádné prameny, které by nám mohly přiblížit, jak je prožívala nejen malá aristokratka, ale i její okolí. Pravděpodobně se ale ničím podstatným nelišilo od dětství jiných šlechtických dívek. Aristokratické ratolesti nebyly až do 19. století běžně kojeny vlastní matkou. Kojení svého dítěte bylo považováno za něco, co ženě komplikovalo její další společenské a rodové povinnosti. Žena musela svého manžela po jeho boku reprezentovat, což znamenalo častou velmi čilou účast na kulturních aktivitách, cestování a bylo navíc třeba zachovat si módní křivky.¹⁶⁶ Beatrix Bastl navíc uvádí, že bylo také žádoucí, aby se co nejdříve po porodu obnovil pohlavní styk.¹⁶⁷ Nejspíše z těchto důvodů se kojení přenechávalo nájemným kojným, které kojily šlechtické ratolesti na úkor vlastních dětí. Jak však ukazuje Kopiczkova studie o výběru kojných pro děti Heřmana Jakuba hraběte Černína z Chudenic, urozená dívka se nesvěřovala jen tak ledajaké kojné, která byla zrovna po ruce.¹⁶⁸ Z kojících žen, které byly k mání, měla být na základě stanovených kritérií vybrána ta nejvhodnější osoba, která se měla starat o dítě během prvních let jeho života. Mezi Černínova kritéria patřil například vhodný věk (mezi 18-30 lety), žena měla mít minimálně dvě zdravé děti, měla vypadat zdravě a neměla menstruovat.¹⁶⁹

V prvních letech života se výchova chlapců a dívek nelišila. Děti byly pod dozorem chůvy či členek fraucimoru. Chlapci od dívek byli na první pohled téměř nerozeznatelní, protože všechny děti zhruba do čtyř let nosily šatičky a měly dlouhé vlásy. Teprve později se začínají vzhledově diferencovat.¹⁷⁰ Hrály si s hračkami, za pomoci chodítek či přidržování

¹⁶⁵ Výběrově např. LENDEROVÁ, Milena. Zrození dětství. In *Scientific Papers of University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, 7, 2001*, s. 63-79., LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006. ISBN: 80-7185-647-9., HALÍŘOVÁ, Martina (ed.). *Od početi ke školní brašně. Sborník z odborného semináře konaného 29.–30. května ve Východočeském muzeu v Pardubicích*. Pardubice 2008. ISBN: 978-80-87151-01-3., JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd.). *Dítě a dětství napříč staletími. Sborník příspěvků z 2. pardubického bienále konaného ve dnech 4. až 5. dubna 2002, Pardubice 2003 (Scientific Papers of the University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, Supplementum 5 (2002))*. ISBN: 80-7194-515-3. HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – STLOUKAL, Milan. *Dětství, rodina a stáří. v dějinách Evropy*. Praha, 1990. ISBN: 80-7038-011-X.

¹⁶⁶ LENDEROVÁ, Milena. *Zrození dětství*, s. 73.

¹⁶⁷ KOPIČKA, Petr. *Kojné*, s. 80.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, s. 80-91.

¹⁶⁹ TAMTÉŽ, s. 82.

¹⁷⁰ SEDLÁKOVÁ, Marta. *Svět dětí na šlechtických sídlech. Katalog výstavy dokumentující léta dětství a dospívání mladých aristokratů*. Brno, 2008. ISBN: 978-80-86752-68-6.

pomocí různých úvazů se učily prvním krůčkům.¹⁷¹ Škála her byla pestrá, jak nám dokazují nejen písemné prameny, ale i prameny hmotné.¹⁷² Dětské hračky, které v různých podobách existovaly od pradávna, byly nejen vítanou formou dětského rozptýlení, ale také vhodnou formou socializace. Děti se hrou učí nejen společenským normám, ale přijímají skrze ni také genderové role.¹⁷³ Výběr hraček mohl být podmíněn pohlavím – dívky dostávaly na hraní panenky, chlapi jsou nejčastěji portrétováni s dřevěným koníčkem.¹⁷⁴ Skrze divadelní představení a dětské bály jim byly vštěpovány požadované normy chování, jež bylo kvůli jejich společenskému postavení nutné dodržovat.¹⁷⁵ Na dětské bály docházely děti již v pěti až šesti letech, cvičily tam nejen vystupování mezi sobě rovnými, ale také taneční kroky, které byly již v takto útlém věku učeny.¹⁷⁶ I oděvem záhy začaly kopírovat dospělé. Již malé dívky byly šněrovány do těsných korzetů, navlečeny do sukní s obručemi, které jim tak nezdravě, ba nebezpečně deformovaly postavu.¹⁷⁷ Přiblížit se ideálu krásy už tehdy stálo v rozporu se zdravím...

Jaké výchovy se Anně Barboře a její sestře dostalo, nelze popsat. Domnívám se ale, že se nejspíš nelišila od výchovy jiných šlechtických dětí. Letmo na toto téma navázal ve svém testamentu Jan Kryštof von Sannig. Raně novověká rodina byla stále rodinou patriarchální, v níž měl rozhodující postavení otec.¹⁷⁸ On byl ten, který o všem rozhodoval, byť i matka měla vliv na výchovu dětí. Jan Kryštof testamentem z roku 1725 určil svou manželku jako poručnici Anny Barbory, které tou dobou bylo 15 let, a byla stále nezletilá.¹⁷⁹ Bylo běžnou praxí, že muž určil svou choť jako poručnici jejich nezletilých dětí.¹⁸⁰ Z tohoto důvodu ve své závěti rozhodl, že Marie Stanislava: „*se ujme jako vlastní matka tohoto sirotka bez otce. Bude*

¹⁷¹ LENDEROVÁ, Milena. Zrození dětství, s. 70.

¹⁷² VERDON, Jean. *Volný čas ve středověku*. Praha, 2003. ISBN: 80-7021-543-7., PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury 2/ I., II.* Praha, 1995, 1997. ISBN: 978-80-7184-086-2.

¹⁷³ RENZETTI, Claire M. – CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. Praha, 2003, s. 93, 98-100. ISBN: 80-246-0525-2.

¹⁷⁴ Dřevěný houpací kůň je známý zejména od 17. století, jeho obliba vzrostla ve století 19. SEDLÁKOVÁ, Marta. *Svět dětí*.

¹⁷⁵ Jediněná kolekce dětských divadelních kostýmů je uchována v zámeckém divadle v Českém Krumlově. Dioráma, divadélka a kulisy máme doložené pro rané baroko a v 19. století byla pro dětská divadla vydávána libreta pohádek Christiana Andersena v knižní podobě. SEDLÁKOVÁ, Marta. *Svět dětí na šlechtických sídlech*.

¹⁷⁶ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen*, s. 29-30.

¹⁷⁷ KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání. Barok a rokoko*. Praha, 1997. ISBN: 80-7106-144-1., YALOMOVÁ, Marilyn. *Dějiny nádra. Kulturní a sociální dějiny prsu od starověku až po současnost*. Praha, 1999. ISBN: 80-86182-92-4, s. 185.

¹⁷⁸ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen*, s. 18-23., DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodennost v raném novověku (16. – 18. století)*. Díl a jeho lidé. I. Díl. Praha, 1999. ISBN: 80-7203-116-3.

¹⁷⁹ Její sestra Marie Alžběta byla tou dobou již provdaná, o její výchovu bylo tedy již postaráno.

¹⁸⁰ KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy*, s. 39-40.

ji vychovávat v bázi Boží a všech šlechtických ctnostech, také bude brát zřetel hlavně na její rovné provdání, aby mohla být provdána za čestnou, ctnostnou stavem [sobě] rovnou osobu.“¹⁸¹ Na základě těchto požadavků na výchovu dcery můžeme pouze konstatovat, že otcovy představy nepřesahovaly dobový úzus. Jan Kryštof svou myšlenku dále rozvíjí o vymezení přesné sumy, která měla pokrýt roční náklady spojené s vhodným zaopatřením dítěte. K zajištění výchovy a prezentace odpovídající jejímu postavení měla matka každoročně použít 2000 rýnských zlatých. Z nich mělo být pořízeno vhodné oblečení, zapláceno jmenovitě služebnictvo, kočár a koně. Nepoužité peníze měly být ke konci roku vráceny zpět do fondu.¹⁸²

Rodiče se na výchově dětí podíleli nepřímo, spíše na ni pouze dohlíželi.¹⁸³ Chlapci se zdržovali v ženské péči do sedmi let, pak jejich výchovu přebírali mužští vychovatelé a učitelé.¹⁸⁴ Malí aristokraté byli zhruba ve věku sedmi let svěřeni do péče domácích učitelů, na některých zámcích byly dokonce zřizovány zámecké školy, kam docházeli synové zřizovatele a jiní chlapci z okolních panství.¹⁸⁵ Dívky byly v péči guvernanky vzdělávány v psaní, čtení, základech počtů, dále v umění psát krasopisné dopisy, malování, tancích, měly umět hrát na hudební nástroj a konverzovat v cizích jazycích.¹⁸⁶ V 16. století byla v urozených kruzích celkem populární španělština a zejména italština, v 18. století platila za komunikační jazyk urozených ve většině Evropy francouzština, na ni byl při výchově kladen důraz.¹⁸⁷ Dívky nadále ovládaly všechny ruční práce.¹⁸⁸ Vzhledem k tomu, že jim často na bedrech ležela péče o hospodářské statky (pokud byl manžel zaneprázdněn kariérou, nebo když ovdověly), pronikly také do tajů právní vědy, agronomie, musely se alespoň trochu vyznat v geografii.¹⁸⁹

¹⁸¹ „Sye werde sich alsleibliche Mutter dieser vatterlosen Waisen treulichen annehmen, dieselbe in der Gottes forcht, und allen adelichen Tugenden auferziehen, auch bey ihro gleichmässigen Verehelichung haubtsächlichen dahin bedacht seyn, damit selbte an eine ehrliche, Tugendhafte, und wohlverhaltene Standesmässige Persohn verheurathet ewerden möge “ Viz SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1128.

¹⁸² Viz SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1128.

¹⁸³ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen*, s. 18-26.

¹⁸⁴ KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha, 2004. ISBN: 80-7185-639-8.

¹⁸⁵ Například škola na Hasištejně, zřízená Bohuslavem Hasištejnským z Lobkovic, či rožmberská škola, která fungovala v letech 1547-1551. Viz BŮŽEK, Václav – HRDLÍČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených*, s. 296. KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost*.

¹⁸⁶ DIEMEL, Christa, *Adelige Frauen*., LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*.

¹⁸⁷ LENDEROVÁ, Milena. Sociální a kulturní funkce francouzštiny ve společnosti českých zemí v období „mezi časy“. In TINKOVÁ, Daniela – LORMAN, Jaroslav (ed.). *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, 2008. ISBN: 978-80-903756-6-6, s. 236-248.

¹⁸⁸ DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen*., HAJNÁ, Milena. Rožmberský fraucimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby. In: *Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001*, s. 12. ISSN: 0323-004X.

¹⁸⁹ LENDEROVÁ, Milena – RADIMSKÁ, Jitka. *Barokní čtenářky*, s. 131-154.

Zatímco chlapci byli v období renesance a baroka vysíláni společně s hofmistrem na kavalírskou cestu, která uzavírala jejich vzdělání a měla jim poskytnout široký kulturní a společenský rozhled, měli poznat důvěrněji cizí dvorské a univerzitní prostředí,¹⁹⁰ dívky byly posílány buď na královské, nebo aristokratické dvory, případně do kláštera, kde některé pobývaly pouze přechodně, některé trvale.¹⁹¹ Na dívčí vzdělání nebyly kladeny tak vysoké nároky jako na to chlapecké. Hluboko do 19. století panovalo všeobecné přesvědčení, že vzdělání za účelem vlastní dosažení kariéry a zisku je ryze mužskou záležitostí, a tak se do studijní přípravy chlapců většinou investovalo nejen více času, ale i financí.¹⁹² A to i přesto, že se již během raného novověku ozývaly hlasy, které prosazovaly názor, že dívky mají stejné právo na vzdělání jako chlapci.¹⁹³ Žena neměla skrze vzdělání získat dovednosti k vlastnímu samostatnému zaopatření. Svou činností pouze přispívala ke správnému chodu domácnosti.¹⁹⁴

Dívky se dobrým způsobem měly možnost učit také mimo domov. Na panovníckém dvoře (takových dívek bylo ale jen malé množství, a jak již víme, patří sem i Marie Antonie, matka Anny Barbory) či na dvoře aristokratickém dělaly jako členky *fraucimoru* společnost paní domu, staraly se o malé děti manželského páru, věnovaly se ručním pracím, trávily čas hrou na hudební nástroj, zpěvem a hrami, účastnily se dvorských slavností.¹⁹⁵ Zároveň se

¹⁹⁰ K fenoménu kavalírských cest zejména práce Zdeňka Hojdy, Jiřího Kubeše a Jaroslava Pánka, nově i Tomáše Foltýna. Výběrově viz: HOJDA, Zdeněk. *I/4. Český Merkur, Barokní Čechie na cestách*. In: Vít VLNAS (ed.). *Sláva barokní Čechie. Umění, kultura a společnost 17. a 18. století*. Praha, 2001, s. 147-162., FOLTÝN, Tomáš. *Druhá kavalírská cesta a zejména římský pobyt Ferdinanda Augusta z Lobkovic (1675-1676)*. In KUBEŠ, Jiří (ed.). *Šlechtic na cestách v 16. – 18. století*. Pardubice, 2007., s. 99-127., TÝŽ. *Výchova barokních knížat: Lobkovicové, cestovní instrukce a kavalírské cesty*. In *Porta Bohemica. Sborník historických prací 4*. Litoměřice, 2007, s. 163-180. KUBEŠ, Jiří. *Tři pohledy na kavalírskou cestu Franze Julia hraběte Verduga v letech 1681-1683*. In *Folia Historica Bohemica 25*, 2010, č. 2, s. 29-65.

¹⁹¹ LENDEROVÁ, Milena – RADIMSKÁ, Jitka. *Barokní čtenářky*, s. 131-154., HAJNÁ, Milena. *Rožmberský fraucimor*, s. 8. Na dívčí vzdělávání se specializovalo hned několik ženských řeholních řádů: voršilky (uršulínky), vizitantky, benediktýnky, klarisky, celestýnky a od 18. st. i řád anglických panen, který se v Čechách usazuje v roce 1747. Viz LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha, 1999. Praha, 2002. ISBN: 80-204-0737-5. V roce 1680 byl ve Francii založen laický vzdělávací ústav v Saint-Cyr, vzniklý na popud Madame de Maintenon. V průběhu druhé poloviny 18. století pak dochází k založení dalších vzdělávacích ústavů pro šlechtické dívky v jiných zemích. Jako příklad uvedme Ústav šlechtičen, který založila Marie Terezie roku 1754 na Hradčanech v Praze, nebo škola pro aristokratky ve Stuttgartu, iniciovaná v roce 1774 vévodou Karlem Evženem z Württemberka. Viz DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen*, s. 33., LENDEROVÁ, Milena – RADIMSKÁ, Jitka. *Barokní čtenářky*, s. 131-154.

¹⁹² DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen*., LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě*.

¹⁹³ O tomto tématu se ve svých spisech vyjadřoval francouzský filozof a profesor na pařížské univerzitě, François Poulain de la Barre. Viz LENDEROVÁ, Milena – RADIMSKÁ, Jitka. *Barokní čtenářky*, s. 131-154.

¹⁹⁴ Tato skutečnost se týkala všech vrstev. Je známé velké množství šlechtičen, které se staraly o chod hospodářství (např. Polyxena z Lobkovic, rozená z Pernštějna), ale i měšťanek (například Janáčkem zmiňovaná Estera Teuflová, dcera obchodníka Tomáše Hebenštrajta, manželka kupce Jana Teufly, která v druhé polovině 16. století sama podnikala. Viz JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*, s. 77-85. Žena se běžně stávala i poručnící svých dětí, pokud otec dětí zemřel.

¹⁹⁵ HAJNÁ, Milena. *Rožmberský fraucimor*, s. 5-29., JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*, s. 77-85.

učily dbát na svůj zevnějšek, vystupovat na veřejnosti a zvládnout náročnou dvorskou etiketu.¹⁹⁶ V raně novověké společnosti se kladl důraz na společenské vystupování a v podstatě sebemenší nevhodné slovo či gesto mohlo způsobit újmu na cti nejen individua, ale i celé rodiny. V praxi si pak dívky ověřovaly své společenské vystupování na různých kulturních akcích, do kterých lze zahrnout nepřeborné množství bálů, divadelních představení a koncertů, počítat sem můžeme i návštěvy u příbuzných. Protože Anna Barbora žila se svou rodinou ve Vídni, tedy v rezidenčním městě císaře, naskýtal se jí zde ty nejlepší příležitosti ke kulturnímu vyžití. To zároveň poskytovaly dostatek možností k tomu, aby si ji mohli potenciální nápadníci dostatečně prohlédnout. Iniciativa uzavřít sňatek vycházela vždy z ženichovy strany. Kdo byl vlastně Barbořin nastávající? Jak se seznámili a odkud pocházel?

¹⁹⁶ HAJNÁ, Milena. *Rožmberský fraucimor*, s. 12., JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*, s. 77-85.

2.1.3. Jan Ludvík Harbuval von Chamaré a jeho původ

Rod Harbuval von Chamaré má své kořeny v Nizozemí, konkrétně v hrabství Artois, kde lze nejstaršího doložitelného předka vystopovat k roku 1112.¹⁹⁷ Původně nesl rod jméno Harbuval dle svého domovského sídla. Během služeb španělským Habsburkům doplnil plukovník Jan von Harbuval rodové jméno o přídomek von Chamaré.¹⁹⁸ Zedler se zmiňuje o tom, že se tak událo v roce 1648, kdy se Jan účastnil bitvy u Lens v hrabství Artois.¹⁹⁹

Rodovou tradicí bylo, že mužští členové rodu preferovali vojenskou kariéru. Díky vojenským zásluhám se rod postupně vyšvihl z nižší šlechty mezi šlechtu vyšší a získal větší majetek. Zvrat přišel s Janem Baptistou von Harbuval svobodným pánem Chamaré, jenž působil od roku 1675 v armádě. Působil mimo jiné i jako podplukovník dragounského pluku markýze Vaubona. Jeho kariéra byla ukončena v roce 1701, když padl v bitvě u Soncina ve službách prince Evžena Savojského. V témže roce a krátce před jeho smrtí se narodil v Rottenburgu nad Neckarem jeho jediný potomek – syn Jan Ludvík, kterého Janu Baptistovi povila Jana Rosina, rozená Fritschová na Doberhastu a Niklasdorfu.²⁰⁰ Mladá vdova se jistě potýkala s nemalými obtížemi, když si majetek jejího zesnulého manžela přivlastnil již zmiňovaný markýz Vaubon, majitel jízdního pluku. Ani přímluvy Evžena Savojského, ani stížnost u dvorské válečné rady Janě Rosině nepomohla získat majetek zpět. Protože svého manžela doprovázela na válečných bojištích, neměla pravděpodobně žádného útočiště, které by ji manžel zanechal pro vdovské dožití. Uchýlila se proto k rodičům do své domoviny, do Slezska.²⁰¹ Zde se také podruhé provdala, a to za generálního výběrčího daní ve Svidnickém knížectví Sebastiana Josefa z Rettelnu a Schwanenburgu.²⁰² Poté, co Jana Rosina podruhé ovdověla, vyrůstal Jan Ludvík v její péči na jejím statku Altwaser u Waldenburgu ve Svidnickém knížectví.

Kvůli nedostatku pramenů nám není známo, jakého vzdělání a výchovy se mu dostalo. Zprávy o jeho studiu a dalších osudech máme až od roku 1718. Tehdy byl přijat mezi studenty Královské rytířské akademie v Lehnici, a to pravděpodobně díky císařské protekci,

¹⁹⁷ SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv*, s. 3.

¹⁹⁸ ZEDLER, Johann Heinrich, *Universallexikon*, heslo Chamaré. Dostupný online na <http://www.zedler-lexikon.de/suchen/suchergebnisse.html?suchmodus=standard> [4. 7. 2011]

¹⁹⁹ Viz TAMTÉŽ.

²⁰⁰ Bohumír Smutný uvádí v inventáři jako datum narození Jana Ludvíka 12. dubna 1701. Jako datum narození ve svých jiných publikacích 12. července 1701. Srov. viz SMUTNÝ, Bohumír. *Potštejnská manufaktura*, s. 49., TÝŽ. Jan Ludvík Harbuval ze Chamaré, s. 160., TÝŽ. *Rodinný archiv*, s. 3.

²⁰¹ SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv*, s. 3.

²⁰² TAMTÉŽ, s. 4.

kteřá měla kompenzovat útrapy jeho matky po smrti jejího manžela Jana Baptisty a jistě i nemalé finanční obtíže spojené se ztrátou rodového majetku.²⁰³ Jan Ludvík pobýval na Královské rytířské akademii dva roky a jeho další osudy nelze rekonstruovat kvůli chybějící pramenné základně. Víme jen, že o šest let později, tedy v roce 1726, se obrátil na českou dvorskou kancelář se žádostí o udělení inkolátu v zemích Království českého.²⁰⁴ Tehdy totiž přebíral od své matky statek Altwaser, známý jako malé lázeňské místo, kde se zároveň těžilo uhlí.²⁰⁵ Zároveň se potýkal s problémem zpochybnění oprávnění užívat titul svobodný pán, který původně rytířský rod získal v 17. století. Patrně došlo k uznání práva na užívání titulu svobodný pán, protože Jan Ludvík jej nadále používal.²⁰⁶ Inkolát pak Jan Ludvík získal ve Vídni 2. října 1727 společně s rodovým znakem.²⁰⁷

Další Ludvíkovy osudy patrně zůstanu neznámé. Až v roce 1732 se znovu objevují dokumenty, které nám vnáší světlo do jeho zatím vcelku strastiplné cesty životem. Tehdy bylo vyhověno jeho žádosti o jmenování ředitelem Královské rytířské akademie v Lehnici. Získal také post královského vládního rady v Lehnickém knížectví a plat 1000 zl. a naturálie.²⁰⁸ Tuto funkci vykonával až do roku 1742, kdy mu život zkomplikovaly války Pruska s habsburskou monarchií vedené o Slezsko.²⁰⁹

Co se týče jeho rodinného života, osud k němu nebyl příliš shovívavý. V roce 1729 se poprvé oženil, a to s Josefou Charlottou svobodnou paní Seidlitzovou, dcerou kurfiřtského komoří v Mohuči a vládního rady v Nise. Josefa Charlotta mu povila dvě děti, avšak velice záhy zemřela (30. 10. 1733). Mladý vdovec se proto velmi rychle začal poohlížet po nové nevěstě a matce svých dvou dětí, Jana Zikmunda (nar. před r. 1733) a Karolíny Jany (nar. 1733). V roce 1735 pojal za manželku Marii Augustu svobodnou paní Kalkreuthovou a Dulcigovou, dceru Karla Josefa svobodného pána Kalkreutha a Dulciga, pána na Rosenthalu, Velkém a Malém Wirschlitzu, jenž zastával funkci vrchního přisedícího zemského soudu knížectví Svídnického a Javorského.²¹⁰ Manželství zůstalo bezdětné a i jeho druhá žena zemřela krátce po sňatku (již v 13. 2. 1736). Jan Ludvík však ve svém hledání po rodinném

²⁰³ SMUTNÝ, Bohumír. Jan Ludvík Harbuval ze Chamaré, s. 160.

²⁰⁴ Ve Slezsku byl všeobecně považován za cizince. Bohumír Smutný dokládá na základě rozboru císařského rozhodnutí o přijetí na Královskou rytířskou akademii. Viz SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv*, s. 4.

²⁰⁵ SMUTNÝ, Bohumír. Jan Ludvík Harbuval ze Chamaré, s. 160.

²⁰⁶ Pravdivost tvrzení však tehdy nemohla být nijak dokázána, poněvadž všechny rodové dokumenty byly ztraceny po smrti Jana Baptisty v Itálii. SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv*, s. 4.

²⁰⁷ DOERR, August von. *Der Adel der böhmischen Kronländer*, s. 213.

²⁰⁸ SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv*, s. 4.

²⁰⁹ SMUTNÝ, Bohumír. Jan Ludvík Harbuval ze Chamaré, s. 160.

²¹⁰ TAMTÉŽ, s. 168. TÝŽ. *Rodinný archiv*, s. 5.

štěstí neustal a patrně někdy během roku 1736 se seznámil s Annou Barborou svobodnou paní von Sannig. I napotřetí se tedy jeho vyvolenou měla stát dáma z rodu slezské úřednické šlechty. Jednalo se o sňatek, který dohodli Barbořiny rodiče, jak ostatně bylo zvykem.²¹¹ Rituál námluv a uzavření sňatku mělo své fáze a závazná pravidla, která byla dodržována po staletí.²¹²

²¹¹ LENDEROVÁ, Milena - KOPIČKOVÁ, Božena - BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 111., BASTL, Beatrix. Hochzeitsrituale. Zur Social Anthropologie von Verhaltensweisen innerhalb des österreichischen Adels der Frühen Neuzeit. In Wolfgang Adam (Hg). *Geselligkeit und Gesellschaft im Barockzeitalter*. Wiesbaden, 1997, s. 751-764. ISBN: 3-447-03945-0.

²¹² HOLÝ, Martin. „Čehož jsem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“ Sňatky české a moravské šlechty na prahu novověku (1500-1620). In *Oznamujeme láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007. ISBN: 978-80-86046-97-6, s 10.

2.2. *Sňatek, manželství a mateřství*

2.2.1. Sňatek a rituály s ním spojené

Sňatek byl pro ženu nejdůležitějším přechodovým rituálem. Stávala se dospělou.²¹³ Zároveň přecházela z moci otce pod moc manželu, jemuž měla být povinna láskou, věrností a úctou. Měla mu dát co nejvíce potomků a bezchybně se starat o domácnost. Nemalý důraz byl kladen i na vhodnou reprezentaci před veřejností.²¹⁴ Bylo vždy pravidlem, že ženich si vybíral nevěstu a pak se o ni se souhlasem jejich příbuzných ucházel. Dívka si ženicha sama nevybírala, ale právo vyjádřit se k chystané alianci přece jen měla.

Možná trochu překvapí, že tehdy již dospělý syn nežádal o ruku Marie Jany sám. Je docela možné, že rozhodli jeho rodiče a s jeho souhlasem se vydali do Valdštejnského paláce na Starém městě pražském, nebo je o to sám požádal. Vždyť využití zprostředkovatele sňatku již tak nezvyklé nebylo.²¹⁵

Uzavření sňatku nebylo žádným soukromým aktem. Jednalo se o velkou společenskou událost, kvůli které se některé rody neváhaly zadlužit.²¹⁶ Také toto společenské hledisko mělo vliv na průběh sňatku, který byl silně ritualizovaný. Přiblížme si ty fáze sňatku, o kterých nám prameny v souvislosti s Annou Barborou promlouvají.

Jak si vybíral Jan Ludvík manželky? Z již výše napsaného je na první pohled zřejmé, že se vždy jednalo o dceru ze slezské úřednické rodiny, jejíž otec zastával některý ze správních úřadů a byl dceři schopný zajistit ucházející věno. Zajisté se Janu Ludvíkovi hodily i dobré kontakty v zemi, kde byl ještě nedávno považován za cizince a jeho právo na titul barona bylo zpochybňováno.

Patrně nejvýhodnějším sňatkem byl právě poslední sňatek, díky kterému se spojil s rodem von Sannig. Anně Barboře bylo 25 let, když jí rodiče dohodli sňatek s tehdy 35letým dvojnásobným vdovcem a otcem dvou malých dětí. Hledal bezpochyby nevěstu, která by měla zajištěné dobré věno a mohla se stát nejen dobrou manželkou, ale také matkou jeho dětem. Co však pro Annu Barboru hledali její rodiče? Jak je z testamentu jejího otce zřejmé,

²¹³ LENDEROVÁ, Milena - KOPIČKOVÁ, Božena - BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích*, s. 97.

²¹⁴ TAMTÉŽ, s. 111

²¹⁵ HOLÝ, Martin. „Čehož jsem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“, s. 13.

²¹⁶ HOLÝ, Martin. „Čehož jsem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“, s. 9.

Anně Barboře by nebylo nijak bráněno, pokud by se chtěla odebrat do kláštera.²¹⁷ Zdá se, že se však pro to nerozhodla, a tak ji rodiče vybrali vhodného ženicha, který měl dle Jana Kryštofa splňovat tři základní kritéria: měl být čestný, mravný a stavem rovný nevěstě.²¹⁸ Janu Kryštofovi patrně záleželo na tom, aby se jeho dcera neprovdala pod úroveň a nepřišla tak o titul svobodné paní, který pro svůj rod Sannigové získali jako odměnu za věrné služby císařskému dvoru a habsburskému rodu.²¹⁹

Při správném výběru partnera se tedy dbalo nejen na společenské postavení a prestiž rodu, ale také na ekonomickou stránku. Finanční hledisko bylo zohledňováno oběma stranami. Starosti však způsobovalo vždy hlavně rodině nevěsty. Každá dívka, která byla v době sňatku pannou, měla nárok na řádné věno a výbavu, které by odpovídalo jejímu postavení.²²⁰ Během zjišťování situace v rodinách, v nichž se vyskytovaly dívky na vdávání, se ženich dozajista informoval i o finančních výhodách, které mu sňatek mohl přinést. Samotné detaily však byly stanoveny až poté, co rodina dala souhlas k tomu, aby se mládenec dámě dvořil. Jakým způsobem si Annu Barboru Jan Ludvík namlouval, se už nedozvíme. Jisté ale je, že k žádosti o sňatek se vyjádřila kladně. Jan Ludvík se ve svém dopise z 11. 11. 1736 zmiňuje, že pro sebe svou nevěstu získal 10. 11. 1736, což jej učinilo „ze všech nejšťastnějším na světě.“²²¹ Trochu matoucí je však samotné datum dopisu, které se kryje s podpisem ujednané svatební smlouvy, ke kterému mělo dojít mezi Janem Ludvíkem a Barbořinými rodiči ve Vídni právě 11. 11. 1736, jak se uvádí v dodatku ke svatební smlouvě z roku 1752.²²² Přitom Jan Ludvík psal tento dopis „z domu“ („von haus“),²²³ čímž se rozumí jeho statky ve Slezsku, které jsou od Vídně vzdálené několik dní náročné cesty. Možná jsou dvě vysvětlení – buď se s ohledem na časový odstup 15 let sepisovatel dodatku zmýlil, nebo byla smlouva uzavřena v zastoupení. Jako pravděpodobné se mi spíše zdá první možnost, poněvadž u uzavření svatební smlouvy je v dodatku jmenován Jan Ludvík jako aktu přítomný a navíc se vzhledem k vážnosti

²¹⁷ Viz Testament Jana Kryštofa von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1128.

²¹⁸ TAMTÉŽ.

²¹⁹ Je totiž známou skutečností, že žena přijímá postavení svého manžela. Mohla si tedy polepšit, ale mohla také o titul přijít. KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy*, s. 20-21.

²²⁰ Pokud by nevěsta věno od své rodiny neobdržela do dvou let po sňatku, měla právní nárok jej soudně na rodině vymáhat. KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy*, s. 20-21.

²²¹ Viz dopis Jana Ludvíka Anně Barboře z 11. 11. 1736. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

²²² Dodatek ke svatební smlouvě. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

²²³ Dopis Jana Ludvíka Anně Barboře z 11. 11. 1736. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

dokumentu jeví jako nepravděpodobné, že by se této události nechtěl zúčastnit osobně. Nicméně kvůli absenci originálu svatební smlouvy z roku 1736 zůstaneme pouze u dohadů.²²⁴

Nejdůležitějším aktem, který předcházal svatbě, bylo uzavření svatební smlouvy, která tvořila právní základ sňatku.²²⁵ Určovala výchozí majetkové vztahy budoucích manželů.

Jak již bylo řečeno, svatební smlouva mezi zástupci rodin snoubenců byla uzavřena ve Vídni pravděpodobně kolem 11. 11. 1736 a její znění se nám nedochovalo. Naštěstí však máme k dispozici dodatek, který shrnuje základní body, jež obsahovala smlouva původní. Díky tomu můžeme nahlédnout do majetkového narovnání snoubenců, které mělo na budoucí život Anny Barbory podstatný vliv, protože přesně se zde určovaly podmínky, za kterých měla Anna Barbora právní nároky na majetek, který do manželství přinesla a na ten, který jí manžel ve smlouvě přiřknul.²²⁶ Zároveň však svatební smlouva stanovovala, jaké věno má nevěsta od otce dostat a jakým způsobem bude jejímu nastávajícímu manželovi vyplaceno. Na druhou stranu na jeho základě byl manžel povinen manželčino věno, které sňatkem přecházelo v jeho volné užívání, pojistit takzvaným obvěněním. Navíc ji manžel ze své dobré vůle mohl svatební smlouvou zajistit další majetek.

Jak již bylo řečeno, věno bylo (společně s výbavou) formou dědictví, které žena dostávala od své rodiny.²²⁷ Jeho výši neměla možnost ovlivnit a v podstatě bylo vyplacením věna považováno její dědictví za vyřízené. Výjimkou byly rodiny, které neměly mužského potomka.²²⁸ Jan Kryštof von Sannig měl pouze dvě dcery, syna se nedočkal. Své dědictví se proto rozhodl rozdělit mezi své dvě dcery a manželku, kterou mimo jiné zvolil i svou univerzální dědičkou.²²⁹ Anna Barbora měla dostat dědictvím a věnem celkem 40 000 rýnských zlatých a finanční obnos 8000 rýn. zl., potřebný k zakoupení výbavy, která by byla rovnocenná výbavě, jež obstarali pro její starší sestru Marii Alžbětu.²³⁰ I dědictví po otci mělo být pro obě sestry shodné. Lišilo se jen doplněním o různé předměty, jako například nádobí,

²²⁴ Původní svatební smlouva se nedochovala. O její existenci a obsahu alespoň některých bodů víme díky zmiňovanému dodatku ke svatební smlouvě. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

²²⁵ HOLÝ, Martin. „Čehož jsem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“, s. 13.

²²⁶ HOLÝ, Martin. „Čehož jsem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“, s. 13-14., Právními nároky ženy se zabývala také KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy*, s. 20-40.

²²⁷ BASTL, Beatrix. *Hochzeitsrituale*, s. 754.

²²⁸ KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy*, s. 20.

²²⁹ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1128.

²³⁰ Viz TAMTĚŽ.

nábytek. Téměř vše se ale snažil rozdělit mezi dcery rovným dílem a ostatním příbuzným otec odkázal víceméně drobnosti.²³¹

Z dědictví tvořilo Barbořino věno (ve smlouvě jmenováno jako „dos“) polovinu, tedy 20 000 rýnských zlatých. Z těch mělo být ženichovi vyplaceno 10 000 rýn. zl. den po svatbě a druhá polovina tři měsíce od uzavření sňatku. A tak se i stalo.²³² První polovinu finančního obnosu převzal den po svatbě v Lehnici a druhý díl peněz mu byl vyplacen 27.5. 1737.²³³ Veškerý majetek nad věno, který Anně Barboře připadl jako dědictví po svých rodičích, byl však dán k dispozici výhradně jí.²³⁴

V souvislosti se stanovením výše věna, která byla zapsána ve svatební smlouvě, se pak rozhodl Jan Ludvík pro obvěnění (ve smlouvě označeno jako „contra dos“), které mělo sloužit jako ochrana Anny Barbory v případě ovdovění, v dvojnásobné výši věna.²³⁵ Ačkoliv měla dle Viktorina Kornela ze Všehrd výše obvěnění činit 2,5 násobek věnné částky, právní nárok na takové obvěnění nebyl.²³⁶ Ze zákona takové obvěnění dáno nebylo, vztahovalo se to pouze na smluvní dohodu mezi stranami, které uzavíraly svatební smlouvu.²³⁷ Obvěnění bylo původně smluvně pojištěno na statku Klonice ležícím v Javorském knížectví, který Jan Ludvík zakoupil v roce 1730.²³⁸ Obvěnění nebylo majetkem, kterým by žena během manželství mohla volně manipulovat. Nebylo jí k dispozici, jednalo se pouze o manželovo ručení majetkem proti manželčině věnu.²³⁹ Po manželově smrti měla pozůstalá nárok na své věno v plné výši, měla nárok i na obvěnění.²⁴⁰

V případě, že by zemřela jako první Anna Barbora, smlouva pamatovala na finanční vypořádání mezi manželem a otcem zesnulé. Pokud by tedy Anna Barbora zemřela během svého manželství s Janem Ludvíkem, připadlo by pozůstalému manželovi 4000 rýn. zl., ze zbylých 16 000 rýn. zl. měl k dispozici dále maximálně 5000 rýn. zl, zbylé finance (tedy 11 000 rýn. zl.) měly připadnout otci zesnulé.²⁴¹ Za jakým účelem zde bylo dohodnuto rozdělení částky na 4000 a 5000 rýn. zlatých, není ze smlouvy patrné.

²³¹ Viz TAMTÉŽ.

²³² Koncepty stvrzenek o převzetí 20 000 zl. věna Janem Ludvíkem de Harbuval von Chamaré od Jana Kryštofa von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1120.

²³³ TAMTÉŽ.

²³⁴ Dodatek ke svatební smlouvě. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

²³⁵ TAMTÉŽ.

²³⁶ KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy*, s. 24-28.

²³⁷ TAMTÉŽ.

²³⁸ SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv*, s. 5.

²³⁹ KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy*, s. 30-34.

²⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 37.

²⁴¹ Dodatek ke svatební smlouvě. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

Z dalších podstatných záležitostí probírala manželská smlouva otázku jitřního daru, který byl novomanželce věnován po první společně strávené noci jako ocenění jejího neporušeného panenství.²⁴² Jak sám dodatek podotýká, jednalo se o tradici pocházející ze saského a slezského práva.²⁴³ Zřejmě proto, že sama žena si uvědomovala význam panenství, který mu byl v této době stále velmi vysoký, sama dle Beatrix Bastl rozhodovala o nárocích z něj vyplývajících.²⁴⁴ Jan Ludvík smluvně stanovil Anně Barboře za jitřní dar 1000 rýn. zl. a navíc ještě vůz či kočár tažený šesti koňmi.²⁴⁵ Běžný byl jitřní dar ve formě drahého šperku, ale i finančního obnosu.²⁴⁶ Je zajímavé, že o 27 let později to byla právě ona a ne její syn, kdo daroval své snaše Marii Janě roz. hraběnce z Valdštejna jitřním darem obnos 100 dukátů.²⁴⁷ Jednalo se o projev ocenění zachované čistoty či o nevýznamnou záležitost, kdy rodiče zajistili nevěstě patrně svatební smlouvou garantovaný jitřní dar? Jak bude ještě zmíněno, nejedná se o jedinou investici, kterou Anna Barbora učinila v souvislosti s nastávajícím sňatkem svého jediného dítěte.

Svatební smlouva dále hovořila i o výši tzv. „*Spenadelgelder*“, což byl finanční obnos, který dostávala urozená hospodyně k dispozici na drobné nákupy spojené s její péčí o urozenou domácnost.²⁴⁸ Ročně na tyto drobné nákupy dostávala Anna Barbora 300 rýn. zl.²⁴⁹

Jak již bylo řečeno, dostala nevěsta krom věna od rodičů i výbavu. Ta byla pořízena ve Vídni v období od listopadu 1736 do února 1737, tedy v rozpětí několika měsíců od zasnoubení do samotné svatby.²⁵⁰ Již bylo zmíněno, že Barbořin otec vyměřil celkem 8000 rýn. zl, které mohly být na nakoupení výbavy utracené.²⁵¹ Jednalo se o částku, která byla použita (ovšem nelze říci, zda celá) i při nakoupení výbavy pro Aninu starší sestru Marii

²⁴² BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 66-76.

²⁴³ Dodatek ke svatební smlouvě. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

²⁴⁴ BASTL, Beatrix. *Hochzeitsrituale*, s. 757.

²⁴⁵ Dodatek ke svatební smlouvě. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

²⁴⁶ BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 66-76.

²⁴⁷ Deník Anny Barbory von Harbuval von Chamaré z let 1764-1765. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1116.

²⁴⁸ Dodatek ke svatební smlouvě. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

²⁴⁹ TAMTÉŽ.

²⁵⁰ Účty za nakoupenou výbavu Anny Barbory rozené von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1215.

²⁵¹ Testament Johanna Christoph von Sannig, SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1128.

Antonii,²⁵² která se roku 1725 provdala za Johanna Josefa Antona barona von Ludwigsdorff, pána na Prellenkirchen, Deutschaltenburg, Steinbrunn a Wankheim.²⁵³

Výbava obsahovala předměty denní potřeby, ale i šperky a nákladné šaty a přesně reflektuje představu o tom, co by měla urozená žena potřebovat ve své nové vlastní domácnosti. Tyto předměty byly během života běžně používány.²⁵⁴ Naštěstí se nám dochoval seznam předmětů, které byly Anně Barboře dány do výbavy. Také se dochovala řada účtenek, takže si můžeme udělat představu o tom, kdy bylo vše nakoupeno a kolik to zhruba stálo a můžeme na základě jejich rozboru určit, co se nevěstám do výbavy dávalo.²⁵⁵ Předměty lze rozdělit do několika kategorií:

1. *Oděvy a doplňky.* Jednalo se zejména o korzety, sukně, kabátky, kontuše, košile a prádlo. Dále o rukavičky, čepce, šály, punčochy, šňůry apod.
2. *Látky.* Nejvíce se vyskytuje oblíbený taft, barchet, samet, damašek, hedvábí a holandská krajka. Mezi nejoblíbenější barvy patřily růžová, (karmazínová) červená, zelená. Pokud se jednalo o látku na spodní prádlo, pak samozřejmě bílá.
3. *Šperky.* Zejména se jednalo o (zejména brilantové) náušnice, girandoly, prsteny, jehlice do vlasů a jiné vlásenky. Také se v seznamech objevují šperkovnice.
4. *Vybavení domácnosti.* Sem lze zařadit velké množství domácího vybavení, pomocníků pro domácí práce a jiné. Jmenujme například polštáře, matrace, peří, kuchyňské náčiní na cukrářskou práci, kuchařskou knihu, prostírání, svícny, dále také čokoláda, předměty potřebné k ručním pracím (šablony, špendlíky, vyšívání, ...²⁵⁶

Ze studovaných seznamů také mimo jiné vyplývá, že jednotlivé druhy zboží se odebíraly vždy od stejného dodavatele. Tak například šperky vyrobil Christoph Reiner z Vídně, látky byly nakoupeny od Johanna Stifera, vlastníčího ve Vídni krámek U Zlatých sáněk.²⁵⁷

Výbavu však nedostávala pouze nevěsta. Pořizovala se i ženichovi, avšak její složení bylo jistě jiné. Anna Barbora hovoří o nákupu výbavy pro svého syna ve svém deníku.

²⁵² TAMTÉŽ.

²⁵³ Paměti Johanna Christopa von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

²⁵⁴ BASTL, Beatrix. *Hochzeitsrituale*, s. 755.

²⁵⁵ Účty za nakoupenou výbavu Anny Barbory rozené von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1215.

²⁵⁶ Jedná se o jedinou uvedenou pochutinu, což umocňuje její význam jako luxusního artiklu.

²⁵⁷ Účty za nakoupenou výbavu Anny Barbory rozené von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1215.

Bohužel se seznam nedochoval, tudíž pouze víme, že mu byla matkou zaplácena výbava.²⁵⁸ Zda měl takovou výbavu i Jan Ludvík, nevíme. Zato jeho dopisy snoubence poodhalují, jak se na svatbu připravoval v následujících měsících.²⁵⁹

Jan Ludvík napsal své nastávající v období od sepsání svatební smlouvy do uzavření sňatku celkem 32 dopisů, které psal z většiny případů z Lehnice a posílal je do Vídně. Bohužel se nedochovaly snoubenčiny odpovědi, a proto tedy nelze úplně objasnit význam některých pasáží. I přesto však z jeho dopisů vyplývá řada zajímavých skutečností. Zejména to, že ačkoliv byli Jan Ludvík a Anna Barbora zasnoubeni 11. listopadu, bylo drženo v tajnosti až do 5. prosince 1736. Vyplývá to z dopisu, v němž Jan Ludvík píše své vyvolené:

„Letzlichen ersehe auß dem angenehmen Post scripto daß mein hertziges bräutel grossen zweifel traget, daß unsern liebes angelegenheit biß zuletz wird können verborgen bleiben, kann es also nicht biß dahin erhalten werden, so erwarte mit dem grösten verlangen die gnädige erlaubtnuß solcher alhier in aller möglichsten vergnügenheit zu publiciren, ich bin dermahlen der meinung, daß man unsere verbündung nicht mehr verbergen solle...alßo wisse unsere vergnügung die gantze weld, unseren freunden zur freude, denen neidern, aber zum leyde.“²⁶⁰

Jeho přání se záhy vyplnilo. Ještě než dopis odeslal, donesla se mu zpráva, že jeho nastávající tchán zasnoubení své dcery již zveřejnil:

„das diesem brief bereitz auf die Post abgeschicket so veranlasset mich die von dem h: baron von matenkloit den augenblick erhaltene nachricht solches zuruck zu holen, er berichtet mich nemblich, daß unsere versprechnuß in wienn bereitz kund sey, ... wie schmerzset es mich, daß bey meinem gestrigen gutten freunden ...nicht die publication gemacht...“²⁶¹

Z výše zmíněných úryvků Ludvíkova dopisu Anně Barboře vyplývá, že z neznámých příčin otec nevěsty váhal se zveřejněním zasnoubení. Další skutečnost, která odporuje dobovým pravidlům řádné šlechtické svatby, je, že samotný obřad byl zastřen tajemstvími.²⁶²

²⁵⁸ Deník Anny Barbory von Harbuval von Chamaré z let 1764-1765. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1116.

²⁵⁹ Dopisy Jana Ludvíka Harbuval von Chamaré Anně Barboře von Sannig. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

²⁶⁰ „Závěrem jsem z [Vašeho] nejmilostivějšího psaní vyzpozoroval, že má rozkošná nevěsta má v sobě velkou pochybnost o tom, že naše milostná záležitost by mohla zůstat utajená až do posledního okamžiku, také by nemusela být do té doby dodržena, tudíž očekávám s největší touhou milostivé povolení zde toto s největší radostí zveřejnit, jsem toto názoru, že by se náš vztah neměl již více tajit... takže nechť ví celý svět o našem zalíbení, k radosti našich přátel a zármutku závistivců.“ TAMTÉŽ. Jedná se o dopis z 5. 12. 1736.

²⁶¹ „když již jsem tento dopis odeslal na poštu, právě obdržena zpráva od pana barona von matenkloit způsobila, že jsem ho odnesl z pošty zpátky, on mne totiž informoval o tom, že naše zasnoubení již je ve Vídni známé, ... jak mne bolí, že jsem včera toto nemohl včera zveřejnit u svého dobrého přítele...“ Dopis Jana Ludvíka Anně Barboře z 5. 12. 1736. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

²⁶² Šlechtický sňatek byl událostí, která se měla „vykřičet do světa“. Široký okruh příbuzných a přátel byl informován dostatečně dlouho dopředu, aby měli dostatek času dostavit se na místo obřadu. Na svatbu byly

Opět nám to vyplývá z dopisů Jana Ludvíka snoubence. V dopise z 23. 12. 1736 píše o svém setkání se zemským hejtmanem. Ten mu ukázal dopis, který mu napsal Jan Kryštof von Sannig, v němž pravděpodobně oznamoval jejich nadcházející sňatek společně s místem konání:

„...er mich versichret, daß er Allen thun würde, waß Ihme nur möglich wehre, nur ersuchte Er daß unsere copulation nicht so nahe Olmütz geschehen mochte, dan es ohne zu erhaltende erlaubtnuß zu viel aufsehens machen würde, sonst hat er schon biß braunseiffen oder einen nicht weit davon gelegenen orth, seinen consens geben...“²⁶³

Z výše citovaného vyplývá jednoznačně to, že sňatek se měl původně odehrát poblíž Olomouce, což však zemskému hejtmanovi z bohužel nezmněných příčin nevyhovovalo. Patrně bylo původním místem Svatá Hora u Olomouce, a teprve později bylo vybráno Rýžoviště (Braunseiffen), které se nachází 20 km Bruntálu. Samotné místo bylo i nadále drženo v tajnosti a celá svatba měla být, jak se zdá, skromnou a nevizovanou událostí, jejíž datum nebylo ještě koncem roku 1736 určeno:

„Geliebteste Baberle berichten Sie mich doch, ob Sie mit dero gnadige[m] Papa und Mama aleine, und ohne jemand von dero anerwanten acompagniret an den zuerwehlden orth, unserer vermehlung erscheinen werden, wornach mich zurichten habe, durr in solchen fall, solte meinen besten freund mitnehmen, bleibet aber die copulation auf dem heilig[en] berg festgestellt, so ist gleich erwehnter mein freund, nicht mein geferte, und zwar auß meldeten ursachen, welche aber in vertrauen, und niemanden, alß dero gnäd[igen] Papa und Mama zusagen, berichte. Es hat unser bekanter freund Ba[ron] Bauermann, mit dem in Olmütz befündlichen commendanten Baron Valaise ein höchst gefarliches demelé, welches wan sie so nahe zusammen kömen nicht ohne lebens gefahr...“²⁶⁴

vynakládány velké částky a některé rody se za tímto účelem neváhaly ani zadlužit. Náležitá reprezentace byla považována za investici, která se vyplatí. HOLÝ, Martin. „Čehož jsem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“, s. 13.

²⁶³ „ujišťuje mne, že by učinil vše, co by jen bylo možné, jen žádá, aby se naše svatba neodehrávala tak blízko Olomouce, neboť by to bez povolení mohlo způsobit příliš mnoho rozruchu, jinak však již dal své svolení [pro sňatek v oblasti] až do Rýžoviště či jiného blízko ležícího místa“ Dopis Jana Ludvíka Harbuval von Chamaré Anně Barboře von Sannig z 23. 12. 1736. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

²⁶⁴ „Nejdražší Barborko, podejte mi ještě zprávu, zda budete doprovázena vašimi milostivými rodiči a bez vašich příbuzných na vybrané místo, na němž proběhne naše svatba, abych se mohl připravit, neboť v takovém případě bych si měl s sebou vzít svého nejlepšího přítele, pokud však zůstane určeným místem sňatku svatá hora, pak můj již vzpomínaný přítel nebude mým společníkem, a to ze známých příčin, které ale zpravuji důvěrně pouze vašemu milostivému tatínkovi a mamince. Má totiž náš známý přítel baron Bauermann velice nebezpečný spor s komandantem baronem Valaisem, který dlí v Olomouci, takže když by se nacházeli tak blízko vedle sebe, neobešlo by se to bez nebezpečí na životě ...“ Dopis Jana Ludvíka Harbuval von Chamaré Anně Barboře von Sannig z 26. 12. 1736. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

O tom, že sňatek má proběhnout ve vší tichosti, hovoří další Ludvíkovy dotazy směřované na jeho snoubenku, naléhá hlavně na její odpovědi ohledně stanovení data sňatku, které měl určit Jan Kryštof. Zklamání mu způsobila zpráva, že Jan Kryštof se jejich velkého dne nezúčastní.²⁶⁵ Jak sám Jan Kryštof prozrazuje, jeho předem hlášená absence měla tři hlavní příčiny – jeho vysoký věk, špatný stav cest a nepříznivé počasí.²⁶⁶

Ačkoliv již v lednu 1737 bylo datum i místo ženichovi známé, před širším okolím zůstalo v podstatě utajené až do svatby. Jak totiž Ludvík píše, nechtěli být nikým ve svůj svatební den rušeni.²⁶⁷ Veškeré dění kolem svatby probíhalo ve vší tajnosti a skromnosti, a to i samotný obřad, který proběhl 12. 2. 1737 v již zmíněném Rýžovišti u Bruntálu, kde byli snoubenci oddáni místním farářem za přítomnosti Barbořiny matky, sestry a švagra.²⁶⁸ Kdo ze strany ženicha se tohoto veselí zúčastnil, bohužel nevíme. Za svědka jim byli baron von Rosendorf a baron Hans Ludwig von Mattencloit, který byl zároveň svědkem a sepsání jejich svatební smlouvy a ručil za její dodržení, což mnohdy bývalo opravdu nezáviděníhodným úkolem.²⁶⁹ Baron von Mattencloit fungoval i jako prostředník, přes kterého byly obě strany informovány o tom, co dělá ta druhá, poněvadž se snoubenci (a patrně ani nikdo jiný z příbuzných) v období mezi uzavřením svatební smlouvy a sňatku nesetkal. Zatímco baron von Chamaré se pohyboval po lehnickém knížectví, dlela Anna Barbora ve Vídni se svou rodinou, která jí připravovala vše potřebné pro její nastávající manželský život.²⁷⁰

O samotném průběhu obřadu nemáme mnoho informací. Ženich si vzal prostý oděv dle doporučení nevěsty a Anna Barbora měla na sobě pravděpodobně šaty, které ji zaplatila její vlastní a Ludvíkova matka.²⁷¹ Svatební šaty byl oděv, který se pořizoval vždy nově,

²⁶⁵ TAMTÉŽ, dopis z 30. 12. 1736.

²⁶⁶ Viz paměti Johanna Christoha von Sannig SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

²⁶⁷ Dopis Jana Ludvíka Harbuval von Chamaré Anně Barboře von Sannig z 23. 1. 1737. SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

²⁶⁸ Dopis Jana Ludvíka Harbuval von Chamaré Anně Barboře von Sannig z 10. 2. 1737. Jedná se o poslední dopis adresovaný Anně Barboře před jejich svatbou. Psali si až do svého odjezdu na dohodnuté místo konání obřadu. SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193. Dále o místě, datumu a aktérech u sňatku informuje zápis v oddací matrice farnosti Rýžoviště. Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Oddací matrika římské katolické fary Rýžoviště, sign. R-X-XIII, inv.č. 7506, s. 78.

²⁶⁹ O jeho roli píše Jan Kryštof von Sannig. Paměti Johanna Christoha von Sannig, SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

²⁷⁰ Na toto odloučení lze usuzovat z Ludvíkových dopisů. Dopisy Jana Ludvíka Harbuval von Chamaré Anně Barboře von Sannig, SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

²⁷¹ Vyplývá to z dopisu, který poslal Jan Ludvík Anně Barboře 11. 11. 1736. V něm píše, že baron von Mattencloit se nabídl, že jménem Ludvíkovy a Barbořiny matky odešle slíbenou sumu na svatební šaty. SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

nedědil se a po svatbě se většinou věnoval některému klášteru na sakrální účely.²⁷² Když se později ženil Barbořin a Ludvíkův jediný syn, byla to vlastně Anna Barbora, kdo nevěště šaty zaplatil.²⁷³

Poslední informaci, kterou máme, je, že Barbořina matka doprovodila novomanžele na lože.²⁷⁴ Po řádné konzumaci manželství měla novomanželka nárok na jitřní dar, který v jejím případě obnášel sumu 1000 rýn. zl. a k tomu ještě kočár zapřažený šesti koňmi.²⁷⁵ Také druhá polovina věna byla vyplacena až po sňatku.²⁷⁶

Jaký byl vzájemný vztah Jana Ludvíka a Anny Barbory před sňatkem a po něm? Příliš mnoho pramenů nám o něm nevypráví. K dispozici máme pouze pár letmých zmínek z Ludvíkových dopisů, v nichž hrabě například pateticky líčí:

„... der aller kostbaresten herschaft, so nur zu erdöncken, theilhaftig worden, sie seind es mein Eintziges leben, die schöne herschaft, unter welcher auch alß ein treuer slave ersterben will dann in so angenehmen keten, und banden liegen, ..., ist mein gröstes Vergnügen...“²⁷⁷

Ve všech svých dopisech ji zamilovaný hrabě nazývá „*Andělská Barborko*“, „*Můj živote*“, „*Moje potěšení*“ apod. A jak se na správného kavalíra sluší, neustále ji ujišťuje o své nehynoucí lásce. Zajímavé je jeho vyznání z 30. 1. 1737, v němž obzvláště důrazně dodává:

„ich habe meine vorige gemahlinnen hertzlich geliebet, allein also, wie sie liebe, ist kein vergleich. Es ist keine politesse herunter zuglauben, sondern mein hertz redet die pure warheit. Ich bin gantz ausser mir vor freuden daß meine liebste braud bald meine gemahlin werden wird.“²⁷⁸

Jak hodně hrabě přeháněl a jeho slova byla pouhou stylizovanou formou, jak vyjádřit snoubence svou náklonnost, lze těžko posoudit.

²⁷² BASTL, Beatrix. *Hochzeitsrituale*, s. 756.

²⁷³ Vyplývá to z jejího deníkového zápisu z 16. ledna 1764. SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1116.

²⁷⁴ Paměti Johanna Christopha von Sannig, SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

²⁷⁵ Dodatek ke svatební smlouvě. SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

²⁷⁶ Dle stvrzenek o převzetí věnného obnosu k tomu došlo tři měsíce po svatbě. Viz stvrzenka vystavená Janem Ludvíkem o převzetí částky 10 000 rýn. zl. 19. 5. 1737. SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1120.

²⁷⁷ „*Ze všech nejcennějších vlád, které si jen představuji, jste to Vy můj jediný živote, pod Vaší vládou chci také jako věrný otrok zemřít v těch tak příjemných okovech a poutech, [to] je mým potěšením...*“ Dopis z 29. 11. 1736. SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

²⁷⁸ „*Své předchozí manželky jsem ze srdce miloval, ale s tím, jak miluji vás, neexistuje srovnání. Toto nepokládejte za žádnou zdvořilost, nýbrž za čistou pravdu, kterou mé srdce říká. Jsem celý bez sebe radostí, že již brzy se stane má nejmilejší nevěsta mou manželkou.*“ Dopis z 30. 1. 1737. Viz TAMTÉŽ.

2.2.2. Stav manželský a mateřství

Novomanželé společně žili zpočátku na Ludvíkově panství Klonice v Lehnickém knížectví. Ludvík se před sňatkem snažil nachystat vše tak, aby se jeho nová manželka cítila v novém domově co nejlépe.²⁷⁹ O jejich manželském soužití z této doby nejsou vůbec žádné dochované doklady. Jan Ludvík působil i nadále jako ředitel Rytířské akademie v Lehnici. Anna Barbora patrně pobývala na panství a jako správná manželka dbala na správný chod domácnosti a správnou výchovu šlechtických ratolestí.

Téměř přesně devět měsíců po svatbě se manželům v Lehnici narodil syn, kterého pokřtili na Johanna Antona Josepha. Za kmotry mu šli jeho babička Anna Rosina sv. paní von Schwannenberg, rozená Fritschová, a již vzpomínaný Franz Ludwig sv. pán von Mattencloit.²⁸⁰

Krom svého vlastního syna Anna Barbora přijala za své i děti z Ludvíkova prvního manželství, Jana Zikmunda a Karolinu Janu, kterým bylo v době sňatku jejich otce z jejich budoucí, již třetí matkou, mezi sedmi a čtyřmi roky (přesná data narození nejsou známa). Vztah k nim měla, zdá se kladný, avšak přeci jen je z jejich deníků patrné, že cit k vlastnímu dítěti byl silnější. Nebo tak alespoň usuzuji na základě jeho důvěrného pojmenování jako *Tonika* („*Tondel*“), a to v době, kdy byl již dospělým mužem. Starost o vlastního syna bylo možné postřehnout, když jej 22. ledna 1763 našli doma na smrt nemocného. O tom, že jeho stav byl velmi vážný, vypovídá i skutečnost, že si začal urovnávat pozemské záležitosti a byl k němu pravděpodobně pozván i kněz, který mu měl pomoci v duchovní přípravě na smrt. Jeho vystrašená matka jeho stav bedlivě pozorovala ve dne i v noci a nakupovala pro něj řadu léků.²⁸¹

Ačkoliv své nevlastní děti nejmenovala pod žádnou zdrobnělinou, neměla s nimi problematický vztah. Poté, co dosáhly děti dospělosti a uzavřely sňatek, vzájemně se navštěvovali a myslela na ně i s financemi. Obdarovávala je finančními obnosy, jak je patrné z jejich deníků. Krom toho na jejich vztah (z hlediska financí) pamatoval i jejich otec, když uzavíral s Barbořinými rodiči svatební smlouvu. Jan Ludvík se chtěl ujistit, že v budoucnu

²⁷⁹ Naznačuje tak ve svých dopisech. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1193.

²⁸⁰ Paměti Johanna Christopha von Sannig SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1126.

²⁸¹ Deník Anny Barbory hraběnky de Harbuval von Chamaré z roku 1763, zápis z 22. 1. 1763. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115.

nevzniknou žádné roztržky mezi dětmi a jejich matkou. Proto již v dodatku ke svatební smlouvě určil, že jim má být rovným dílem rozděleno 6000 rýn. zl. v případě, že by jejich otec zemřel a budoucí nevlastní matka by byla stanovena jejich poručnicí.²⁸²

Avšak pouze svému vlastnímu synovi vyplácela měsíční kapesné, které obnášelo sumu 333 zl. a 20 krejcarů. Tuto částku si poznamenávala mezi své měsíční výdaje, kterými plnila řádky ve svých denících.

Pokud se vrátíme k rodinnému životu v prvních letech manželství, nemáme dochovaných příliš mnoho dokumentů, z nichž by bylo možné těžit cenné informace. Rodinný život se pravděpodobně odvíjel poklidně až do doby, kdy do něj zasáhly vnější události, které zásadně změnily život sledované šlechtické rodiny. Oním velkým zvratem, který obrátil rodinný život rodiny de Harbuval von Chamaré naruby, byla smrt římského císaře a českého krále Karla VI. roku 1740 a události, které následovaly. Pruský král neváhal obsadit Slezsko a habsburskou odpovědí na jeho vpád byla historiky nazvaná první slezská válka. Vzhledem k tomu, že byl Chamaré katolíkem, který se odmítal vzdát své víry a zároveň byl věrným služebníkem nové habsburské panovnice, čekaly ho záhy problémy s pruskou nadvládou. Velmi krušné chvíle v Ludvíkově životě nastaly poté, co jej jeden z lehnických měšťanů udal pruské vládě za to, že je proti pruskému císaři a udržuje tajné styky s vídeňským dvorem. Na základě udání byl Chamaré zajat a internován ve Vratislavi.²⁸³ Ze zajetí byl propuštěn po 42 týdnech, poněvadž mu nebylo nic prokázáno. Anna Barbora byla tou dobou v obzvlášť zoufalé situaci a pravděpodobně hledala útočiště nejen u své rodiny ve Vídni, kam mohla odcestovat s dětmi na základě pruskou vládou vydaného pasu,²⁸⁴ ale patrně žádala o pomoc i u vídeňského dvora, jak se domnívá Bohumír Smutný.²⁸⁵ Ačkoliv byl na základě reverzu Jan Ludvík propuštěn, utrpení tím neskončilo. Vrátil se do Lehnice na své statky a vzdal se funkce ředitele Královské rytířské akademie, o které by pravděpodobně stejně přišel, protože zcela jistě nepůsobil důvěryhodně.

Válka mezi Pruskem a habsburskou monarchií zkomplikovala Anně Barboře později i odjezd do Vídně, kde měla vyřídit náležitosti týkající se pozůstalosti po zesnulém otci. Ačkoliv je plná moc, kterou vybavila svého švagra, aby v jejím jméně celou záležitost vyřídil,

²⁸² TAMTÉŽ.

²⁸³ O jeho zajetí je zanechána zpráva na zadní straně rytiny, která je uchována v SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré. Viz SMUTNÝ, Bohumír. *Potštejnská manufaktura*, s. 58.

²⁸⁴ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1121.

²⁸⁵ SMUTNÝ, Bohumír. *Potštejnská manufaktura*, s. 51.

bez datce,²⁸⁶ pravděpodobně lze usuzovat, že dědické záležitosti se vyřizovaly ve Vídni koncem dubna 1741, protože testament Jana Kryštofa nese poslední datum úředního potvrzení 25. dubna 1741.²⁸⁷ Jak sama v plné moci uvádí, politická situace ji tehdy odjezd do Vídně neumožňovala, a proto musela ve věci dědického řízení zplnomocnit svého švagra Josefa Antona svobodného pána von Ludwigsdorff.²⁸⁸

Příležitost k vyřešení nezáviděníhodné situace, kterou pro některé Slezany představovala pruská okupace, se naskytl v roce 1742, když byla mezi nepřáteli uzavřena mírová dohoda umožňující emigraci ze Slezska.²⁸⁹ Jan Ludvík se jí rozhodl využít v roce 1746, kdy prodal své slezské statky a 8. září 1746 zakoupil od hraběnky Alžběty z Hautois rozené Zárubové z Hustířan panství Potštejn.²⁹⁰ Téhož měsíce ohlásil válečné a dominikální komoře záměr emigrovat do Čech a ještě téhož roku se s rodinou na panství Potštejn odstěhoval. V roce 1749 nechal postavit v Potštejně barokní zámek, kde se svou rodinou žil a zároveň zde začal své podnikání ve službách císařského páru Františka Štěpána Lotrinského a Marie Terezie. V plátenické manufakturní výrobě zužitkoval slezské zkušenosti, protože slezská plátenická výroba byla rozvinutým odvětvím, jehož produkty habsburská monarchie uplatňovala i v zámořském obchodě.²⁹¹ Avšak Ludvíkovo podnikání není náplní této práce, tudíž ho ponechám stranou a budu se i nadále věnovat pouze „ženským otázkám“. O manželském a rodinném soužití v 50. a první polovině 60. let v podstatě nejsou doklady. První dvě děti byly provdány/ oženy a syn Jan Ludvík si žádnou nevěstu zatím nezvolil. Rodina pravděpodobně střídavě žila v pražském paláci a na potštejnském sídle.

Anna Barbora zakoupila od 5. června roku 1750 panství Nové Hrady v chrudimském kraji od Josefa hraběte Trautsohna. Kupní cena byla stanovena na 100 000 rýn. zl.²⁹² Dalších 19 000 zl. vydala Anna Barbora společně se 100 dukáty klíčného za nábytek a jiné vybavení zámku.²⁹³ Rod Trautsohnů tehdy upadl do kridy a prodej zámku byl náplastí na špatnou

²⁸⁶ Plná moc Anny Barbory k vyřízení pozůstalosti po otci. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1129.

²⁸⁷ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1128.

²⁸⁸ Plná moc Anny Barbory k vyřízení pozůstalosti po jejím zesnulém otci. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1129.

²⁸⁹ SMUTNÝ, Bohumír. *Potštejnská manufaktura*, s. 51.

²⁹⁰ TAMTÉŽ.

²⁹¹ Více o Chamarého manufakturním podniku viz SMUTNÝ, Bohumír. *Potštejnská manufaktura*. Dále také KLÍMA, Arnošt. *Manufakturní období v Čechách*. Praha, 1955.

²⁹² *Zámek Nové Hrady: Stavebně-historický průzkum*. Praha, 1981, s. 7.

²⁹³ TAMTÉŽ.

finanční situaci. Anna Barbora tak vyplatila některé Trautsohnovy věřitele.²⁹⁴ Sama si však musela peníze půjčit, protože rodina ztratila hodně peněz svou emigrací ze Slezska. Z toho období je v rodovém archivu uložena nejedna charta bianca, stvrzenky o uhrazených splátkách a pár dlužních úpisů.²⁹⁵

²⁹⁴ Informace o koupi panství a splácní Trautsohnových dluhů viz archiválie uložené v SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1147-1151. Dále také viz *Zámek Nové Hradky*, s. 7.

²⁹⁵ Viz např. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1157-1166, 1167-1172 a 1174-1175.

2.3. Vdovství

Vypadá to, že život manželský plynul harmonicky až do okamžiku náhlého zlomu, který nastal 24. dubna 1764, když Jan Ludvík zemřel v Praze na mrtvici.²⁹⁶ Pro jeho manželku to znamenalo novou životní fázi. Stav vdovský je na jednu stranu opěvovaný jako životní fáze, která ženě přináší relativně větší svobodu, poněvadž se již nevrací do podřízenosti svých mužských příbuzných.²⁹⁷ Smrt manžela mohla být také vysvobozením pro ženu, která v manželství trpěla.²⁹⁸ Svoboda ale na druhou stranu mohla být vykoupena starostmi, zejména těmi finančního rázu.

Vdovství se také těšilo velké pozornosti teologů a učenců. Ti považovali za nutné vymezit vdově určité hranice, které neměla překračovat. Jednalo se zejména o nebezpečí, že by mohla začít vést prostopášný život, mohla by se začít chovat necudně.²⁹⁹

Aby se předešlo situaci, že by se ovdovělá žena ocitla bez prostředků nezbytných k živobytí a tím došlo k ohrožení její společenské pozice, docházelo během manželství k uzavírání smluv či vydávání darovacích listin, které měly manželce zajistit bezproblémové dožití v případě, že se manžel odebral na onen svět jako první.³⁰⁰ V prvé řadě zde bylo věno, na které měla po smrti svého manžela nárok. Pro všechny případy se věno navíc pojišťovalo na některém z mužových statků, aby žena měla jistotu, že po smrti manžela získá, co jí patří.³⁰¹

I Jan Ludvík dle dobových zvyklostí závazně svatební smlouvou zajistil Barbořin vdovský nárok. Původně bylo Barbořino věno pojištěno na slezském statku Klonice.³⁰² Po emigraci z okupovaného Slezska byl sepsán již vzpomínaný dodatek, jímž ručil Anně Barboře na jiném panství, které dodatek bohužel konkrétně nesděljuje. Dále jí bylo svatební smlouvou zaručeno 600 rýnských zl. ročně, přičemž jí měly být vypláceny čtvrtletně.³⁰³ Navíc jí ve smlouvě zaručil bydlení na jeho potštejnském sídle dle její libosti a potřeby.³⁰⁴ To vše pod

²⁹⁶ SMUTNÝ, Bohumír. Jan Ludvík Harbuval ze Chamaré, s. 163.

²⁹⁷ KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy*, s. 39-40.

²⁹⁸ Velmi známým příkladem takové šlechtičny je Perchta z Lichtenštejna, roz. z Rožmberka. Její dopisy plně popisovaného utrpení vydala: SKÝBOVÁ, Anna (ed.), *Listy bílé paní rožmberské*, Praha 1985.

²⁹⁹ Touto problematikou se například věnoval Erasmus Rotterdamský či Jan Amos Komenský. KRÁL, Pavel. *Žena a smrt v 16. a 17. století*. In LENDEROVÁ, Milena et al. *Eva nejen v ráji*, s. 108-111.

³⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 111-112.

³⁰¹ TAMTÉŽ.

³⁰² Dodatek ke svatební smlouvě. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

³⁰³ TAMTÉŽ.

³⁰⁴ TAMTÉŽ.

jedinou podmínkou - že se již nevdá. Novým sňatkem přišla žena o svá práva přirknutá zesnulým manželem. Stala by se totiž členkou nové rodiny a závaznými by staly smlouvy uzavřené s novou rodinou. Jako vdova by již uzavírala smlouvy sama a sama by rozhodla o tom, zda se za nápadníka provdá či ne.³⁰⁵

Vdovské nároky museli pozůstalí příbuzní akceptovat, i když tak mnohdy činili velkou nelibostí a dávali si velký pozor, aby si vdova nevezala víc, než jí bylo přiděleno.³⁰⁶ Vdova se však mohla domáhat svých práv soudně.³⁰⁷

Novým sňatkem ztrácela žena veškerý nárok na rentu, bydlení a i nabytou svobodu, poněvadž se opět podrobovala muži. I tato podmínka zachování jména rodu a stavu vdovského nebyla v dodatku opomenuta.

Dále se po smrti manžela setkávaly s další novou rolí – rolí poručnice nad vlastními dětmi. Nebylo to nic neobvyklého.³⁰⁸ Jan Ludvík nezapomněl při sepisování dodatku ani na své děti z prvního manželství. Anně Barboře pro případ poručnictví odkazoval 6000 rýn. zl., které měla rovným dílem rozdělit mezi své nevlastní potomky, aby se tak zabránilo možným roztržkám.³⁰⁹ Zdá se ale, že Anna Barbora vycházela se všemi svými dětmi a k žádným roztržkám nedošlo. Anna Barbora po smrti manžela částečně změnila životní styl a mnohem více času začal trávit na rodových venkovských sídlech. Jednak pobývala často u svého syna Jana Antonína na Potštejně, jednak na svém panství Nové Hrady v chrudimském kraji.

Ve svých téměř 54 letech se rozhodla, že se již neprovdá. Pravděpodobně k tomu nebyla potřeba, protože se zdá, že v žádném případě finančně nestrádala. Většina dlužních úpisů, které jsou s ní spojené, pochází z doby, kdy Anna Barbora kupovala panství Nové Hrady. Po smrti Jana Ludvíka na ní připadla část dluhů, které měl, a jež musela uhradit.³¹⁰ Avšak doklady o nějakých nových půjčkách, které by potřebovala na pokrytí životních potřeb a nákladného šlechtického životního stylu, chybí.

Svého manžela přežila o necelých deset let. V posledních letech života trpěla revmatologickými problémy. Zemřela 26. února 1773 a její syn jí pochoval v rodové hrobce, kterou zbudoval na panství Nové Hrady v kostele sv. Jakuba.

³⁰⁵ LENDEROVÁ, Milena - KOPIČKOVÁ, Božena - BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích*, s.

³⁰⁶ KRÁL, Pavel. *Žena a smrt*, s. 112-113.

³⁰⁷ TAMTÉŽ.

³⁰⁸ KRÁL, Pavel. *Žena a smrt*, s. 112-113., TÝŽ. *Žena ve šlechtických testamtech 16. a 17. století*. In *Československá historická ročenka 2001*, s. 157-167. ISBN: 80-210-2743-6.

³⁰⁹ Dodatek ke svatební smlouvě. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1123.

³¹⁰ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1173.

O jejím životě nejvíce vypovídají její osobní deníky, které reflektují strasti i slasti jejího každodenního života.

2.4. Smrt

Smrt v minulosti patřila k životu a byla jeho nedílnou součástí. V rámci křesťanské víry bylo nezbytné být na ni dobře připraven. V praxi to znamenalo mít před smrtí všechny své pozemské věci v pořádku, aby tak člověk mohl dojít tzv. dobré smrti.³¹¹ Smrtí se křesťan nesměl nechat zaskočit, proto byly testamentsy sepisovány s předstihem a v okamžiku, kdy člověk umíral, se dopisovaly kodicily.³¹² Neznalost hodiny smrti byla také v testamentu uváděna jako jedna z hlavních příčin pořízení poslední vůle.³¹³

Anna Barbora byla zbožnou ženou a její odkaz pozůstalým a přání vztahující se k jejímu tělu a duši nejsou ničím zvláštní. Byla ženou své doby a její barokní zbožnost ji provázela během celého života. I u ní se příprava na smrt projevila skutky, které měly její duši zatíženou hříchy pomoci ke spáse. Patřily sem nejen pravidelné modlitby a účast na církevních slavnostech, ale také podpora církevních řádů, iniciace církevních staveb... To vše Anna Barbora během svého života dodržela. Ve své poslední vůli si pak ještě předplatila 2000 zádušních mší, jež měly být slouženy během tří dnů bezprostředně po její smrti.³¹⁴ Navíc odkazy řádům piaristů, paulánů, kapucínů a hybernů a také farním kostelům na rodových panstvích (všem po 200 zl.) si zaručila další zádušní mše sloužené k záchraně její duše. V podstatě si přála za každý zlatý jednu mši.³¹⁵ Svůj odkaz finanční částky 2000 zl. novohradským poddaným a 1000 zl. potštejnským poddaným objasňuje přáním, aby na ni často vzpomínali a modlili se za její duši. Bylo vcelku samozřejmé, že i příbuzní nechávali sloužit mše za své blízké zesnulé.³¹⁶

Všechny ostatní odkazy se již týkaly pozůstalých příbuzných a služebných. Její testament pamatoval stejnou měrou na mužské i ženské příbuzné, není z něj tedy patrná ženská solidarita, o kterých se zmiňoval Pavel Král u závětí staršího data.³¹⁷ V prvé řadě

³¹¹ BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených.*, KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha, 2004. ISBN: 80-7185-639-8.,

³¹² SWIEDEROVÁ, Kristina. Testamentsy urozených žen doby baroka. Několik poznámek k tématu. In *Theatrum historiae* 5, 2009. Pardubice, 2009. ISSN: 1802-2502, s. 63.

³¹³ Tento důvod neopomněla poznamenat ani Anna Barbora a její rodina. Viz např. poslední vůle Anny Barbory Harbuval von Chamaré, poslední vůle Marie Stanislavy von Sannig, poslední vůle Jana Kryštofa von Sannig. Všechny jsou uloženy v SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1124, 1128 a 1131. Dále také viz např. KRÁL, Pavel. *Žena ve šlechtických testamentech*, s. 164.

³¹⁴ Testament Anny Barbory Harbuval von Chamaré. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1124.

³¹⁵ TAMTĚŽ.

³¹⁶ SWIEDEROVÁ, Kristina. Testamentsy, s. 74-77.

³¹⁷ KRÁL, Pavel. *Žena ve šlechtických testamentech*, s. 165-166.

pamatovala na své děti. Nevlastním dětem odkázala 3000 zl. každému. Její vlastní syn Jan Antonín se stal univerzálním dědicem.³¹⁸ Velmi vysokou částku přiřkla své „*obzvláště oblíbené*“ snaše Johance.³¹⁹

V protikladu k tomu, jak se snažila zajistit své duši dobré zacházení během posledního soudu, stálo její přání, jak nakládat s jejím zesnulým tělem. Na rozdíl od jejího otce, který ve svém testamentu přesně instruoval nejen místo pohřbu, počet nosičů rakve, jejich oděv a vzhled svící (a mnoho jiných detailů), Anně Barboře stačilo, když její zesnulé tělo uloží pozůstalí na místo, kde odpočíval ve věčném pokoji její hrabě.³²⁰ Po její smrti 26. 2. 1773 byla pochována v rodové hrobce v kostele sv. Jakuba v Nových Hradech.

³¹⁸ Testament Anny Barbory Harbuval von Chamaré. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1124.

³¹⁹ „*sonderliebwehrste*“, TAMTÉŽ.

³²⁰ Testament Anny Barbory Harbuval von Chamaré. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1124.

3. Život na zámku aneb šlechtická kultura a každodenní život ve světle deníků dvou urozených žen

3.1. Aristokratický život všední i nevšední

3.1.1. Venkovská rezidence versus městský palác

O každodenním životě obou žen rozhodovalo velkou měrou místo pobytu. Městská rezidence skýtala mnohem pestřejší možnosti každodenního vyžití v širokém okruhu aristokracie než venkovská rezidence. Na to, zda ženy pobývaly na venkově nebo ve městě, které zastupovala v obou případech pražská města, mělo vliv několik faktorů:

- manželova kariéra/ manželovy zájmy
- zdravotní stav
- společenské dění

Jednalo se o zásadní vlivy na rozhodování o místě pobytu v průběhu roku. Anna Barbora byla odmalička zvyklá na ruch města, neboť období dětství a dospívání strávila se svou rodinou ve Vídni. Město nabízelo velké množství divadelních představení, oper a operet, možnost návštěvy urozených dam a docházka do šlechtických společností. Je zřejmé, že všech těchto možností s chutí plně využívala a že nebyla příliš zvyklá na pobyt v ústraní sídla stojícího mimo hlavní dění. Proto není divu, že při pobytu mimo Prahu byla schopná odbýt několik dní v řadě větou „*nic se nedělo*“.³²¹ Dokud její manžel žil, užívala si radovánek v městských palácích a urozené společnosti. Po jeho smrti v roce 1764, se na dva roky stáhla z Prahy. Její životní styl se tím nejspíš razantně proměnil a pozvolna se k němu vracela až během roku 1766, kdy pobývala opět hojně v Praze se svým synem a snachou.³²² Přesto však již nikdy nenabyl takového formátu, jaký měl před úmrtím Jana Ludvíka. Mnohem více času trávila na svém panství Nové Hrady a na návštěvě svého syna a snachy na Potštejně. Její životní styl se tím přiblížil období, v němž Johanka pobývala výhradně na Potštejně.

Ani u jedné z nich tedy nelze pozorovat oblíbený trend, který se vyznačoval zimními pobyty ve městě, kde v té době společenský život propukal naplno a asi největšího rozmachu

³²¹ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1116.

³²² Viz třetí deník z roku 1766. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1117.

dosahoval během masopustu, a letními a podzimními pobyty na venkově. Zdá se, že tento trend na ně nepůsobil a dámy zkrátka pobývaly tam, kde jim to zcela vyhovovalo. Anna Barbora zpočátku neměla potřebu pobývat na svém panství Nové Hradky, neboť měla dobrého správce, který se dokázal v její nepřítomnosti o vše postarat. Ona se mu tím ve své poslední vůli náležitě odměnila – dostal za své dobré a věrné služby 2000 zl.³²³ V posledních letech života se však z Prahy stáhla a pobývala střídavě u svých dětí (začala zajíždět i na trautmansdorffské panství Horka) a v Nových Hradech.

3.1.2. Cestování

Cestování nerozlučně patřilo k životnímu stylu šlechty. Pokud vlastnila několik panství, bylo třeba alespoň čas od času zajet zkontrolovat jejich chod.³²⁴ Mladí šlechtici cestovali za vzděláním a za získáním kulturního rozhledu, v pozdějších letech cestovali za kariérou, pokud to bylo třeba.³²⁵ V průběhu 18. století, ale spíše až v 19. století se začalo cestovat kvůli zdraví.³²⁶ Kratší cesty byly podnikány i za účelem návštěvy přátel a příbuzných.

Účely cest Anny Barbory i Johanky byly stejné. Obě cestovaly mezi venkovskou rezidencí a pražským palácem, obě cestovaly do lázní, kde se léčily ze svých neduhů a užívaly si společenského života. Vzhledem k tomu, že síť silnic byla v první, ale potažmo ještě i v druhé polovině 18. století v katastrofálním stavu, nebylo cestování ani pohodlné, ani rychlé.³²⁷ Během cest byly používány ty samé silnice, při delších cestách bylo nutné najít vhodný nocleh. Anna Barbora využívala sítě pošt, žádná stížnost na jejich kvalitu nebyla v denících zaevidována. Při cestách z Potštejna do Prahy, která zastavovala buď v Českém Brodě nebo v Chrudimi či Čáslavi.³²⁸ Na cestě z Prahy do Teplic, kam začala v druhé

³²³ Testament Anny Barbory Harbuval von Chamaré. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1124.

³²⁴ KUBEŠ, Jiří. *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*. Disertační práce HÚ Jihočeské univerzity. České Budějovice, 2005, s. 70-84.

³²⁵ KUBEŠ, Jiří (ed.). *Šlechta na cestách v 16. - 18. století. Sborník příspěvků (nejen) ze 3. adventního kulatého stolu, který se na téma "Prameny k dějinám šlechtického cestování, 1550-1800" konal na půdě Katedry historických věd FF UPa dne 28. listopadu 2005*. Pardubice 2007. ISBN 978-80-7194-928-2.

³²⁶ HANULÍK, Vladan. Návštěvnost lázní v českých zemích mezi lety 1750-1850. In LORMAN, Jaroslav – TINKOVÁ, Daniela. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, 2009, s. 118-148.

³²⁷ HLAVÁČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku*. Praha, 1996. ISBN: 80-7203-015-9.

³²⁸ Viz např. 19. června 1763. První deník Anny Barbory, SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1117.

polovině 60. let 18. století jezdit na lázeňskou kúru, se stavovala v Lovosicích.³²⁹ Ani jednou nevyužila zastávky a noclehu u přátel či příbuzných.

Na cestě z Potštejna do Nových Hradů u Skutče, panství, jež náleželo Anně Barboře, nebylo třeba zajišťovat nocleh, neboť cesta trvala asi 4,5 hodiny a nikdy se nejezdilo tzv. na noc. Tato trasa byla velmi frekventovaná, samotná Anna Barbora v letech 1767-1773 velmi často přejížděla z jednoho zámku na druhý, zejména proto, že chtěla pobýt se „svými dětmi.“³³⁰

Anna Barbora pak také během cest se svým manželem zajížděla na jejich panství Lhotka. Nikdy tam ale nepobyli déle než pár dní a Lhotka spíše fungovala jako mezistanice a snad i jako zásobovací centrum jejich pražského paláce.

3.1.3. Manželské soužití

Jak se zdá, Anna Barbora žila ve „svém“ ženském světě nabytém množstvím aktivit a její manžel a jeho každodenní starosti stály stranou. V denících jim příliš prostoru nevěnuje. Na druhou stranu měli společné přátele, které navštěvovali, jako pár sen objevovali v divadelní lóži a šlechtických společnostech. Většinou se o hraběti dozvídáme pouze tehdy, pokud se to bezprostředně dotýkalo i Barbořina programu. Společně obědvali u příbuzných, chodívali spolu na bály a divadelní představení, cestovali z jednoho sídla na druhé. Přesto však většinu dne trávili všeobecně odděleně. Jan Ludvík býval patrně zaneprázdňen plátenickým podnikáním a Barbora se věnovala šlechtickým radovánkám. Vyskytují se ale zápisy, v nichž se zrcadlí její péče o jeho zdraví. Pokud měl například Jan Ludvík velké bolesti břicha, jako například 21. dubna 1763, neváhala zavolat doktora a sledovala jeho stav, neboť další den si poznamenala, že je mu již dobře.³³¹ Jejím zájmu neunikly ani jeho návštěvy. Rozhodně tedy nelze tvrdit, že by se o jeho denní aktivity vůbec nezajímala.

Pravděpodobně velkou ranou byla pro Annu Barboru smrt jejího manžela, která přišla nečekaně 24. dubna 1764. Poslední zápis z Barbořina deníku je právě z tohoto dne a v ničem se neliší od zápisů jiných. V tento den si poznamenala:

³²⁹ Deník z let 1769-1770. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, třetí deník Anny Barbory, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1118.

³³⁰ „*Meine kúnder*“ nazývala svého syna Jana Anotnina a jeho manželku Johanku.

³³¹ Deník z roku 1763. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115.

„den 24ten haben wir in früh in klesterl die meeß gehört zu mitag haben zwey majores mit ihren frauen von bohmis ch brodt, der haubtmann vor kawersch in mit ihr der auersperch und ein geistlicher von klösterl zu mitag gespeiset nach dem essen haben wir widerum bis 7 Uhr getantzet“³³²

Pak se Anna Barbora na několik měsíců zcela odmlčela. Z výše uvedeného je zřejmé, že smrt jejího hraběte byla stejně náhlá jako nečekaná a Anna Barbora v rámci smutku přestala deník vést. Stejně tak, jako existovaly tzv. spouštěče, tak asi existovaly situace, kdy bylo vedení deníku přerušeno. Jen velmi pozvolna se začala k psaní vracet v říjnu téhož roku. Avšak jedná se o zápisky velmi strohé (celý měsíc zvládla vtěsnat do pár řádků) a obsah zápisků spíše vypovídá o nutnosti zaznamenat si běžné výdaje, platy služebnictvu apod. Po dobu několika měsíců zcela mizí informace o zábavě jakéhokoliv druhu. Zdá se tedy, že Anna Barbora držela po dobu několika měsíců smutek a pak se pomalu začala vracet do běžného života. V lednu roku 1765 již věnuje deníku více času, ale stále se jedná spíše o záznamy finančních výdajů a pohybu po jednotlivých panstvích, dál styky s duchovními. S postupem času začaly přibývat zápisy a rok 1766 se již nesl v duchu každodenních návštěv a karetních partiček.

Johančiny deníky podávají ale detailnější zprávy o činnostech jejího muže Jana Antonína. Snad to bylo způsobeno dlouhými pobyty na Potštejně, kde hraběnka neměla takové možnosti rozptýlení jako její současnice v Praze či Vídni, snad byla důvodem pestrost zájmů učeného Jana Antonína. Hrabě nejvíce proslul svou touhou po nalezení pokladu, dle pověsti ztraceného na starém hradě Potštejně. Jeho touha objevit poklad byla tak silná, že neváhal trávit dlouhé hodiny v podzemí, a to i v chladných zimních měsících.³³³ Podzemní chodby sloužily rovněž jako atrakce pro hosty, kteří zavítali na panství. Jediným výsledkem však bylo rozrytí hradních základů a promrhaný čas. Hrabě svůj vysněný poklad nikdy nenašel. Bohužel už však nevíme, za jakých podmínek se rozhodl s honbou za tímto přeludem skoncovat a jak toto jistě obrovské zklamání nesl.

Několik let nato však jeho srdce zaplálo pro nový technický vynález – montgolfiéry. O jeho nové zálibě Johanka informuje poprvé 17. ledna 1791. Touto technickou novinkou byl zaujat již od roku 1787, když začal studovat odbornou literaturu vztahující se

³³² „24tého jsme ráno vyslechli mši v klášteře, u oběda jsme měli dva majory s jejich ženami z Českého Brodu, hejtmanana von Kawersch in (?) s ní [,] Aueršperka a jednoho duchovního z kláštera[,], po jídle jsme opět tančili až do 7 hodin“ Viz zápis z 24. 4. 1764. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV6 karton č. 31, inv. č. 1115.

³³³ Deník z roku 1782. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1476.

k vzduchoplavectví,³³⁴ jímž se proslavili francouzští bratři – vynálezci Joseph Michel a Jacques Etienne Montgolfierové.³³⁵ Jan Antonín si zajistil vše potřebné pro to, aby mohl své pokusy s horkovzdušným balónem realizovat na Potštejně. Mnohdy trávil večery „pletením sítě“³³⁶ pro svůj balón. Každý den (pokud byl přítomen na svém potštejnském sídle) s ním prováděl pokusy, po příchodu jara se přesunul na louku a pilně ve svých experimentech pokračoval. Několikrát demonstroval plody svého úsilí i před svými blízkými, které doslova nahnal na louku, aby se mohl pochlubit. Johanka konstatovala, že jí „její pán“ nedal pokoj, dokud mu neslíbila, že za ním přijde na louku, kde s balónem pracoval. Na její účasti mu tedy očividně záleželo. Johanka se zmiňuje, že 15. června 1791 bylo před urozenou společností uspořádáno představení, ve kterém Jan Antonín vypustil tři různě veliké balóny.³³⁷ Pro Johanku to bylo jistě vítaným zpestřením stereotypního pobytu na venkovské rezidenci. Více prostoru na stránkách deníku věnovala hlavně úspěšnějším pokusům s balóny a pak také nepříliš vydařenému pražskému pokusu Jean-Pierra Blancharda, známého svým přeletem kanálu La Manche. Tento francouzský měšťan z Calais prezentoval vzduchoplavectví v českých zemích v roce 1790, když se společně s hrabětem Jáchymem ze Šternberku vznesl nad Prahou. Hrabě Šternberk byl členem pražské učené společnosti a měl v úmyslu z balónu učinit určitá meteorologická pozorování.³³⁸ Avšak jejich let nedopadl příliš slavně. Oba vzduchoplavci se zřítily k zemi, naštěstí pád přežili.³³⁹ Blanchard slavil větší úspěch se svým letem uskutečněným v září 1791 v předvečer stavovského bálu, kdy se jeho let stal součástí velkých slavností uspořádaných na počest čerstvě korunovaného českého krále Leopolda II. a jeho choti Marie Ludviky.

Byl to zřejmě Blanchardův neúspěšný pražský let, jenž přiměl Jana Antonína k nápadu naučit se ovládat balón. Jeho manželka poznamenala, že Janu Antonínovi šlo hlavně o to, naučit se balón řídit ze země, ne se v něm proletět. Nutno dodat, že nebyl prvním urozeným nadšencem. Předstihla ho Marie Kristýna z Dietrichsteina, kněžna oplývající řadou pestrých

³³⁴ SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv*, s. 11.

³³⁵ První úspěšný pokus bratrů Montgolfierů s horkovzdušným balónem proběhl 5. června 1783, další uskutečnili v Paříži 19. září t. r. v přítomnosti královské rodiny, kdy byla k balónu zavěšena klec s ovci, kachnou a kohoutem, a posléze, se rozhodli pro první pokus o let s člověkem. Šťastlivcem, který se ho zúčastnil, se stal markýz d'Arlandes. Stalo se tak v říjnu téhož roku. *Ottova naučná encyklopedie* (elektronická verze). Svazek 1, s. 281 (heslo „aéronautika“), tamtéž, svazek 17, s. 583 (heslo „Montgolfier“).

³³⁶ „...netz strücker“, například 14. ledna 1791: „mein herr schreibe, zu weihlen netz strücker, auch oft schlafte [...]“. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. D IV 10, karton č. 42, inv. č. 1477.

³³⁷ SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. D IV 10, karton č. 42, inv. č. 1477.

³³⁸ PETRÁŇ, Josef. *Kalendář, aneb čtení o velkém korunovačním plese v pražském Nosticově divadle 12. září 1791 v časech Francouzské revoluce*. Praha, 2004, s. 180–181.

³³⁹ 17. ledna 1791, viz SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, signatura DIV10, karton č. 42, inv. č. 1477.

zájmů, v roce 1784. Ta iniciovala první vzlet balónu na Moravě v Židlochovicích.³⁴⁰ Zdá se, že Johanka neměla dobrodružnou povahu kněžny z Dietrichsteina. Z jejích deníků vyplývá, že veškeré aktivity manžela sledovala z povzdálí a sama se nijak neangažovala.³⁴¹

3.1.4. Dům a péče o něj

Pokud se týče péče o urozenou domácnost, doménu šlechtičny, jsou v tomto ohledu výmluvnější deníky Anny Barbory. Zmiňuje v nich výdaje, věnované na chod domácnosti, na ošacení nejen své, ale i sloužících, kteří byli členy domovního společenství a paní domu se o ně také musela starat. Neopomene rozepsat platy, přidělované víceméně pravidelně veškerému služebnictvu, zmiňuje úkoly, které personálu rozdělovala, vypisuje nové služebníky, které přijímala do služby.

Anna Barbora se patrně občas sama angažovala v prodeji panských naturálií. Inkasované peníze za prodej ovoce, zeleniny, dříví nebo zvířete vždy pečlivě odváděla svému manželovi. Již Josef Janáček podotýkal ve své publikaci *Ženy české renesance*, že bylo jevem běžným, že se žena nejen sama angažovala v prodeji produktů velkostatku přímo obchodníkům nebo překupníkům.³⁴² Taktéž se aktivně podílely na správě panství. Důvodem mohla být manželova dlouhodobá nepřítomnost, ale i ženina vlastní iniciativa. Anna Barbora jako majitelka panství rozhodovala téměř o všem dění na jejím panství. Jmenovaný správce za ní dojížděl, aby ji předal veškerý výdělek panství a informoval ji o jejím stavu.³⁴³ Jako majitelka též rozhodla o rekonstrukci novohradského renesančního zámku. Stavební úpravy probíhaly v letech 1756-1773. Financovala je Anna Barbora, jak ukazují účty z let 1756-1773.³⁴⁴

Starala se o to, aby domácnost fungovala pod její taktovkou naprosto dokonale a bez problémů.³⁴⁵ Každá urozená dívka byla na tuto roli hospodyně připravována od malička.

³⁴⁰ Sbírala přírodniny a minerály, věnovala se péči o hospodářství na jižní Moravě, svému synovi zařídila výchovu v duchu osvícenství. Viz KROUPA, Jiří. *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*. Brno, 2006, s. 37–42.

³⁴¹ O zálibách Jana Antonína obsáhleji viz JANÁČKOVÁ, Pavla. *Deníky Johanky Harbuval-Chamaré, rozené z Valdštejna*, bakalářská práce FF Univerzity Pardubice, Pardubice 2008.

³⁴² JANÁČEK, Josef. *Ženy*, s. 55.

³⁴³ Vypovídají o tom všechny její deníky.

³⁴⁴ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1218 a karton č. 4, inv. č. 1219-1228.

³⁴⁵ Takové poznámky jsou hojně obsaženy ve všech denících Anny Barbory. Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115-1119.

V jiných dokumentech z pozůstalosti Anny Barbory lze najít další informace ohledně péče o dům. Zajímavým zdrojem informací je bezpochyby její kuchařka, která obsahuje na 76 receptů na sladké i slané pokrmy.³⁴⁶ Jednalo se o sešit s pevnými zelenými deskami s červenými ornamenty a rozdrolenou černou rodovou pečetí. Listy nebyly nijak předtištěné a umožňovaly autorce libovolně si recepty rozvrhnout. Na vnitřní straně desek je pak kuchařka nadepsána „*Znamenitá kuchařka*“.³⁴⁷ Všechny recepty si Anna Barbora osobně zaznamenala. A všechny pokrmy označuje jako dorty, avšak dnešní člověk by tím byl překvapen. Recepty si pravděpodobně urozené dámy vyměňovaly, u dvou si totiž zapsala, od které přítelkyně je dostala.³⁴⁸

Druhou část kuchařky tvoří seznam různých vydání, nelze z nich však pro jejich torzovitost vyvodit žádný obecnější závěr. Kuchařku³⁴⁹ a jiné předměty určené pro domácnost, dostala Anna Barbora ve své výbavě, nakoupené v rozmezí několika měsíců před uzavřením sňatku.³⁵⁰ Celkově sice tvoří tyto předměty menšinu, avšak možná právě to podtrhuje jejich význam pro budoucí život. Nezdá se být proto pravdivým tvrzení Jaroslava Prokeše, že šlechtičny byly vychovávány jen pro zdárné plnění svých společenských úkolů.³⁵¹ Je zjevné, že Anna Barbora i Johanka trávily svůj čas i péčí o domácnost, a možná – alespoň pokud se Johanky týče – se méně věnovaly společenským radovánkám.

Zdá se také, že manželé se o výdaje na chod domácnosti dělili. Vyplývá to z Barbořiných deníků. Každý měsíc píše, že svému hraběti zaplatila 27-28 rýnských zlatých za své služebnictvo. On na druhou stranu čtvrtletně dával Anně Barboře 20 zl. a 54 Kr na vydržování jejího fraucimoru, také jí pravidelně dával již vzpomínané „spenadelgeld“ a „kuchelgeld“, o významu druhého však není zaznamenána žádná narážka.³⁵² Mimoto se dělily

³⁴⁶ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 34, inv. č. 1233.

³⁴⁷ „*Köstliches Kochbuch*“. Dále je nadepsán rok 1746. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 34, inv. č. 1233.

³⁴⁸ Jedná se o recept na skořicový dort od slečny nečitelného jména a recept na špekový dort od blíže neznámé Lízy („*eine speck tortten von der lisel*“). Viz recept č. 38. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 34, inv. č. 1233.

³⁴⁹ Bohužel u této položky není v seznamu žádný bližší popis, proto se dnes již bohužel nedozvíme, zda se jednalo o dochovaný sešit, který Anna Barbora později využila nebo o nějakou vydanou kuchařskou knihu.

³⁵⁰ Výbava byla pořízena na přelomu let 1736 a 1737. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1215. Vedle drahých šperků, látek a ošacení je zde zaznamenány potřeby na ruční práce a řada různých předmětů pro šlechtickou domácnost (kuchařka, ložní prádlo, peří, cukrářské formy, nebo nákladné pochutiny jako skořice či čokoláda.

³⁵¹ PROKEŠ, Jaroslav. České ženy 18. století. In: STLOUKAL, Karel. *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha, 1940, s. 340.

³⁵² Zmíněné částky jsou uvedené například 1. října 1763. Viz Deník z roku 1763. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115.

například i o výdaje na předplacenou divadelní lóži, která je stála 10 dukátů. Sdíleli ji s hraběnkou Valdštejnovou, matkou jejich budoucí snachy.³⁵³

Vedení účtů a seznamů cenného vybavení domu bylo naprostou samozřejmostí. Archiválie tohoto typu se dochovaly v obou případech. Johanka si vedla seznam porcelánu, skla a kuchyňského nádobí na všech rezidencích,³⁵⁴ Anna Barbora seznam stolního nádobí. Zatímco o Johančině účetnictví se pouze dočteme z deníků (vyjma účtu za nakoupený vídeňský porcelán³⁵⁵) a díky tomu víme, že se účtům věnovala pravidelně, Anna Barbora vedla výdaje domácí pokladny,³⁵⁶ měsíční vyúčtování služebnictva³⁵⁷ a navíc celé její deníky jsou plné informací o tom, za co utrácela peníze, jaké částky a za co odváděla svému manželovi. Zejména díky Anně Barboře je zřejmé, že jí rukama procházely velké částky, které evidovala a řádně zaznamenávala. Její deníky tak zrcadlí její hospodaření během manželského života, ale také v době, kdy byla vdovou a na vše byla sama.

Domácnosti a financím Johanka na papíře věnovala jen minimum prostoru. Deníku spíše ale svěřovala, že jí tato činnost během dne pravidelně zaměstnávala, co bylo přesně náplní této práce, neuvádí. Byla pro ni patrně natolik samozřejmá, že necítila potřebu o ní podrobněji psát.

³⁵³ 14. října 1763. Viz TAMTÉŽ.

³⁵⁴ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1479.

³⁵⁵ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1480.

³⁵⁶ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 34, inv. č. 1233.

³⁵⁷ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 33, inv. č. 1216.

3.1.5. Potomci

Krom péče o správný chod domácnosti měla urozená žena splnit svůj hlavní úkol – porodit manželovi co nejvíce dětí, aby, v době vysoké dětské úmrtnosti - zajistila kontinuitu rodu. Anna Barbora tento hlavní cíl manželského spojení splnila, nicméně v deníku se - až na drobné výjimky - její vztah k synovi Janovi Antonínovi neodráží. Ale když již dospělý Jan Antonín onemocněl a byl na tom tak zle, že mu k lůžku přivolali kněze, zapisovala si denně starostlivě jeho stav. Zde je popis průběhu jeho nemoci tak, jak jej matka zaznamenala:

„[...] den 22ten sündt wir umb 5 uhr abents widerum zuhause kommen wo wir dem tondel sehr krank angetroffen, der docter aher hat ihm zu ader gelassen und zwey christerern geben den 23ten haben wir ihne widerumen zwey mahl zur ader gelassen und sehr ubles blut gehabt abents hat die hitz etwas nachgelassen der pater pichler war bey ihne den 24ten ist mein sohn sehr schlechd gewesen und ist mit allen heyl sacramenten und letzter öhlung versehen worden den 25ten war er in allen und höchst gefährlich [...] den 26ten fruh pasabel abents viel schlechder mann hat ihne und zum zwey visicatori gesetzt den 27ten in der nacht höchst gefährlich bis 8 Uhr früh wo sich die bulß geendert und zur beserung angelassen [...] den 28ten eine zimlich guthe nacht und offnung zur beserung den 29ten habe 9 fvor das wedellium wegen des tondel gezahled den 30ten ist es mit dem tonel beser geworden

den 31ten hat mein graf bey dem kinski gespeiset der tondel hat einem ausschlag oder weisen frisel bekommen [...]“³⁵⁸

po několika dnech, během kterých se o synovi ani slovem nezminila, se k Toníkovi opět vrací: „...den 4ten [...] habe meinem grafen 3 ducaten vor dem warth docter gegeben mein sohn welcher sich täglich gebeserd hat d erstemahl ein sauberes hemed bekommen [...]“³⁵⁹

³⁵⁸ „22tého jsme se opět v 5 hodin vrátili domů, kde jsme našli Tonika velmi nemocného, doktor Aher mu pustil žilou a dal mu 2 klystýry“
23tého jsme mu opět dvakrát pouštěli žilou a měl velmi ošklivou krev [,] večer horkost trochu ochabla [,] páter Eichler byl u něj
24tého se mému synovi udělalo velmi zle a byl opatřen všemi svátostmi a posledním pomazáním
25tého byl v největším nebezpečí (?)
26tého ráno ucházející [,] večer mnohem horší [,] byli k němu posazeni dva fyzikové
27tého v noci nejnebezpečnější [stav, a to] až do 8 hodin ráno kdy se puls změnil a začal se zlepšovat [...]
28tého celkem dobrá noc a začátek uzdravování se
29tého jsem zaplatila 9 zl. za wedellium kvůli Toníkovi
30tého se to s Toníkem zlepšilo“

Měsíc leden roku 1763. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115.

³⁵⁹ „4tého jsem dala mému hraběti 3 dukáty [,] můj syn[,] který se denně uzdravoval, dostal poprvé čistou košili [...]“ Viz TAMTÉŽ.

Emocemi prodchnuté záznamy bychom ale jinak hledali na stránkách jejich deníků marně.

Vztah k jejím dvěma nevlastním dětem byl také kladný, jak již bylo uvedeno. Je zajímavé, že v neformálních dokumentech, jako byly například její deníky, chybí zcela slovo

„nevlastní“. Ani jednou je nepoužila. Vždy (až na výjimku, kdy popisovala svatební den jejího syna Jana Antonína) si poznamenala pouze „*mein sohn Johannes*“, „*meine tochter Taruttmansdoff*“. Na druhou stranu v textech formálních, jako byla například poslední vůle, je tato skutečnost zdůrazněna. Patrně v běžném životě fakt, že se se nejednalo o její vlastní děti, nebyl podstatný, sama mu nepřikládala důležitost, a proto v denících chybí. Vždyť obě děti z Ludvíkova prvního manželství znala od útlého dětství.

Manželství Johanky a Jana Antonína zůstalo bezdětné, jak již bylo zmíněno. Patrně však v počátku manželství naděje panovala. Doloženou ji však v denících ani jedné ženy nemáme. Anna Barbora ji však akcentovala ve svém testamentu. To, že doufala v synovy potomky, je vidět při odkazu v testamentu. Pod bodem 10 stanovuje svého syna Jana Antonína hlavním dědicem. Pokud by tento zemřel bez mužských či ženských potomků, měl veškerý odkázaný majetek přejít na její sestru a její potomky.³⁶⁰ Je zajímavé, že ani slovem se v testamentu nezmiňuje o potomcích svých nevlastních dětí.

³⁶⁰ Testament Anny Barbory Harbuval von Chamaré. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1124

3.1.6. Zábava

Při srovnání života Johanky a Anny Barbory můžeme dojít k závěru, že se jejich životní styl lišil. Anna Barbora se vyžívala v návštěvách urozených dam v pražských palácích, téměř každodenní účasti na operách, komediích a koncertech, její záliba v hazardních hrách ji stála jistě nemálo peněz (mezi oblíbené karetní hry patřil *tric-trac* a *tarok*, Johanka pak také zmiňuje *loto dauphin*).³⁶¹ Tento životní styl byl typický pro ženu žijící v městském paláci v Praze či sídelní Vídni.

Anna Barbora byla prototypem šlechtičny, která se v městském paláci v Praze nikdy nenudila. Její každodenní život se točil kolem plesů, oper a divadelních představení a zejména návštěv jiných urozených šlechtičen. Během dne zvládla průměrně navštívit tři až šest urozených dam. O čem si dámy povídali, bohužel zůstává tajemstvím. Zda byly návštěvy předem ohlašované či ne, není s jistotou zřejmé. Avšak často Anna Barbora šlechtičny, které se rozhodla navštívit, doma nenalezla. Velmi zajímavou skutečností je řada zápisků, v nichž Anna Barbora píše, že ji některá z dam nenechala vstoupit do domu. Patrně nešla vhod, což nasvědčuje tomu, že návštěvy byly spíše spontánní a nehlášené. Poznamenala si tak například 18. května 1763: „den 18ten bin früh bey dem heyl. Johannes gewesen nach dem Essen habe bey der Baron fralstein, grafın Sternberg welche eine tochter der oberstburggrafın ist und freyle kotzen visit gemacht welche letztere aber mich nicht kommen lassen abents bin zu hause gebliben“³⁶²

Krom oblíbeného pití kávy či čokolády jednoznačně dominují hazardní hry. Při nich se scházely nejen dámy, ale také jejich urozené protějšky. Anna Barbora byla vášnivou hráčkou karetních her a leckdy dokázala během jednoho večera prohrát dokonce 7-10 dukátů za večer.³⁶³ Své výhry a prohry si vždy zaznamenávala na krejcar přesně a téměř vždy, když šla do společnosti, strávila dlouhé hodiny hraním s přáteli. Johanka byla taktéž nadšenou hráčkou, avšak své vyhrané a prohrané částky si v denících neevidovala. Krom toho díky Barbořiným deníkům víme, že v období 60. let 18. století trávila většinu roku v Praze a její životní styl se shodoval s Barbořiným. Anna Barbora se často zmiňuje, že ji potkávala na návštěvách, hrály

³⁶¹ Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115-1119.

³⁶² „18tého jsem byla ráno u sv. Jana [.] po jídle jsem byla u baronky Fralsteinové, hraběnky Šternberkové, která je dcerou nejvyšší purkrabí a slečny Koturnové, z nichž ta poslední mě ale nepřijala [.] večer jsem zůstala doma“ Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115.

³⁶³ Viz poznámka z 23. března 1764. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1116.

spolu nebo že byla na komedii v divadle. Lze tedy nyní konstatovat, že na venkovské sídlo se nastálo přestěhovala až v 70. letech, kdy se její životní styl vcelku dost proměnil.

Žena žijící na venkovském sídle, kterou v pozdějších letech svého života zosobňovala Johanka, trávila své dny celkem stereotypně. Nejčastěji ji navštěvoval farář, občas zavítala šlechta z okolních panství. Šlechtičny, žijící na venkově, nebyly výjimečným jevem;³⁶⁴ lze předpokládat, že se poněkud nudily. Johanka krátila dlouhou chvíli psaním deníku, pozorovala počasí, sledovala aktivity manžela, četla noviny a diskutovala s hosty u kávy. Příjemnou změnou byly bály služebnictva,³⁶⁵ oblíbenou atrakcí kočovné stínové divadlo. Jednalo se o nový trend poslední čtvrtiny 18. století, který se do Evropy dostal z Dálného Východu, především z Číny, prostřednictvím misijních cest jezuitů. Ve své době bylo nazýváno „*Schattenspiel*“ (tak jej nazývá i Johanka) či „*Ombres chinoises*“. Tento druh divadla získal svou oblibu nejdříve ve Francii, kde jej v 70. letech 18. století představil Dominique Séraphin.³⁶⁶ Velký zájem vzbudilo stínové divadlo též v Anglii, pak se rozšířilo i do ostatních evropských zemí.³⁶⁷ Je zajímavé, s jakou rychlostí se dostalo i do českých zemí, snad je toho příčinou všeobecná obliba francouzské kultury. Johanka nás o něm poprvé zpravuje již na přelomu května a června v roce 1782, kdy je na Potštejně a záhy i v Nových Hradech představili kočovní umělci. Představení zhlédla jak urozená společnost, tak i služebnictvo.³⁶⁸ O tématech her bohužel nic nevíme.

Johančin první deník z let 1769-1773 se deníkům Anny Barbory vcelku podobá. Je stručný, neboť Johanka trávila hodně času na cestách a pravděpodobně se více účastnila zábav, neměla proto čas na dlouhé zápisy. Deníky z let 1782 a 1791 jsou mnohem detailnější, hraběnka věnuje pozornost jevům, kterých si v předchozích letech neměla čas tolik všimnout (počasí, děj na panství, péče o domácnost).

³⁶⁴ BŮŽEK, Václav. Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku. In LENDEROVÁ, Milena et al. *Eva nejen v ráji*, s. 45-67.

³⁶⁵ O několika se zmiňuje v posledním deníku z roku 1791. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1477.

³⁶⁶ Francois Dominique Séraphin (1747–1800) své stínové divadlo poprvé představil v Paříži v roce 1776. V roce 1781 svými hrami bavil pařížský dvůr ve Versailles a za pár let založil loutkové divadlo v Paříži. Viz <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/428284/ombres-chinoises#ref=ref179659>, 22. 11. 2008., <http://www.precinemahistory.net/1750.htm>, 22. 11. 2008.

³⁶⁷ *The new encyclopaedia Britannica*. Vol. 8, Chicago 1991, s. 684 (heslo „shadow play“), Vol. 10, Chicago 1991, s. 946 (heslo „ombres chinoises“). Dále viz *Der grosse Brockhaus: Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden*, 16. svazek, Leipzig 1933, s. 541 (heslo „Schattenspiel“).

³⁶⁸ Např. zápis z 11. května 1782. Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1476.

V souvislosti se zábavou by bylo možné jmenovat mnoho dalších kratochvílí, jako například lov, slavnosti spjaté s církevními svátky. Bohužel jim ani jedna z dam nevěnovala v deníku příliš místa. Johanka se například omezila na pouhé konstatování, že toho či toho dne zúčastnila lovu a ulovila lišku či zajíce (lov, zdá se, nepatřil mezi oblíbené aktivity Anny Barbory, poněvadž v žádném z deníků není o lovu ani jediná poznámka, zato zmiňuje lov skřivánků). Mezi svými vrstevnicemi byla patrně výjimkou – vždyť na lovu mohla šlechtična předvést svou fyzickou zdatnost (žádoucí vlastnost v době osvícenství), jezdecký um i jezdeckou toaletu.

3.1.7. Děni kolem

Poklidný život na venkově rámovaly události neklidného 18. století, které zasáhly do životů nejen obou šlechticů. Ale jen Johanka jim věnovala prostor na stránkách deníků. V sedmdesátých letech propukl v důsledku neúrodných let v Čechách hladomor doprovázený epidemiemi. Celkem si vyžádaly život asi desetiny obyvatelstva země.³⁶⁹ Nebylo to však jediné neštěstí, které lidi v těchto letech potkalo. Johanka se zmiňuje o povodních, jež zasáhly Prahu v roce 1771 (zápis z 16. března 1771).³⁷⁰ Špatné počasí neštěstí přizivovalo. Nedostatek jídla byl hrozivý, v Praze vedl dokonce k bouři lidu, zoufale toužícího po mouce na chléb. Nemoci nepostihly jen lid, ale i dobytek. Situaci za hladových roků Johanka zvěčnila na stránkách svého prvního deníku, v němž utrpení obyvatelstva popisuje.³⁷¹

Rok 1782, tedy období zachycené v druhém deníku, byl patrně klidným obdobím. Zato v Johančině posledním deníku z roku 1791 nacházíme hned několik zajímavých komentářů soudobého dění na politické scéně. Tehdy císař a král Josef II. snaživě podpořil velkolepý plán ruské carevny Kateřiny II. na zničení osmanské říše. Společně uzavřeli v roce 1781 dohodu o rozdělení osmanské říše mezi sebe. Nepočítali však s tím, že jim dobře připravený sultán Abdülhamid I. roku 1787 vyhlásí válku³⁷² Jako křesťanka viděla Johanka v „Turkovi“ stále pohanského nepřítele, který proléval křesťanskou krev. Všichni, kteří osmanskou říši proti Rusku a habsburské monarchii podpořili (jedná se

³⁶⁹ Viz P. BĚLINA – J. KAŠE – J. P. KUČERA, *Velké dějiny země Koruny české X. 1740-1792*. Praha, 2003, s. 320–331. Dále též viz P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČKOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 61-119.

³⁷⁰ Viz Johančin deník z roku 1769-1773. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. D IV 10, karton č. 42, inv. č. 1475.

³⁷¹ TAMTÉŽ.

³⁷² Viz HITZEL, Frédéric. *Osmanská říše 15. – 18. století*. Praha, 2005. ISBN: 80-7106-567-6, s. 25–43; CARDINI, Franco. *Evropa a islám*, Praha 2004, ISBN: 80-7106-640-0, s. 222–224.

o Prusko a Anglii), byli to pro ni zrádci stavící vlastní zájmy nad zájmy celého křesťanstva.³⁷³

O mezinárodní situaci měly obě hraběnky informace jednak z předplacených novin, které četly, jednak díky debatám s (nejen) urozenými přáteli (účastnil se jich také například Johančin chirurg Weyrauch), kdy se rozebíraly nejrůznější politické aktuality, poslední klepy. hrály se různé stolní hry, popíjela káva, své místo zde našla i hudební produkce. Johanka vnímala negativně jak Turky, tak jejich spojence, především Prusko, k němuž byl obzvláště kritická. Nemůžeme se jí divit. Již v jejích 18 letech začalo být obyvatelstvem rakouského mocnářství Prusko vnímáno jako velmi nebezpečný a dravý soused. Bylo tomu tak díky jeho agresivní politice vůči podunajské monarchii, jež vedla hned k několika válečným konfliktům, které zasáhly i české země (vzpomeňme jen na pruský vpád do Čech a obléhání Prahy, nebo sedmiletou a bramborovou válku), Johanka měla díky svým životním zkušenostem zajisté právo stavět se vůči Prusku, jak za Fridricha II, tak i jeho nástupce Fridricha Viléma II., nenávislně. V jejích názorech je cítit silná antipatie proti tomuto sousedu. Prusko odsuzuje za to, že se stavělo na stranu „*pohanského lidu*“ („*heydenische volck*“) proti „*spravedlivému*“ a „*mírumilovnému*“ císaři Leopoldovi („*gerecht friedlich keyser*“), a proto je pruský Ewald Friedrich hrabě Hertzberg, muž, který měl na starost pruskou zahraniční politiku, posuzován jako „*nelidský*“ a „*neslušný*“ („*unmenschlich*“, „*unarthig*“).³⁷⁴ Johančiny zápisky jsou plné přání, aby si spojenci Turků, tedy Prusko, Anglie a Polsko, uvědomili svou chybu, která spočívala v podpoře pohanů, a přestali prolévat křesťanskou krev. Utěšuje se vírou v to, že je trest nemine a že se „*o jejich hanbě jednou bude v knihách psát*.“³⁷⁵

Obě ženy, jejichž životní osudy jsem zde popsala, podaly zajímavé zprávy o svém každodenním životě na stránkách nevšedního pramene. Na jejich příkladu je názorně vidět, že k vedení deníku neexistoval univerzální návod, jenž by jasně stanovil, o čem má pisatelka na jeho stránkách informovat. Záleželo na autorce, co považovala za hodné zaznamenání, co chce, aby si potenciální čtenář v budoucnu přečetl. Některé oblasti každodenního života (jako například péče o domácnost či chvíle, trávené s urozenou společností, zdraví svých bližních, ale i své vlastní) reflektují všechny jejich deníky. Jiná témata však jedna z nich opomíjí, zatímco druhá jim věnuje dostatečný prostor.

³⁷³ Viz zejména Johančin zápis ze 3. března 1791. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1477.

³⁷⁴ 18. a 20. února 1791, viz SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. D IV 10, karton č. 42, inv. č. 1477.

³⁷⁵ „[...] und zur schande einmahl im büchern zu lesen sein wird Von ihm als seinem minister hertzberg, ja die gerechte strafe, als rache so vieller vergossenen unschuldiges bluth kan nicht ihnen ungestraft bleiben[...].“ Viz TAMTÉŽ.

3.1.8. Jedna o druhé

Obě ženy nebyly od sebe věkově příliš vzdálené. Anna Barbora se narodila roku 1710, Johanka 1722. Již před dohodnutým sňatkem Barbořina syna Jana Antonína s Johankou byly patrně časté styky. Obě matky s rodinami pobývaly většinu roku v Praze, společně docházely na divadelní představení, často se navštěvovaly. Před zasnoubením jejich dětí vzájemné styky rodin ještě vzrostly. Proto by nebylo divu, kdyby na zasnoubení měly lví podíl právě Anna Barbora a Johančina matka Marie Barbora z Valdštějna, rozená Pálffyová z Erdödu.

O tom, že k sobě měly blízko, vypovídají jejich deníky. Dámy spolu trávily hodně času, v Praze společně jezdily po návštěvách, oddávaly se karetním hrám. Anna Barbora si tuto svou snachu velmi oblíbila, jak zmiňuje ve svém testamentu.³⁷⁶ Velmi často ji obdarovávala různými dárky i penězi. Vždy, když Johanku soužily její zdravotní problémy, neopomene to svěřit papíru.

Anna Barbora ji nejspíš vnímala jako svou dceru, proto o ní a svém synovi mluví jako o „svých dětech“.

Deníky obou aristokratek jsou cennou výpovědí o životě té druhé. Přesto, že jednotlivé zápisy nejsou příliš rozsáhlé, víme díky Anně Barboře o pobytu, aktivitách a zdravotní kondici Johanky, v době, v níž si Johanka deník nepsala. Díky Anně Barboře víme, kdy se Johanka zasnoubila s jejím synem, že to byli právě Anna Barbora a Jan Ludvík, kdo byl o její ruku žádat. Díky poznámkám v druhém Barbořině deníku známe průběh svatebního dne (škoda, že se Anna Babora více nerozepsala!):

„den 27ten hat mein sohn mit der freylle wahlenstein hochzeit gehabt, umb 4 Uhr, bin mit meiner tochter traudmansdorf, und ihren herren mein graf und der breutzeugen in dem anderen wagen zu der wahlenstein gefahren, umb die brauth abzuholen wir sündt bis umb 5 uhr alda gebliben, ald dann sündt wir zu dem ertzpischofen zur coupulation in folgender ordnung gefahren, erstlich die brauth, freylle Bouquoi als krantzel freylle der brauth mutter und ich in meinem parate wagen mit 6 Pferd bekandt 4 bedinden vorhergehend und 2 heytucken alles in galla liverei bey dem wagen gehend, nach diesem der breuthigamb mit meinem grafen seynem vatter, in des grafen Pouquoi seynem wagen mit der gräfin wahlenstein ihren 6 P[ferden] bekahned, nach diesem die gräfin [S]wirbin mit der frantz Joseph Kolowrath in der brauth schwester auch, mit 6 Pferd bekahned, alß dann der graf schafgotsch allein in seynem wagen, und des breutgams wagen kehr mit einem postilion zuch alß wir abgestigen so sündt die beustande schon alda gewesen, nemlich graf Bouquoi graf Brocob kolobrath wirbi und graff Bouquoi alß wir eine viertel stundt alda gebliben

³⁷⁶ Testament Anny Barbory Harbuval von Chamaré. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 32, inv. č. 1124.

sindt wir zu der coupelation gegangen welches der ertzpischof in seyner hauß capel selbsten in persohn verrichdet, nachdiesen, und in vorhergehender ordnung zu dem grafen Bouquoi gefahren wo alda geschelschaft gewesen, ich und der brauth mutter haben mit denen brauth leyden gespillet [...], haben wie auch die nandel schafgotsch wie die brauth in ihr quartir schlafen geführed nemlich die brauth und die brauth mutter und ich sündt zusahmen gefahren, mein graf und der breuthgamb als dann der schwiger gefahren als dann der schwiger sohn und tochder mit der gräfin frantz Joseph Kolowrathin, und der graf [S]wirbi allein wir haben die brauth ausgezohen und in das beth geleget habe die ledeni von unser lieben frauen gebettet und sindt als dann umb halber zwey fruh zu haus gefahren...“³⁷⁷

Díky Johance pak zase víme o Anině problémech s revmatismem a jejich dalších cestách do lázní. Víme také, že ke konci života na tom byla Anna Barbora špatně.³⁷⁸

Zatímco Anna Barbora označovala Johanku jako „slečna Johanka“ či později „má snacha“, případně se skrývala pod pojmem „mé děti“, Johanka ji nazývala „má tchyně“.

3.1.9. Péče o tělesnou schránku a zdraví

Přes šířící se myšlenky osvícenství zůstával vztah k vlastnímu zdraví stále v zajetí barokních představ. Představy o fyzickém půvabu ženy rozhodně nekráčely ruku v ruce se zdravím. Pevné korzety, obrovské sukně a nepohodlná obuv omezovaly pohyblivost, ženy sotva popadaly dech a navíc jim korzety deformovaly vnitřní orgány (a to již odmalička, jak napovídají dobové ilustrace zobrazující malé dívky oděné obdobně jako dospělé ženy).³⁷⁹ Větší pohodlí si nemůžeme slibovat ani od domácího oděvu – *negligeé* (Johanka v něm

³⁷⁷ „27tého měl můj syn svatbu se slečnou Valdštejnovou, ve 4 hodiny jsem jela se svou dcerou Trauttmansdorffovou, a jejím pánem [.] mým hrabětem a svatebčany v druhém voze, abychom vyzvedli nevěstu [.] zůstali jsme tam do 5 hodin, a pak jsme jeli k arcibiskupovi na svatbu v následujícím pořadí [:]nejdřív nevěsta pak slečna Buquoyová, a slečna Krantzelová nevěstina matka a já v mém parádním voze taženém 6 koňmi [.] vpředu šli 4 sluhové a 2 hajduci [.] všichni u vozu šli v galla livřejích potom ženich s mým hrabětem [tedy] svým otcem ve voze hraběte Buquoye taženém 6 koňmi hraběnky Valdštejnové, potom hraběnka [S]wirbiová s Franz Josefem kolovratovou [zde myslí Marii Karolinu, Johancinu sestru – pozn. P.J.] nevěstinou sestrou, také [ve voze] taženém 6 koňmi, a pak hrabě Schafgotsch sám ve svém voze a ženichovým doprovodem v postiliónském voze, když jsme vystoupili[.]svědci (?) tam již byli, totiž hrabě Buquoy, hrabě Prokop Kolovrat, Swirbi a hrabě Buquoy [.]poté, co jsme tam čtvrt hodiny čekali jsme šli na obřad, který vykonal sám arcibiskup ve své domácí kapli, poté a v předchozím pořadí jsme jeli hraběti Buquoyovi do společnosti, já s matkou nevěsty jsme hrály se svatebčany [...], po večeři [nečitelná vsuvka] jsme my jakož i Nany Schafgotschová odvedli nevěstu spát do jejího pokoje totiž nevěsta [.] nevěstina matka a já jsme jely společně, můj hrabě a ženich a také tchán a pak nevlastní syn a dcera s hraběnkou Franz Josefou Kolowratovou [Marii Karolinou – pozn. P.J.], a hrabě [S]wirbi sám[.] vysvlékli jsme nevěstu a položili ji do postele [.]prosila jsem naši Milou Paní o ? a pak jsme o půl druhé ráno jeli domů...“ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31 inv. č. 1116

³⁷⁸ Viz první Johancin deník: SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV10, karton č. 41, inv. č. 1475.

³⁷⁹ KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání. Barok a rokoko*. Praha. 1997.

přijímala ve svých pokojích návštěvy), které tvořil korzet a volný svrchní oděv.³⁸⁰ Přidáme-li k zdravotně závadnému oděvu nízkou úroveň hygieny, špatné stravovací návyky a místy i pokrevní sňatky, není se co divit, že celkový zdravotní stav obyvatelstva byl bídný.³⁸¹ Fyzická kondice ženy byla navíc oslabována častými porody.³⁸² To však nebyl problém ani jedné z autorek deníků. Johanka se potomků nedočkala a Anna Barbora porodila pouze jedno dítě. O žádných potratech či předčasně zesnulých dětech není zmínka, ačkoliv by to nebylo překvapujícím zjištěním – vždyť kojenecká úmrtnost byla stále extrémně vysoká.³⁸³

Šlechta měla díky svým finančním prostředkům možnost dosáhnout na tu nejlepší dostupnou zdravotní péči. Často si vydržovala vlastního lékaře či chirurga.³⁸⁴ Toto pozitivum ale negoval nezdravý životní styl. Není se tedy čemu divit, že se vyskytovaly časté žaludeční a trávicí obtíže. Zdá se, že lékař se volal ke každé (byť drobné) komplikaci. Anna Barbora jej nechala zavolat pokaždé, když jí bylo nevolno. Léčbu dětí platila z vlastního rozpočtu: například když její nevlastní syn Johan Zikmund onemocněl v roce 1766 tyfem či žloutenkou,³⁸⁵ či když si nechala její nevlastní dcera Marie Karolina vytrhnout zub.

Lékaři se věnovali léčení vnitřních nemocí. Pokud bylo potřeba podstoupit operaci, vyléčit otevřenou ránu, zlomeninu nebo napravit vykloubeninu, byl povolán chirurg. Jeho služeb využívala Johanka, která minimálně od roku 1770 trpěla hemoroidy (tzv. zlatá žíla, jak je tato nemoc v jejích denících pojmenovaná, ji trápila minimálně dlouhých 12 let).³⁸⁶ Ještě koncem téhož roku jí přišel na pomoc chirurg Johann Helfert. Setrval ve společnosti urozeného páru až do svého skonu, zapříčiněného zápallem plic 30. července 1782. Jeho smrt oba manžele tak citelně zasáhla, že nebyli schopni zúčastnit se ani jeho pohřbu.³⁸⁷

³⁸⁰ TAMTÉŽ.

³⁸¹ HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004, DUFKOVÁ, Ludmila. *Osobní hygiena na šlechtických sídlech*. Katalog výstavy pořádané 19. 6.–30. 9. 2003 na Státním zámku ve Vranově nad Dyjí. Brno, 2003.

³⁸² LENDEROVÁ, Milena. Od porodní báby k porodní asistentce. In *Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice 1*, Pardubice, 2006, s. 129-154.

³⁸³ BLACK, Jeremy. *Evropa XVIII. století*. Praha, 2003. ISBN: 80-7021-376-0, s. 25-39.

³⁸⁴ VAŠÁRYOVÁ, Zuzana, *Zdravie a životospráva v běžnom živote najvyšších aristokratických vrstev v Uhorsku, na prelome 16. a 17. storočia (z korešpondencie Alžbety Czoborovej)*. In *Česko-slovenská historická ročenka*, 2001, s. 180.

³⁸⁵ Diagnóza, kterou stanovil doktor, zněla galská nemoc, což bylo označení tyfového onemocnění. Avšak Anna Barbora si poznamenala i to, že obličej a ruce syna zežloutly. Viz SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1118. Tak jako tak, obě onemocnění byla způsobena špatnou úrovní tehdejší hygieny.

³⁸⁶ Poprvé o její nemoci píše Anna Barbora v prosinci roku 1770. Viz SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1118. Johanka o svém trápení píše v denících až do roku 1782. Viz SOA Zámrsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1476 a 1477.

³⁸⁷ Viz Johančina poznámka z 1. srpna 1782. SOA Zámrsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. D IV 10, karton č. 42, inv. č. 1476.

Kromě využívání služeb lékařů, chirurgů a lékárníků jezdila šlechta od 18. století s oblibou do lázeňských měst.³⁸⁸ Dle svých poznámek se Johanka, Jan Antonín a jeho sestra Marie Karolina z Trauttmansdorffu vypravili v červnu roku 1766 do Jánských Lázní, kde pobyli pět týdnů.³⁸⁹ Dále víme, že Johanka navštívila Teplice a Karlovy Vary.³⁹⁰ Anna Barbora navštěvovala teplické lázně každoročně. Poprvé se odebrala na lázeňskou kúru 22. května 1769. Tou dobou lázeňská sezóna začínala.³⁹¹ O průběhu pobytu v lázních zanechala na rozdíl od Johanky informace na stránkách třetího deníku. Annu Barboru často navštěvovali různí lékaři, několikrát denně se koupala a pila vodu z vřidel. Protože lázeňský léčebný pobyt měl i výraznou společenskou funkci, nepřekvapí nás časté pití čokolády ve společnosti jiných šlechticů, či procházky po zámeckých zahradách. Hraběnčin pobyt trval téměř měsíc (lázně opustila 16. června 1769); k dispozici měla 1643 zlatých. Následujícího roku si do Teplíc připravila dokonce 6595 zl. a 19 krejcarů.³⁹² V roce 1771 pobyla v Teplicích dokonce dvakrát; jednorázové pobyty se opakovaly i v následujících letech.³⁹³ V lázních si patrně léčila své revmatologické potíže (Johanka zmiňuje Barbořiny bolesti končetin).³⁹⁴ Pokud Anna Barbora nepobývala zrovna v lázních, pila doma „*hořkou vodu*“ a nechávala si dovážet karlovarskou sůl.³⁹⁵ Jako příklad uvádím úryvek z deníku o jejím lázeňském pobytu z května - června roku 1770:

*[...]den 13ten schike früh die lendel Koch und einem bedinden mit meinem Postilion nacher teplitz früh habe meine geldt zusammen gezehlet und nehme mit 6595f 19 Kr habe bey denen kündren gespeiset und abents bey dem carel Pachte gespillet
den 14ten bin mit der Johandel umb 6 Uhr früh nacher teplitz gereyset und bis lobositz gekommen und übnernacht gebliben
den 15ten bin umb 9 uhr in teplitz angekommen und in golderen creutz logiret der techend war en visite bey mir*

³⁸⁸ Velké oblibě se těšily zejména Karlovy Vary, Teplice a Luhačovice. HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr. *Dějiny lékařství*, s. 61-119, HANULÍK, Vladan. *Návštěvnost lázní v českých zemích mezi lety 1750-1850*. In LORMAN, Jaroslav – TINKOVÁ, Daniela. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, 2009, s. 118-148.

³⁸⁹ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, Třetí deníky Anny Barbory, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1117.

³⁹⁰ Johančin deník z let 1769-1173. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV 10, karton č. 42, inv. č. 1475.

³⁹¹ HANULÍK, Vladan. *Návštěvnost lázní*, s. 118-148.

³⁹² Pobyt trval od 14. května do 11. června 1770. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, třetí deník Anny Barbory, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1117.

³⁹³ Viz Johančin deník z let 1769-1773. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV 10, karton č. 42, inv. č. 1475.

³⁹⁴ Březen 1772. Viz Johančin první deník. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV 10, karton č. 42, inv. č. 1475.

³⁹⁵ SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, třetí a čtvrtý deník Anny Barbory, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1117 a 1118.

den 16ten habe meine andacht bey dem hiesigen caplan Bater Vogel Verichdet, nachdem
 Essen spaziren gegangen
 den 17ten hat der techendt und seyn caplan Batre Vogel zu mitag bey mir gespeiset frü[h] hab
 daß erstenmahl gebaadet, umb 6 Uhr abents bin spaziren gefahren
 den 18ten ist früh der docter Migan bey mir gewesen, abents bin spaziren gangen
 den 19ten hat der tepltizer docter, bey mir gepseiset, abents bin spaziren gefahren zahle auch
 vor 18 ½ butten baadt 1f 14 Kr
 den 20ten bin abents spaziren gefahren
 den 21ten ist der techend bey mir nach dem Essen gewesen als dann bin spaziren gewesen
 den 22ten hat mich der docter besuchet bin mit ihm in die kirchen von da bin mit ihm spaziren
 gefahren und in zuruck fahren hab ihm bey seynem logir abgesetzt, umb 6 Uhr bin allein
 umb die stadt spaziren gangen, alß dann in dem Schloß gartten, wo dem Pohnischen
 general Jordan und dem docter angetrofen und mit ihnen geredet,
 den 23ten hat der docter und techend bey mir gespeiset Es war ein Starckes gewitter und
 krausamer regen guß abents bin spaziren gefahren
 den 24ten bin fruh in der meß gewesen, nachdisem habe 4 klässer bitter wasser getruncken,
 nachdem Essen war ich in dem Seegen, umb 3 Uhr ist der Baron Eissenstein mir ihr bey
 mir gewesen, abents bin in Schloß gartten spaziren gewesen
 den 25ten bin nach der meß mit dem docter spaziren gangen und abents allein spaziren
 gefahren hab durchen den Pathen 4 ½ tt lax von Prag bekommen
 den 26ten ist der graf herschan nachdem Essen zu mir kommen alß dan bin spaziren gefahren
 den 27ten hat der herschan bey mir gespeiset umb 5 Uhr bin spaziren gefahren und umb halb 7
 Uhr in Schloß gartten spaziren gegangen
 den 28ten bin nach der meß spaziren gangen, nach dem Essen wahre der techendt schloß
 caplan und docter bey mir, umb 5 Uhr bin spaziren gefahren
 den 29ten hat techendt schloß caplan und docter bey mir gespeiset, abents bin spaziren
 gefahren zu mitag ist der Bater faustinus in die cur kommen
 den 30ten bin spaziren gefahren
 den 31ten hat der graf herschan und docter bey mir gespeiset bin abents spaziren gangen hab
 dem koch daß monath geldt in 48f 20 Kr und noch 8 f Extra vor die bedinden geben

Juni

den 1ten bin spaziren gefahren
 den 2ten hab bitter wasser genohmen
 den 3ten bin in der Meß und pretig gewesen umb 4 Uhr hat mir die herschanin und er Baron
 Eissenstein und ein officir visite gemacht und umb 6 Uhr sündt wir zusammen im gartten
 spaziren gangen
 den 4ten hat der herschan mit ihr einen leuthnam und docter Migam bey mir gespeiset,
 nachdem Essen haben wir gespillet und abens spaziren gangen
 den 5ten hat sich die hersanin bey mir vormitag beurlaubet nachdem Essen bin wider zu ihr
 und abents bin spaziren gefahren
 den 6ten bin spaziren gefahren
 den 7ten hat mir der herschan die visit gemacht bin mit ihm in gartten gangen
 den 8ten hat der techendt bey mir gespeist abents bin spaziren gefahren
 den 9ten ist die gräfin kaunitzin en visit bey mir gewesen abents bin in den schloß gartten
 spaziren gevesen hab meine cur geEndiget

den 10^{en} bin bey dem faustinus bey der beicht gewesen alß dann hab daß bitter wasser
getruncken nachdem Essen habe bey der kaunitz meine gegen visit gemacht der herschan
hat mir glickliche reyß gewünschen
den 11^{en} habe meine leyde umb 3 Uhr nachmittag von töplitz wech geschicket, der techend
hat mir glickliche reyß gewünschen und umb 5 Uhr nachmitag bin forth und Umb halber
Neun Uhr auf die Erste Post gekommen bin alda bis 12 Uhr gebliben, und umb 8 Uhr den
12^{en} in Prag angekommen [...]³⁹⁶

³⁹⁶ „13tého posílám kuchaře Lendela, jednoho sluhu svým postilionem do Teplic [,] ráno jsem spočítala své
penize a vzala si s sebou 6595 zl. 19 Kr [,] obědvala jsem u dětí a večer hrála u Karla Pachtu
14tého jsem s Johankou odcestovala v 6 hodin ráno do Teplic a dojela až do Lovosic a tam přenocovala
15tého jsem v 9 hodin dorazila do Teplic a ubytovala se u Zlatého kříže[,], děkan byl u mě na návštěvě
16tého jsem se pomodlila u místního kaplana pátera Vogela[,], po jídle [jsem] šla na procházku
17tého obědval u mě děkan a jeho kaplan Vogel [,] ráno jsem se poprvé koupala, v 6 hodin večer jsem se
jela projet
18tého ráno u mě byl doktor Migan, večer jsem šla na procházku
19tého jedl u mě teplický doktor, večer jsem jela na projížďku[,], také jsem zaplatila za 18 ½ kádi koupele 1
zl. 14 Kr
20tého jsem se večer jela projet
21tého byl u mě po jídle děkan a pak jsem se jela projet
22tého mne navštívil doktor, [šla] jsem s ním do kostela[,], odtud jsem se s ním jela projet a na cestě zpět
jsem ho vysadila u jeho ubytování, v 6 hodin jsem se sama šla projít po městě a pak do zámecké zahrady,
kde jsem potkala polského generála Jordana a doktora a mluvila s ním
23tého jedl u mě doktor a děkan[,], byla silná bouřka a ukrutný liják [,] večer jsem se jela projet
24tého jsem byla ráno na mši, potom jsem vypila 4 sklenice hořké vody, po jídle jsem byla na žehnání, ve 3
hodiny byl u mě baron Eisenstein s ní, večer jsem se byla projít v zámecké zahradě
25tého jsem po mši byla na procházce s doktorem a večer jsem se sama byla projet[,], od posla z Prahy jsem
dostala 44 ½ tt ?
26tého po jídle ke mně přišel hrabě Herschan a pak jsem se jela projet
27tého jedl u mě Herschan [,], v 5 hodin jsem byla na projížďce a o půl 7 na procházce v zámeckých
zahradách
28tého po mši jsem se byla projít, po jídle byl u mě děkan, zámecký kaplan a doktor, v 5 hodin jsem se byla
projet
29tého jedl u mě děkan, zámecký kaplan a doktor, večer jsem se byla projet [,] v poledne přišel na léčbu
páter Faustinus
30tého jsem se byla projet
31tého jedl u mě hrabě Herschan a doktor [,] večer jsem byla na procházce [,] kuchaři jsem dala měsíční
plat 48 zl. 20 Kr a ještě 8 zl. navíc za služebné

červen

1ho jsem se byla projet
2ho jsem si vzala hořkou vodu
3ho byla jsem na mši a kázání [,] ve 4 hodiny ,mne navštívila Herschanová a on [,] baron Eisenstein a jeden
oficír a v 6 hodin jsme se všichni společně šli projít do zámeckých zahrad
4tého u mě jedl Herschan s ní [,] jeden plukovník a doktor Migan. po jídle jsme hráli a večer šli na
procházku
5tého
6tého jsem se jela projet
7mého mne navštívil Herschan [,] šla jsem s ním do zahrady
8mého jedl u mne děkan [,] večer jsem byla na projížďce
9tého u mne byla na návštěvě hraběnka Kounicová [,] večer jsem byla na procházce v zámecké zahradě[,]
ukončila jsem svou léčbu
10tého jsem byla u Faustina u zpovědi a pak jsem pila hořkou vodu [,] po jídle jsem vykonala na oplátku
návštěvu u Kounicové [,] Herschan mi popřál šťastnou cestu
11tého jsem ve 3 hodiny odpoledne poslala své lidi z Teplic, děkan mi popřál šťastnou cestu a v 5 hodin
odpoledne jsem odjela a o půl deváté přijela na první poštu [,] zůstala jsem tam do 12 hodin, a o půl 8 12tého

Jak je vidět, tento pobyt nebyl ani tak charakteristický obzvlášť intenzivní lázeňskou kúrou. Zato její pobyt v Teplicích roku předchozího byl zcela jiný. Ubytovaná byla v jiném hostinci a každý den se koupala, dostávala koupele nohou, pila lázeňskou vodu a čokoládu. Také denní návštěvy byly frekventovanější.³⁹⁷

Nákladnost lázeňského pobytu násobila skutečnost, že s sebou bylo třeba vzít speciální a finančně nákladnou garderobu. Ošacení, šperky a obuv vůbec zaujímaly významnou položku v nákladném životě aristokracie.

Anna Barbora často nakupovala od kupců velké množství látek pro sebe i své blízké, z nichž se šily oděvy. V oblibě tehdy byl zejména taft, barchet a damašek. Významnou položku tvořila i obuv. Co se šperků týče, o jejich nákupu deníky nemluví, množství cenných šperků se však dědilo po příbuzných a velké množství bylo pořízeno nevěstě do výbavy.³⁹⁸ Johanka je ve věci oblečení a péče o tělo skoupá na slovo.

Mluvíme-li o ženském těle a ženském zdraví, nelze opomenout jeden důležitý aspekt - žena byla vnímána jako osoba chronicky nemocná, slabá, ba dokonce nečistá.³⁹⁹ Tento pohled na ženu se formoval dlouhá staletí a vyšlo o něm velké množství pojednání.⁴⁰⁰ Žena byla nečistá, když menstruovala, byla nečistá i po porodu během šestinedělí.⁴⁰¹ Šestinedělky měly zakázáno chodit do kostela, nemohly se vzdalovat daleko ze svého domu.⁴⁰² Ženská tělesná slabost a nedokonalost byla dávána v souvislost s její slabostí duševní.⁴⁰³ Zda své tělo jako nečisté vnímaly i obě ženy samy, nelze bohužel posoudit. Vzhledem k tomu, že i přes to, že ve svém deníku evidovaly běh svého života, jsou tato témata opomíjena. A pravděpodobně tomu tak bylo zcela záměrně. O některých tématech se neslušelo na papíře rozepisovat.

dorazila do Prahy“ Deník z let 1769-1770. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, třetí deník Anny Barbory, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1118.

³⁹⁷ Deník z let 1769-1770. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, třetí deník Anny Barbory, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1118.

³⁹⁸ Soupis a cena šperků, které byly pro Annu Barboru vyrobeny, je zahrnut v seznamu její výbavy. Jednalo se zejména o různé brilantové a smaragdové náušnice, jehly do vlasů a prsteny. Viz SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV 6, karton č. 33, inv. č. 1215.

³⁹⁹ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu*, s.129., TINKOVÁ, Daniela. Věčně nemocná žena. Žena a mateřství v lékařském myšlení na prahu moderní doby", In *Dějiny a současnost* 26, č. 1, 2004, str. 7-11.

⁴⁰⁰ TINKOVÁ, Daniela. Věčně nemocná, s. 7-11.

⁴⁰¹ BŮŽEK, Václav. *"Tý naděje budou každý čtyři neděle". Těhotenství očima šlechty na prahu novověku*. In *Dějiny a současnost*, 23, 2001, č. 3, s. 10. ISSN: 0418-5129.

⁴⁰² MELKESOVÁ, Miroslava. „...Skrze ně Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNIKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen*, s. 263-291.,

⁴⁰³ LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu*, s. 129

Výjimku tvoří zcela ojedinělá zmínka, kde Anna Barbora píše: „*habe meinem zustand bekommen.*“⁴⁰⁴

Péče o tělo stála někdy velmi kontrastně v protikladu s péčí o duši. Na jednu stranu aristokratky utrácely obrovské sumy za šperky, šaty, paruky a parfémů a líčidla (za což někdy vysloužily posměch),⁴⁰⁵ na druhou stranu přetrvávala během raného novověku fobie z vody.⁴⁰⁶ Proto na druhou stranu například parfémů, balzámů či pomandry sloužily i jako maskovadlo zápachu, a jejich parádivá funkce tím byla snížena.⁴⁰⁷ Nedostatky se tak draze vykupovaly kosmetikou. O velké parádivosti obou dam nemáme nijak velký přehled. Anna Barbora si několikrát do roka nechávala šít šaty z nákladných látek jako damašek, taft apod.⁴⁰⁸ Také se několikrát zmiňuje o koupi nových střevíců.⁴⁰⁹

Dbala také na oděv služebnictva – některá ze služebných šila zástěry pro kuchaře, nechávaly se šít livreje atd.

Johanka byla v otázce parádění skoupá na slovo. Výjimku tvoří období, kdy se chystala pražská korunovace Leopolda II., bylo třeba věnovat vzhledu větší pozornost. Tehdy se velmi často zmiňovala, že během svého pobytu sháněla novou garderobu. Píše také o jakémisi Monsieur Francois, který byl tou dobou ubytovaný na Novém Městě U Zlatého jablka v č. p. 476 a obchodoval s různými čistícími prostředky („*Putz wahren*“) a všelijakými ozdobami pro dámy, Johanka se zmiňuje, že dámy i češe („*frisiert*“). Také jí tou dobou velice potěšil její hrabě, který jí koupil šaty.⁴¹⁰

Po období renesance, které stavělo světské radovánky na roveň duchovním hodnotám,⁴¹¹ baroko upřednostňovalo život posmrtný před životem pozemským.

⁴⁰⁴ 25. září 1763. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV 6, karton č. 31, inv. č. 1115.

⁴⁰⁵ KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání. Barok a rokoko*. Praha. 1997. ISBN: 80-7106-144-1.

⁴⁰⁶ K „*rehabilitaci vody*“ došlo až v průběhu 18. století. LENDEROVÁ, Milena. *K hříchu*, s. 133.

⁴⁰⁷ DUFKOVÁ, Ludmila. *Osobní hygiena na šlechtických sídlech*. Katalog výstavy pořádané 19. 6. – 30. 9. 2003 na Státním zámku ve Vranově nad Dyjí. Brno, 2003, nestr.

⁴⁰⁸ Od kupců nakupovala drahé látky a nechávala si z nich u krejčího šít šaty, které se pak ještě dávaly zdobit. Viz např. úryvky z 5. června 1763 a 15. září t. r. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, třetí deník Anny Barbory, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115.

⁴⁰⁹ O nových střevících z bílého damašku píše například 3. ledna 1763. Jeden pár stál tehdy 2 zl. Boty z černé telecí kůže jí stály 1 zl a 12 Kr. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, třetí deník Anny Barbory, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115.

⁴¹⁰ SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1477.

⁴¹¹ BŮŽEK, Václav. Urozenec. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel. *Člověk*, s. 107-108.

3.1.10. Péče o duši

I člověk začínajícího osvěcenství pečoval o svou duši, která si měla zasloužit věčný pobyt v ráji. Proto lidé pamatovali na častou návštěvu kostela, zámeckých kaplí, poutních míst.⁴¹² Pro katolíky bylo charakteristické, že nezapomínali na přímluvy u svatých. Proto se slavily jejich svátky, což bylo většinou vhodnou příležitostí k oslavám s hudbou a slavnostní tabulí, které Anna Barbora zaplatila. Johanka se zúčastňovala oslav a náboženských slavností, pokud jí to její zdravotní stav dovozoval, obě se tradičně účastnily velikonočního procesí vedoucího křížovou cestou na Potštejně. Když byla Johanka kvůli zdravotním komplikacím upoutána na lůžko, nechávala si mši sloužit v pokoji, v němž ležela.⁴¹³

Den byl rytmizován pravidelnými bohoslužbami, které byly nedílnou součástí života každého křesťana. Pokud pobývaly šlechtičny v Praze, navštěvovaly hned několik kostelů různých řádů. Faráři a kněží byli zváni na bankety.

Obě ženy se projevovaly barokní zbožností. Zejména Anna Barbora, která jako pravá katolička nejen přispívala almužnami na chudé, ale také věnovala větší částky na nákup vybavení kostelů a hodnotný oděv pro kněze, nechala opravit interiéry kostela sv. Jakuba v Nových Hradech,⁴¹⁴ a sama také iniciovala stavby církevních objektů. Z její iniciativy byla u potštejnské zříceniny vybudována roku 1766 kaple sv. Jana Nepomuckého a zastavení křížové cesty vedoucí z městečka Potštejna na zříceninu hradu. Také v Nových Hradech byla roku 1767 vystavěna křížová cesta směřující od kostela sv. Jakuba ke starému hradu, který dnes připomíná pouze pár kamenů.

O některé z poutí, kterou s oblibou katolíci barokní doby podnikali, nemáme v případě obou žen žádný důkaz. Anna Barbora však deníku svěčila, že její syn se vydal v srpnu 1763 do Mariazellu.⁴¹⁵

Urozená žena samozřejmě pamatovala také na církevní řády. V roce 1766 darovala Anna Barbora sestře Anně Angele z řádu voršilek 150 zl. na její roční živobytí.⁴¹⁶ Ze svých

⁴¹² V denících obou dam samozřejmě informace o mších i poutích a procesích nechybí. O svých vlastních cestách na poutní místa ale obě mlčí.

⁴¹³ Povolení arcibiskupské konzistoře Janě Marii pro nemoc sloužit mši v posteli. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV10, karton č. 42, inv. č. 1478.

⁴¹⁴ Jedná se například o zhotovení nového oltáře v květnu roku 1763. Za tímto účelem najala litomyšlského sochaře Bartolomea Heinricha, kterému zaplatila 40 zl. SOA Zámorsk, RA Harbuval-Chamaré, sign. DIV 6, karton č. 33, inv. č. 1115.

⁴¹⁵ Viz první deník Anny Barbory, zápis z 25. srpna 1763. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115.

peněz také přispívala na chudinu a živila poustevníka, který se usadil na potštejnském vršku.⁴¹⁷ Měsíčně platila 1 zl. Anna Barbora měla zájem na tom, aby se na potštejnském panství usadil řád kapucínů.⁴¹⁸ K tomu však nikdy nedošlo.

Johanka však svou tchyni o 18 let přežila. Anna Barbora zemřela roku 1773, Johanka opustila pozemský svět roku 1791. Obě jsou pochovány v Nových Hradech, kde byla vybudována rodová hrobka. Jejich pamětní desky dodnes zdobí tamní interiér kostela sv. Jakuba.

⁴¹⁶ Viz třetí deník Anny Barbory, zápis z 24. října 1766. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1117.

⁴¹⁷ Měsíčně mu dávala 1 zl. Viz deníky Anny Barbory. SOA Zámorsk, RA Harbuval a Chamaré, sign. DIV6, karton č. 31, inv. č. 1115 a 1116.

⁴¹⁸ VLČEK, Pavel. *Encyklopedie českých zámků*. 5. vydání. Praha, 2006. ISBN 80-7277-302-X, s. 395.

3.2. Závěr

Anna Barbora pocházela ze slezské (původně měšťanské) rodiny. Její děd Kašpar Franz von Sannig (nar. 1637) a otec Jan Kryštof von Sannig (nar. 1664) dokázali umně využít politického a náboženského napětí po třicetileté válce a vyšvihli se díky svému právníckému vzdělání mezi úředníky vratislavského knížectví a v roce byli povýšení na rytíře. Ambiciózní Jan Kryštof von Sannig se pak vypracoval až na tajného radu a referendáře při České dvorské kanceláři ve Vídni. Zde také založil rodinu a získal titul svobodného pána. Svým dvěma jediným dětem, dcerám Marii Alžbětě (nar. 1706) a Anně Barboře (nar. 1710), tak umožnil vyrůstat v kulturním centru habsburské monarchie, kde měly urozené dámy možnost nabýt řádné výchovy a vzdělání, seznámit se dvorskou etiketou a využít širokého spektra společenských a kulturních aktivit. Pobyt v císařském rezidenčním městě jim zcela jistě přinesl řadu podnětů do života. Zároveň Anna Barbora se svou sestrou jistě získaly dobrou přípravu od své matky Marie Stanislavy von Sannig, rozené Gebhartové von Dupenau, která za svého mládí působila na dvoře císařovny-vdovy Eleonory Magdalény Falcko-Neuburské. O dětství a mládí Anny Barbory však mnoho nevíme. Vlastně jsme omezení jen na pár informací vytěžených z různých pramenů, pocházejících z pera otce. Zdá se, že velmi nábožensky založený katolík Jan Kryštof vedl své dcery k hluboké zbožnosti, což se později projevilo v různých podporách církevních řádů a církevním stavitelství na chamaréovských panstvích.

O další fázi Barbořina života je již dochovaných mnohem více informací.

Anna Barbora byla ve Vídni roku 1736 zasnoubena s Janem Ludvíkem Harbuval svobodným pánem von Chamaré, šlechticem, jehož rodina se počátkem 18. století usadila ve Slezsku. Oddáni byli následujícího roku a zdá se, že hrabě choval ke své třetí manželce citovou náklonnost. I přesto, že jeho dopisy pro ní byly v rámci dobových zvyklostí stylizované a jeho výpovědi mohou být tím trochu zkresleny v rámci snahy o sebe prezentaci coby zamilovaného kavalíra, lze v některých pasážích opravdu zaznamenat jeho náklonnost k Anně Barboře. Nejednalo se pravděpodobně (alespoň z jeho strany) pouze o sňatek účelový, který mu měl zajistit dobrý finanční obnos v podobě věna a svým dětem novou matku a jemu novou hospodyní.

I Jan Ludvík dokázal chytře využít poválečné situace v habsburské monarchii, která ztrátou Slezska přišla o důležité hospodářské zázemí. Alespoň částečnou oporou při bádání

jsou díla Bohumíra Smutného, jehož díla jsou jistě přínosem pro studium manufakturního podnikání české šlechty. Bohužel se však autor zaměřil pouze na toto téma, a tak ve svých dílech pouze shrnuje podnikatelské aktivity mužských členů rodu a ženy stojí stranou. Anna Barbora figuruje pouze jako jedna ze tří manželek, která se zasloužila o pozornost díky tomu, že porodila syna Jana Antonína, známého hledače potštejského pokladu, a svou podporou církevních staveb na panství.

Po počátečních peripetiích, kterými si Jan Ludvík s Annou Barborou a dětmi prošli v Prusku okupovaném Slezsku, se usadili ve východních Čechách. Anna Barbora, která to jistě také neměla lehké, když zůstala sama s dětmi poté, co jejího manžela uvěznili Prusové ve Vratislavi, našla rodinný klid a po těžkých začátcích si pozvolna zvykala na nové prostředí. Po téměř desetiletí, kdy kromě pár výjimek nemáme žádné pramenné informace o tom, jaký život vedla, spatřily světlo světa její osobní deníky. Ty odkrývají řadu velmi cenných informací a hlavně jsou pro tuto dobu zcela novým druhem informačního zdroje.

Barbořiny deníky se na první pohled jeví jako suchý evidenční seznam rozličných finančních výdajů a příjmů a jako vyčerpávající výčet všech osobních kontaktů. Avšak při bližším prostudování badatel zjistí, že v sobě skrývají množství zajímavých poznatků ze života urozené dámy, která se vyžívala v neustálém společenském dění, její pražské dny byly zcela vyplněny návštěvami, slavnostmi a péčí o domácnost. Vše bylo doprovázeno tradičními náboženskými slavnostmi i běžnými denními modlitbami. Po prostudování prvního a části druhého deníku z let 1763-1764 působí jako velmi ostrý protiklad její pobyt na venkově. Anna Barbora, jež byla zvyklá na městský ruch již od dětství, se očividně na venkově nudila. Na rozdíl od její snachy dokázala velmi stroze odbýt několik dní za sebou a její poznámky jsou tak ještě kratší, než byly předtím.

Právě komparace s její snachou, s níž měla velmi kladný vztah a s níž se často vídala, je velice zajímavou sondou do těchto pozoruhodných pramenů. Na první pohled je vidět, že na vedení deníku nebyl žádný vypracovaný návod. Tím se každý popsaný sešit stává vlastně unikátem, poněvadž vliv na podobu a obsah měl i vývoj osobnosti v průběhu života. Účel, forma, obsah, pravidelnost zápisů – to vše vypovídalo o osobnosti pisatelky, o tom, co pro ni deník znamenal. Bohužel však okamžik života, který autorku přiměl sednout k psacímu stolku, není známý.

To, že osobní deník se mohl v průběhu autorčina života měnit, ukazují deníky Barbořiny snachy, Johanky Harbuval von Chamaré, rozené z Valdštejna. Na základě srovnání

jejich zápisků z let 1769-1772 s deníky její tchyně jasně vyplývá, že zpočátku to byla stejně zaneprázdněná urozená dáma jako Anna Barbora. Její dny byly naplněné návštěvou šlechticů, divadelních představení a pražských kostelů. Její život se změnil až v pozdějších letech a hlavní příčinou bylo její vleklé onemocnění hemeroidy. Stáhla se se svým manželem na venkov, kde on se velmi intenzivně zabýval svými koníčky, zatímco ona se zaměřovala na psaní svého deníku, jehož zápisky se mnohonásobně rozrostly. Čím byla starší a nemocnější, tím méně se mohla účastnit namáhavých cest. Anna Barbora na druhou stranu začala více cestovat do teplických lázní. To, že se jednalo o cesty za zdravím, nemusí být zcela pravda, poněvadž některé pobyty na mne spíše působily jako prostá změna prostředí, kdy v jiném městě se věnovala stejným radovánkám jako v Praze. Avšak Johanka ve svém deníku píše, že Anna Barbora několikrát odcestovala do lázní na radu svého doktora Radnitzkého, tudíž je možné, že do Teplíc jezdila opakovaně za zdravím (trpěla revmatismem), avšak léčebný program buď nezmiňovala, nebo jej příliš nedodržovala.

Vzájemné doplňování informací jedné šlechtičny o druhé činilo pro mne komparaci deníků obou žen atraktivnějším. Z Barbořiných deníků je zřejmá náklonnost vůči své snaze Johance, kterou častovala dárky a občas i finančními obnosy a tato náklonnost neopadla ani poté, co se jí nedařilo dát rodu potomka. Manželství zůstalo bezdětné. To však Anna Barbora, která zemřela o 18 let dříve než Johanka, nevěděla.

Pokud bychom osobnost Anny Barbory měli charakterizovat, můžeme konstatovat, že byla urozenou dámou, která ačkoliv žila v době, kdy se v českých zemích začalo pomalu prosazovat osvícenství, byla v nitru stále zbožnou křesťankou. Její výchova jí velela starat se o své věci duchovní a během svého života si zajišťovat spásu vlastní duše. Totéž činila i pro své blízké. Na druhou stranu však dokázala plně využívat všech radostí, které jí její urozený stav nabízel. Nejenže pro ní bylo nezbytností neustále se pohybovat ve společnosti, ale s chutí se oddávala i hazardním hrám, které její církev tolik zavrhovala. Avšak jako každý jiný katolík věděla, že tento svůj hřích si může vykoupit skrze dary církvi a modlení se k svatým ochranitelům. Byla dobrou hospodyní, která zvládala nejen péči o urozenou domácnost, které se opravdu velmi věnovala, ale také správu svého panství, se kterou jí (jako ostatně mnoha jiným urozeným) pomáhal její správce a ona na něj za to pamatovala velkou sumou ve svém testamentu.

Anna Barbora v sobě tedy ženské ideály své doby – byla dobrou manželkou, dobrou matkou, která nejen pečovala o svého vlastního „Toníčka“, ale také o své dvě nevlastní děti, s nimiž měla dobrý vztah. Byla také pracovitou hospodyní a dobrou společnicí.

4. Seznam literatury a pramenů

4.1. Prameny:

Allgemeines Verwaltungsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Hofzahlamtsbücher, kniha č. 145-148.

Archiv Univerzity Karlovy, Matriky, sign. M12 – Matricula renovata continens nomina dominorum jurisstudiosorum ab anno 1638 usque 1762.

Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Archiv Guntersdorf, Nachlaß Sannig.

Státní oblastní archiv Zámorsk, Rodinný archiv Harbuval a Chamaré.

Johann Heinrich Zedler. *Grosse vollständige Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*. Svazek 33, s. 1038-1039, heslo Sannig. Leipzig 1731-1751.

[dostupný online na <http://www.zedler-lexikon.de/blaettern/einzelseite.html?id=307590&bandnummer=33&seitenzahl=1038&supplement=0&dateiformat=1>, 27. 10. 2009]

Johann Heinrich Zedler. *Grosse vollständige Universal-Lexicon aller Wissenschaften und Künste*. Svazek 5, s. 909, heslo Chamaré. Leipzig 1731-1751. [dostupný online na

<http://www.zedler-lexikon.de/blaettern/einzelseite.html?id=55606&bandnummer=05&seitenzahl=0909&supplement=0&dateiformat=1>, 4. 7. 2011]

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, Oddací matrika římské katolické fary

Rýžoviště, sign. R-X-XIII, inv.č. 7506, s. 78.

4.2.Literatura:

- ABRAMS, Lynn. *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918*. Brno, 2002. ISBN: 80-7325-060-8.
- BASTL, Beatrix. Mezi mocí a bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku. In *Dějiny a současnost* 16, 1994, č. 3, s. 24-26. ISSN: 0418-5129.
- BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien, 2000. ISBN: 3-205-99233-4.
- BASTL, Beatrix. Hochzeitsrituale. Zur Social Anthropologie von Verhaltensweisen innerhalb des österreichischen Adels der Frühen Neuzeit. In Wolfgang Adam (Hg). *Geselligkeit und Gesellschaft im Barockzeitalter*. Wiesbaden, 1997, s. 751-764. ISBN: 3-447-03945-0.
- BĚLINA, Pavel. František Antonín Nostic (historický portrét). In *Střední Evropa* 10, 1994, č. 42, s. 80-91. ISSN: 0862-691X.
- BĚLINA, Pavel - KAŠE, Jiří - KUČERA, Jan P. *Velké dějiny země Koruny české. X. 1740-1792*. Praha - Litomyšl, 2001. ISBN 80-7185-384-4.
- BLACK, Jeremy. *Evropa XVIII. století*. Praha, 2003. ISBN: 80-7021-376-0.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl, 2002. ISBN: 80-7185-417-4.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Člověk českého raného novověku*. Praha, 2007. ISBN: 978-80-7203-694-3.
- BŮŽEK, Václav. Těhotenství ve šlechtické domácnosti na prahu novověku. In *Československá historická ročenka* 2001, s. 169-178. ISBN: 80-210-2743-6.

- BŮŽEK, Václav. *"Tý naděje budou každý čtyři neděle". Těhotenství očima šlechty na prahu novověku.* In *Dějiny a současnost*, 23, 2001, č. 3, s. 8-13. ISSN: 0418-5129.
- CARDINI, Franco. *Evropa a islám.* Praha 2004. ISBN: 80-7106-640-0.
- CONRADS, Norbert. *Die Durchführung der Altranstädter Konvention in Schlesien 1707-1709.* Köln, 1986, s. 290-312. ISBN: 3-412-90171-7.
- ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie. (Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006.).* Pardubice, 2006. ISBN: 80-7194-920-5.
- Der grosse Brockhaus: Handbuch des Wissens in zwanzig Bänden*, 16. svazek, Leipzig 1933, s. 541 (heslo „Schattenspiel“).
- DIEMEL, Christa. *Adelige Frauen in bürgerlichen Jahrhundert. Hofdamen, Stiftsdamen, Salondamen 1800-1870.* Frankfurt am Main, 1998. ISBN: 978-3596138807.
- DIEWOKOVÁ, Tereza. *Voják se bitvy nebojí, tak ani já se nebojím svého porodu – Vnímání porodu na konci 18. a na počátku 19. století.* In *Antropologické přístupy v historickém bádání*, Praha, 2007, s. 53-68. ISBN: 978-80-7203-923-4.
- DOERR, August von. *Der Adel der böhmischen Kronländer; ein Verzeichnis derjenigen Wappenbriefe und Adelsdiplome welche in den Böhmischen Saalbüchern der Adelsarchives im k. k. Ministerium des Innern in Wien eingetragen sind.* Praha, 1900.
- DOLEŽAL, Antonín. *Od babictví a porodnictví.* Praha, 2001. ISBN: 80-246-0277-6.
- DUFKOVÁ, Ludmila. *Osobní hygiena na šlechtických sídlech.* Katalog výstavy pořádané 19. 6.–30. 9. 2003 na Státním zámku ve Vranově nad Dyjí. Brno, 2003.

- DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodennost v raném novověku (16. – 18. století). Dům a jeho lidé*. I. Díl. Praha, 1999. ISBN: 80-7203-116-3.
- GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 49-82. ISSN: 0323-0988.
- HAJNÁ, Milena. Rožmberský fraucimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby. In: *Jihočeský sborník historický 69-70*, 2000-2001, s. 5-29. ISSN: 0323-004X.
- HANULÍK, Vladan. Návštěvnost lázní v českých zemích mezi lety 1750-1850. In LORMAN, Jaroslav – TINKOVÁ, Daniela. *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, 2009, s. 118-148.
- HITZEL, Frédéric. *Osmanská říše 15. – 18. století*. Praha 2005. ISBN: 80-7106-567-6.
- HLAVAČKA, Milan. *Cestování v éře dostavníku*. Praha, 1996. ISBN: 80-7203-015-9.
- HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - SVOBODNÝ, Petr. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN: 80-7254-424-1.
- HOJDA, Zdeněk. Rezidence české šlechty v baroku (několik tezí). In: *Život na šlechtickém sídle v 16.-18. století*. Ústí nad Labem, 1992, s. 161-178. ISSN: 8070443367.
- HOLÝ, Martin. „Čehož jsem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“ Sňatky české a moravské šlechty na prahu novověku (1500-1620). In *Oznamujeme láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Pardubice, 2007. ISBN: 978-80-86046-97-6, s. 7-19.
- HOLÝ, Martin. Křest ve šlechtickém prostředí českých zemí na prahu novověku. In *Historická demografie* 28, 2004, s. 15-33. ISSN: 0323-0937.

- HOLÝ, Martin. Šlechtické sňatky v českých zemích v letech 1500 – 1650. In *Historická demografie* 27, 2003, s. 5-35. ISSN: 0323-0988.
- HRDLIČKA, Josef. Potraviny, stolování a jídelníček na raně novověkých aristokratických dvorech. In *Český časopis historický* 2000, č. 1, s. 18-47. ISSN: 0862-6111.
- JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. Praha, 1977. ISBN: 80-85946-25-4.
- JANÁČKOVÁ, Pavla. Deníky Jany Marie hraběnky Harbuval von Chamaré (1722-1792). In *Theatrum historiae* 5, 2009. Pardubice, 2009. ISSN: 1802-2502, s. 85-111.
- JANÁČKOVÁ, Pavla. *Deníky Jany Marie Harbuval-Chamaré, rozené z Valdštejna*. Bakalářská práce UPa, 2008.
- JIRÁNEK, Tomáš – LENDEROVÁ, Milena – MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti. Život v 19. století*. Praha, 2009. ISBN: 978-80-246-1683-4.
- KAPRAS, Jan. *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*. Praha, 1908.
- KELLER, Katrin. *Hofdamen. Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*. Wien, 2005. ISBN: 3-205-77418-3.
- KLÍMA, Arnošt. *Manufakturní období v Čechách*. Praha, 1955.
- KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha, 2004. ISBN: 80-7185-639-8.
- KOLDINSKÁ, Marie. Svět Adama mladšího z Valdštejna optikou jeho deníků. In *Folia historica bohemica* 18, Praha, 1997, s. 121-142. ISBN 80-85268-56-6.
- KOLDINSKÁ, Marie. Nepřítomné i všudypřítomné. Obraz žen ve šlechtických ego-dokumentech 16. a první poloviny 17. století. In KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo*

- (proto)literární vyjádření? *Scientific Papers of the University of Pardubice, Serie C, Faculty of Humanities Supplement 9 (2004)*. Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8.
- KOPIČKA, Petr. Kojné pro děti Heřmana Jakuba hraběte Černína z Chudenic. In *Confluens. Sborník historických a vlastivědných prací z Mělnicka*. 1, 2005, s. 80-91. ISBN: 80-903453-2-8.
- KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŠMERDA, Milan – ŽÁČEK, Rudolf. *Slezská společnost v období pozdního baroka a nástupu osvícenství (na příkladu Těšínska)*. Opava, 2002. ISBN: 80-86224-43-0.
- KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy v českém právu zemském*. Praha, 1926.
- KRÁL, Pavel. Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života v raně novověkých pramenech. In *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740) (= Opera historica 11)*. České Budějovice 2006, s. 425-439. ISBN: 80-7040-882-0.
- KRÁL, Pavel. Žena ve šlechtických testamentech 16. a 17. století. In *Československá historická ročenka 2001*, s. 157-167. ISBN: 80-210-2743-6.
- KROUPA, Jiří. *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770–1810*. Brno, 2006. ISBN: 80-7366-063-6.
- KŘÍŽOVÁ, Alena. *Káva, čaj, čokoláda ve šlechtickém salonu*. Brno, 2007.
- KUBEŠ, Jiří. Sídlní strategie knížat z Lobkovic ve Vídni v raném novověku (1624-1734). In *Porta Bohemica. Sborník historických prací 3*, 2005, s. 86-119. ISBN: 80-86971-01-5.
- KUBEŠ, Jiří (ed.). *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750). Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů. (= Prameny*

- k dějinám Pardubického kraje 3*), Pardubice, 2007. ISBN: 978-80-7194-929-9.
- KUBEŠ, Jiří. *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*. Disertační práce HÚ Jihočeské univerzity. České Budějovice, 2005.
- KUBEŠ, Jiří – LENDEROVÁ, Milena (ed.). *Osobní deník a korespondence - snaha o prezentaci, autoreflexi nebo (proto)literární vyjádření?* In *Scientific Papers of the University of Pardubice, Serie C, Faculty of Humanities Supplement 9* (2004). Pardubice, 2004. ISBN 80-7194-650-8.
- KYBALOVÁ, Ludmila. *Dějiny odívání. Barok a rokoko*. Praha. 1997. ISBN: 80-7106-144-1.
- LENEROVÁ, Milena - KOPIČKOVÁ, Božena - BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (eds.). *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2008. ISBN: 978-80-7106-988-1.
- LENEROVÁ, Milena et al. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002. ISBN: 80-246-0375-6.
- LENEROVÁ, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha, 1999. ISBN: 80-204-0737-5.
- LENEROVÁ, Milena. *Od porodní báby k porodní asistentce*. In *Theatrum historiae. Sborník prací Katedry historických věd Fakulty filozofické Univerzity Pardubice 1*, Pardubice, 2006, s. 129-154. ISBN: 80-7194-857-8.
- LENEROVÁ, Milena. *Zrození dětství*. In *Scientific Papers of University of Pardubice, Series C, Faculty of Humanities, 7, 2001*, s. 63-79. ISBN: 80-7194-455-6.

- LENDEROVÁ, Milena. Tabule v paláci Schliků - dny sváteční i postní (Rukopisná kuchařka Filipiny Schlikové), In Tomáš BUBÍK - Martin FÁREK (edd.), *Náboženství a jídlo* (= CERES 2), Pardubice, 2005, s. 95-102. ISBN: 80-7194-800-4.
- LENDEROVÁ, Milena. Deníky aristokratek. Pramen k dějinám každodennosti. In *Cours d'honneur* 3, 1999, s. 63-69.
- LENDEROVÁ, Milena. Sociální a kulturní funkce francouzštiny ve společnosti českých zemí v období „mezi časy“. In TINKOVÁ, Daniela – LORMAN, Jaroslav (ed.). *Post tenebras spero lucem. Duchovní tvář českého a moravského osvícenství*. Praha, 2008. ISBN: 978-80-903756-6-6, s. 236-248.
- LENDEROVÁ, Milena. *A ptáš se knížko má... Ženské deníky 19. století*. Praha. 2008. ISBN: 80-7254-956-1.
- LENDEROVÁ, Milena. Gender history v českých zemích. In *Československá historická ročenka* 2001, s. 139-146. ISBN: 80-210-2743-6.
- LENDEROVÁ, Milena. Ženské deníky jako pramen k poznání mentality elit. In *Studie k sociálním dějinám* 3, Kutná Hora, 1999, s. 39-54. ISBN 80-86224-08-2.
- LENDEROVÁ, Milena. Matka, dcera, vnučka (Filippina, Elisa, Tekla) - dny všední i sváteční tří dam schlikovského rodu. In: *Z Českého ráje a Podkrkonoší* 15, 2002. ISSN: 1211-975X, s. 43-68.
- ČAPSKÁ, Veronika - MARKOVÁ, Veronika. *Gabriela Sobková z Kornic, provdaná ze Spens-Booden. Deníkové rodinné záznamy (1785-1808)*. Praha, 2009. ISBN: 978-80-87271-17-9.
- MAŠEK, Petr. *Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku od Bílé hory do současnosti - I. díl*. Praha, 2008. ISBN: 978-80-257-0027-3.

- MAŘA, Petr. Nejstarší české a moravské deníky. (Kultura každodenního života v raném novověku a některé nové perspektivní prameny). *Folia historica bohemica* 18. Praha, 1997, s. 99-120. ISBN 80-85268-56-6.
- MAŘA, Petr. *Svět české aristokracie (1500-1700)*. Praha, 2004. ISBN 80-7106-312-6.
- MAŘA, Petr: Soumrak venkovských rezidencí. "Urbanizace" české aristokracie mezi stavovstvím a absolutismem. In *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku (=Opera historica 7)*. České Budějovice 1999, s. 163-199. ISBN: 80-7040-331-4.
- MELKESOVÁ, Miroslava. „...Skrze ně Pán Bůh svět, církev i nebe množí...“ Raněnovověké venkovské šestinedělky, porodní báby a kmotry. In ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie. (Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.-28. dubna 2006.)*. Pardubice, 2006. ISBN: 80-7194-920-5, s. 263-291.
- MENDELOVÁ, Jaroslava (ed.). *Život v barokní Praze (1620-1784)*. Praha, 2001. ISBN: 9788086197258.
- MIXÁNKOVÁ, Hana. *Cestovní deník Marie Sidonie Chotkové z cest po Benátkách a Milánu (1782)*. Bakalářská práce UPa. Pardubice, 2008.
- NODL, Martin. Dětství v předmoderní době. In *Souvislosti* 4/1996, s. 7-30. Dostupné online: <http://www.souvislosti.cz/496/obsah.html> [12. 9. 2010]
- Ottova naučná encyklopedie* (elektronická verze). Svazek 1, s. 281 (heslo „aéronautika“), tamtéž, svazek 17, s. 583 (heslo „Montgolfier“).
- PETRÁŇ, Josef. *Dějiny hmotné kultury 2/ I., II.* Praha, 1995, 1997. ISBN: 978-80-7184-086-2.
- PETRÁŇ, Josef. *Kalendář, aneb čtení o velkém korunovačním plese v pražském Nosticově*

- divadle 12. září 1791 v časech Francouzské revoluce*. Praha, 2004, s. 180–181.
- Počátky českého národního obrození. Česká společnost a kultura v 70. – 90. letech 18. století*. Praha, 1990. ISBN: 80-200-0061-5.
- Praha Mozartova. Kulturní a společenský život v Praze 1780-1800*. Praha, 2006. ISBN: ISBN: 80-86852-13-X.
- RENZETTI, Claire M. – CURRAN, Daniel J. *Ženy, muži a společnost*. Praha, 2003. ISBN: 80-246-0525-2.
- RYANTOVÁ, Marie. Památníky raného novověku jako prostředek individuální sebeprezentace. In *Český časopis historický*, 104, č. 1, 2006, s. 47-79.
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze království českého. díl 2. Hradecko*. Praha, 1883.
- SEDLÁKOVÁ, Marta. *Svět dětí na šlechtických sídlech. Katalog výstavy dokumentující léta dětství a dospívání mladých aristokratů*. Brno, 2008. ISBN: 978-80-86752-68-6.
- SCHALLER, Jaroslav. *Topographie des Königreichs Böhmen. Zweyter Theil. Ellbogner Kreis*. Praha, 1785, s. 113.
- SMUTNÝ, Bohumír. *Rodinný archiv Harbuval – Chamaré Potštejn. (1584) 1701-1848. Inventář*. Zámrsk, 2005.
- SMUTNÝ, Bohumír. *Potštejnská manufaktura na česko-kladském pomezí: studie o východočeském plátenictví v letech 1754-1761. Kladský sborník. Supplementum 4*. Hradec Králové, 2002. ISSN: 1212-1223.
- SMUTNÝ, Bohumír. *Loscani a Chamaré o východočeském plátenictví. Studie o hospodářské politice habsburské monarchie mezi slezskými válkami a válkou sedmiletou a edice korespondence z let 1754-1757*. Zámrsk, 1998. ISBN: 80-238-2273-X.

- SMUTNÝ Bohumír. Jan Ludvík Harbuval ze Chamaré, zakladatel plátenické manufaktury v Potštejně a jeho rodina. In: *Procházka staletími. Sborník příspěvků k padesátinám PhDr. Vladimíra Wolfa. Dissertationes Historicae* 1, 1993. Hradec Králové, 1993. ISBN: 80-7041-792-7.
- SOCHOROVÁ, Ludmila. Každodennost v deníkových záznamech Jana Josefa hraběte z Vrtby. In *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 1994, s. 129-142. ISSN: 0487-5648.
- STLOUKAL, Karel – VILÍMEK, J. R.(red.). *Královny, kněžny a velké ženy české*. Praha, 1940.
- SWIEDEROVÁ, Kristina. Testamenty urozených žen doby baroka. Několik poznámek k tématu. In *Theatrum historiae* 5, 2009. Pardubice, 2009. ISSN: 1802-2502, s. 63-84.
- ŠŤOVÍČEK, Ivan. *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16. - 20. století pro potřeby historiografie*. Praha, 2002. ISBN: 80-86466-00-0 .
- The new encyklopaedia Britannica*. Vol. 8, Chicago 1991, s. 684 (heslo „shadow play“), Vol. 10, Chicago 1991, s. 946 (heslo „ombres chinoises“).
- TINKOVÁ, Daniela. Věčně nemocná žena. Žena a mateřství v lékařském myšlení na prahu moderní doby", In *Dějiny a současnost* 26, č. 1, 2004, str. 7-11.
- VALENTA, Aleš. Soukromé účty jako pramen k analýze finančního hospodaření aristokracie v raném novověku. In *Časopis Národního muzea, Řada historická* 176 (1-2), 2007, s. 59-88. ISSN: 0139-9543.
- VLČEK, Pavel. *Encyklopedie českých zámků*. 5. vydání. Praha, 2006. ISBN 80-7277-302-X
- VOREL, Petr. Sídlní síť Františka Antonína Šporka ve světle vývoje raně novověkých šlechtických rezidencí v Čechách 16. – 18. století. In *Scientific papers of the*

univerzity Pardubice, Series C, Faculty of humanities 7 (2001). Pardubice, 2002, s. 7-16. ISSN: 1211-6629.

YALOMOVÁ, Marilyn. Dějiny ěadra. Kulturní a sociální dějiny prsu od starověku až po současnost. Praha, 1999. ISBN: 80-86182-92-4, s. 185.

ZÍBRT, Āeněk. *Jak se kdy v Āechách tancovalo. Deějiny tance v Āechách, na Moraveě, ve Slezsku a na Slovensku, z veěkuě nejstarsěích azě do nové doby se zvlásětním zřetelem* *k*
deějinám tance vuěbec. Praha, 1895.

5. Resumé

This thesis focuses on life of Anna Barbora Harbuval von Chamaré (1710-1773), born von Sannig, an aristocratic woman who lived in Bohemian kingdom. Her (originally burgherian) family has its origins in Silesia but she was raised in Vienna. She married to Johann Ludwig Harbuval von Chamaré in 1737. Johan Ludwig lived with his family in Silesia but he decided to move to Bohemia when the Habsburgs war with Prussia had been lost. Family bought domain Potštejn and owned a palace in Prague as well. Anna Barbora spent rst of her life in Bohemia where she preffered living in Prague at first because there were lots of activities to do. After her husbands death she little changed her lifestyle. She spent most of her time in the country either in Potstejn or in her own domain Nové Hradý located near Chrudim.

The thesis is divided into two main parts. First one deals with her life according to the various resources (correspondence, inventories, accounts, testament, etc.) that are mainly kept in Státní oblastní archiv Zámorsk, in family archive Rodinný archiv Harbuval-Chamaré. Her life is described in few chapters didived according the main turning points of her life that always meant big change for her.

Second part of my thesis is based on comparing of her diaries with diaries of her daughter-in-law Johanka Harbuval von Chamaré (1722-1792).

Diaries of aristocratic women who lived in the Bohemian kingdom in the 18th century are rather rare. Three diaries of Maria Johanna Harbuval von Chamaré (from years 1769-1773, 1782 and 1791) and five diaries of her mother-in-law Anna Barbora Harbuval von Chamaré (from years 1763-1771) are the oldest ones preserved for the Bohemian kingdom. That's the main reason why I chose to focus on them in second part of my thesis. With comparing diaries of both authoresses, I wanted to point out the main topics that they were worthy to be notified in their diaries.

ÚDAJE PRO KNIHOVNICKOU DATABÁZI

Název práce	Anna Barbora Harbuval von Chamaré, rozená von Sannig. Životní pout' šlechtičny
Autor práce	Pavla Ajili
Obor	Kulturní dějiny
Rok obhajoby	2012
Vedoucí práce	Prof. PhDr. Milena Lenderová, CSc.
Anotace	Práce popisuje každodenní život šlechtičny Anny Barbory Harbuval-Chamaré, jež žila v Českém království v 18. století, na základě rozboru dochovaných ego-dokumentů, dalších pramenů a dostupné literatury k danému tématu.
Klíčová slova	Harbuval-Chamaré, ego-dokumenty, ženské deníky, 18. století, Sannigové, Potštejn, Nové Hrady u Skutče, každodennost, aristokracie